

İSTANBUL
TOPKAPI
ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ
EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLE
İLİŞKİSİNİN KURUMSAL İMAJ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PERİCAN ARSLAN

Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı

Pazarlama İletişimi Yüksek Lisans Programı

OCAK, 2024

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR
KALKINMA İLE İLİŞKİSİNİN KURUMSAL İMAJ
KAPSAMINDA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PERİCAN ARSLAN

22220601011

Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı
Pazarlama İletişimi Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi

Bora GÜNDÜZYELİ

OCAK, 2024

18/01/2024

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Enstitümüz Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı, Pazarlama İletişimi (Tezli) Yüksek Lisans Programı 22220601011 numaralı öğrencisi Perican ARSLAN'ın "NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLE İLİŞKİSİNİN KURUMSAL İMAJ KAPSAMINDA İNCELENMESİ" konulu Yüksek Lisans tezi Enstitümüz Yönetim Kurulunun 20/12/2023 tarihli ve 2023/22 sayılı Yönetim Kurulu kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile 18.01.2024 tarihinde kabul edilmiştir.

	<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
ASIL ÜYELER				
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi	Bora GÜNDÜZYELİ	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
1. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Rahşan PEKTAŞ	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
2. Üye	Doç. Dr.	İlknur DOĞU ÖZTÜRK	İstanbul Doğu Üniversitesi	
YEDEK ÜYE				
1. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Rana ÖZYURT KAPTANOĞLU	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
2. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Duygu ULUDAĞ	İstanbul Nişantaşı Üniversitesi	

ONAY

Prof. Dr. Özlem KUNDAY

Enstitü Müdürü

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Neoliberal Politikaların Sürdürülebilir Kalkınma ile İlişkisinin Kurumsal İmaj Kapsamında Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmam içerisinde kullandıkları her yerde atıf yapıldığını belirtir ve onurumla doğrularım.

2024

Perican ARSLAN

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmamın gerçekleşmesinde desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Bora GÜNDÜZYELİ'ne, yazım kuralları başta olmak üzere tez yazımıyla ilgili teknik konularda sabırla, gerekli bilgileri hatırlatan ve çalışmamın yürütülmesi sırasında tüm kolaylıkları gösteren, sorularımı hiç cevapsız bırakmayan sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Rana Özyurt KAPTANOĞLU'na, yoğun çalışmalarım sırasında sabır gösteren, desteğini her zaman hissettiren eşim Ali Rıza ARSLAN'a, ve anneleriyle geçirecekleri zamandan fedakarlık yapıp çalışmama olgunlukla izin veren küçük oğullarım Ege ve Güney ARSLAN'a sonsuz teőekkürlerimi sunuyorum.

Perican ARSLAN

İÇİNDEKİLER

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	xiii
GİRİŞ.....	1
1. NEOLİBERALİZM, KALKINMA İKTİSADI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	3
1.1. Neoliberalizm.....	3
1.1.1 Neoliberalizm kavramı.....	3
1.1.2 Neoliberalizmin doğuşu.....	5
1.1.3. Neoliberalizmin yeni bir sosyal düzen olarak yükselişi.....	6
1.1.4. Neoliberal kalkınma iktisadı.....	9
1.1.4.1 Neoliberal iktisat kuramı.....	9
1.1.4.2 Neoliberalizmin doğuşu.....	15
1.2. Kalkınma İktisadı.....	19
1.2.1. Kalkınma kavramı.....	19
1.2.2. Kalkınma iktisadının teorik kökenleri ve canlanması.....	22
1.2.2.1 Aydınlanma felsefesi ve modernleşme teorisi.....	22
1.2.2.1.1. Aydınlanma felsefesi.....	22
1.2.2.1.2. Modernleşme teorisi.....	22
1.2.2.2. Geleneksel iktisada dayalı teoriler.....	22
1.2.2.3. Öncü kalkınma teorileri ve yapısal değişim modelleri.....	22
1.2.2.3.1. Büyük itiş teorisi.....	22
1.2.2.3.2. Kısırdöngü teorisi.....	31
1.2.2.3.3. Rostow'un tarihsel büyüme aşamaları teorisi.....	34
1.2.2.3.4. Gerschenkron ve geri kalmışlık teorisi.....	35
1.2.2.3.5. İkili yapı teorisi.....	36
1.2.2.4. Az gelişmişliği uluslararası etkilerle açıklayan teoriler.....	38
1.2.2.4.1. Latin Amerika kökenli yapısalcı teoriler.....	38
1.2.2.4.2. Bağımlılık teorileri.....	40
1.3. Sürdürülebilirlik.....	42
1.3.1. Sürdürülebilirlik kavramı.....	42
1.3.2. İktisadi sürdürülebilirlik.....	43
1.3.3. Çevresel sürdürülebilirlik.....	46
1.3.4. Sosyal sürdürülebilirlik.....	47
1.3.5. Zayıf ve güçlü sürdürülebilirlik.....	49
1.3.5.1. Zayıf sürdürülebilirlik.....	49
1.3.5.2. Güçlü sürdürülebilirlik.....	51

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN DÖNÜŞÜM SÜRECİ VE KURUMSAL MARKA	53
2.1. Geleneksel Kalkınma Yaklaşımları	53
2.1.1. Geleneksel iktisadi kalkınma yaklaşımı.....	53
2.1.1.1. Klasik iktisat	53
2.1.1.2. Keynesyen iktisat	53
2.1.1.3. Marksist iktisat.....	53
2.1.2. Yapısalcı yaklaşım	56
2.1.3. Bağımlılık yaklaşımı	57
2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Gelişimi	57
2.3. Yeni Kalkınma Yaklaşımları	60
2.3.1. İçsel büyüme modeli yaklaşımı	61
2.3.1.1. Romer'in içsel büyüme modeli.....	61
2.3.1.2. Lucas'ın içsel büyüme modeli	61
2.3.1.3. Scott'un içsel büyüme modeli.....	61
2.3.2. İnsan merkezli kalkınma yaklaşımı	65
2.3.3. Temel ihtiyaçlar yaklaşımı.....	66
2.3.4. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı.....	68
2.4. Kurumsal Marka	60
2.4.1. Kurumsal itibar	71
2.4.2. Kurumsal iletişim.....	71
2.4.3. Kurumsal sürdürülebilirlik.....	72
2.4.4. Kurumsal imaj.....	72
2.4.5. Sürdürülebilir kurumsal marka	72
3. NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLE İLİŞKİSİNİN KURUMSAL İMAJ KAPSAMINDA İNCELENMESİ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.1. Yöntem	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.2. Örnek marka olarak Mavi'nin İncelenmesi.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.2.1. Mavi'nin sürdürülebilirlik dönüşümü.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.2.2. İnsan odaklı mavi kültürü	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.2.3. İklim krizi ile mücadele	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.2.4. Denim inovasyonu ve kalite önceliği.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
SONUÇ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
KAYNAKÇA.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR

BRIC	: Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin
CDP	: Karbon Saydamlık Projesi
ECLA	: Latin Amerika Ekonomik Komisyonu
FSC	: Orman Yönetim Konseyi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IUCN	: Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
SDGs	: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ZDHC	: Tehlikeli Kimyasalların Sıfır Deşarjı

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1: 2022 BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksi **Hata!** **Yer** **işareti**
tanımlanmamış.

Tablo 3.2: 2022 Fast Company Sürdürülebilirlik Liderleri 50 Araştırması **Hata!** **Yer**
işareti tanımlanmamış.

ÖZET

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLE İLİŞKİSİNİN KURUMSAL İMAJ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Sürdürülebilirlik kavramı, tarihsel olarak orman yönetiminin sürdürülebilirliği ile başlamış, ancak zamanla daha geniş bir bağlama yayılmıştır. Günümüzde sürdürülebilirlik, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, ekolojik denge, ekonomik denge ve gelecek nesil ihtiyaçlarını içeren çok yönlü bir konsepti ifade etmektedir. Bu evrim, çevresel ve sosyal sorumluluğun önemini vurgulamaktadır. Ekonomik sürdürülebilirlik, kaynakların etkin kullanımını, dengeli ekonomik büyümeyi ve adil gelir dağılımını vurgular, uzun vadeli sürdürülebilirlik ilkesini benimser ve yeşil enerji, atık yönetimi, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi önlemleri teşvik eder. Bu yaklaşım, çevreyi koruma, ekonomik büyümeyi dengeleme ve toplumun genel ekonomik refahını artırma amacını taşımaktadır.

İktisadi sürdürülebilir kalkınma, geleneksel ekonomik büyüme odaklı kalkınma modellerinin aksine, ekonomik büyümenin yanı sıra çevresel sürdürülebilirliği ve toplumsal refahı da göz önünde bulunduran bir yaklaşımı temsil etmektedir. Kalkınma, genellikle ekonomik büyüme, toplumun refahı, yaşam kalitesi, eğitim ve sağlık gibi faktörlerle ilişkilendirilmektedir ve savaş dönemlerinde daha geniş bir perspektife sahip bir kalkınma anlayışı gelişmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ekonomik büyüme ve kalkınma yaşanmış, ancak 1970'lerin ortalarında sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, özellikle İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan'ın liderliğinde yükselen neoliberalizm ideolojisi, devlet müdahalesini azaltmayı, serbest piyasa koşullarını teşvik etmeyi ve özelleştirmeyi savunmuştur. Neoliberalizm, serbest piyasa ekonomisini savunarak devlet müdahalesini minimize etmeyi amaçlamaktadır, ancak bu ideolojinin etkileri ve tartışmaları ekonomik eşitsizlik ve sosyal hizmetlerin azaltılmasının toplumsal sorunlara yol açabileceği eleştirileriyle sürmektedir.

Birçok tarafla yeni bir çağın başlamasına sebep olan pandemi gerçeği, sürdürülebilirliğin önemini bir kat daha belirginleştirmiştir. İnsanlığı bekleyen iklim tehlikelerinin önüne geçebilmek için zaman daralmaktadır. Sıfır karbonlu, ekosistemi koruyan, kaynakların kontrollü kullanıldığı bir hayata geçiş yapılması hayati önem taşımaktadır. Sürdürülebilir bir gelecek kolaylıkla elde edilebilecek bir hedef değildir, ancak başarılabilir bir süreçtir. Kurumsal firmalar, stratejileri, yapıları, tedarik zincirleri, müşterileri, dijital dönüşümlerinden inovasyona kadar süreç içerisindeki tüm boyutları sürdürülebilirliği merkeze koyarak ele almaya başlamış ya da başlayacaktır. Son yıllarda kurumsal marka ve imajının odağına sürdürülebilirlik kavramını koyan hazır giyim firması Mavi, bu kapsamdaki çevre faaliyetleri açısından incelenmesi için bu çalışmanın örnek firması olarak seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Sürdürülebilirlik, Ekonomi, Kalkınma, Neoliberalizm, Sürdürülebilir İktisat.*

ABSTRACT

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN NEOLIBERAL POLICIES AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT WITHIN THE SCOPE OF CORPORATE IMAGE

The concept of sustainability historically began with the sustainability of forest management but has spread to a broader context over time. Today, sustainability refers to a multifaceted concept that includes sustainable use of natural resources, ecological balance, economic balance and future generation needs. This evolution highlights the importance of environmental and social responsibility. Economic sustainability emphasizes the efficient use of resources, balanced economic growth and fair income distribution, embraces the principle of long-term sustainability and promotes measures such as green energy, waste management, education and healthcare. This approach aims to protect the environment, balance economic growth and increase the general economic well-being of society.

Economic sustainable development, unlike traditional economic growth-oriented development models, represents an approach that considers environmental sustainability and social welfare as well as economic growth. Development is generally associated with factors such as economic growth, social welfare, quality of life, education and health, and an understanding of development with a broader perspective has developed during war periods.

There was economic growth and development in the post-World War II period, but problems arose in the mid-1970s. The ideology of neoliberalism, which rose during this period, especially under the leadership of Margaret Thatcher in England and Ronald Reagan in the USA, advocated reducing state intervention, encouraging free market conditions, and privatization. Neoliberalism aims to minimize state intervention by advocating a free market economy, but the effects and debates of this ideology continue with criticism that economic inequality and the reduction of social services can lead to social problems.

The reality of the pandemic, which has caused the beginning of a new era in many aspects, has made the importance of sustainability even more evident. Time is running out to prevent the climate dangers that await humanity. It is vital to transition to a zero-carbon life that protects the ecosystem and uses resources in a controlled manner. A sustainable future is not an easily achieved goal, but it is an achievable process. Corporate companies have started or will start to address all aspects of the process, from their strategies, structures, supply chains, customers, digital transformations to innovation, by putting sustainability at the center. Mavi, a ready-made clothing company that has placed the concept of sustainability at the center of its corporate brand and image in recent years, was chosen as the sample company of this study to be examined in terms of environmental activities in this context.

Keywords: *Sustainability, Economy, Development, Neoliberalism, Sustainable Economics.*

GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma arayışlarının artması, 1980'lerden itibaren kalkınma literatüründe ilgi çekici bir konuma ulaşmıştır. Bu dönemde, büyüme odaklı kalkınma yaklaşımları, çevre sorunlarına yol açtığı için eleştirilmiş ve yeni kalkınma yaklaşımları arayışları başlatılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, çevresel koruma ile ekonomik büyüme arasında denge kurmayı vurgulayarak mevcut zenginliklerin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen ülkeler sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için çeşitli ekonomik politikalar geliştirmişlerdir. Bu çalışma, neoliberal politikaların sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkisinin kurumsal imaj üzerinde etkili olan boyutunu ele almaktadır ve bu bağlamda örnek bir firma incelemesi yapılmaktadır.

Günümüzdeki ekonomik koşulların zorlaşması ve gelecek nesillere karşı oluşan kaygı insanların ekonomik endişelerini artırmaktadır. Bu yüzden ekonomik sürdürülebilirlik büyük önem arz etmektedir. Mevcut ekonomik kaynakları korumak ve ekonominin sürdürülebilirliğini sağlamak adına çeşitli araştırmalar yapılmıştır. İnsanlar üzerinde oluşan kaygı araştırmacıları yeni ekonomik politika arayışlarına itmiş ve yeni ekonomik politikaların oluşmasına ışık tutmuştur. Söz konusu tez çalışmasında bu politikalardan yola çıkılarak neoliberal iktisat üzerinde durulmuştur. Neoliberal iktisadın sürdürülebilirliği araştırılmış ve bu konuda incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmada neoliberal politikaların sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkisinin ortaya konulması ve bu ilişkinin firmaların kurumsal imajı kapsamında nasıl değerlendirildiğinin sürdürülebilirlik faaliyetlerine ağırlık veren örnek bir firma üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır.

Küreselleşme sonucu artan kaynak ihtiyaçları, yoksulluk, enflasyon ve işsizlik gibi sosyal hayatı derinden etkileyen faktörler bulunmaktadır. Bu sorunlar bireylerin psikolojik sağlamlığını tehlikeye sokarak kişileri dipsiz bir karamsarlığa sürüklemektedir. Bu noktada sürdürülebilirlik ile mevcut kaynakların önemi büyümektedir. Bu çalışma bireylerin kaygısının azalmasına yardımcı olacaktır. Bu araştırmada, öncelikle neoliberalizm, kalkınma iktisadı ve sürdürülebilirliğin

kavramsal çerçevesini belirlenecek, ikinci olarak sürdürülebilir kalkınmanın dönüşüm süreci ve kurumsal iletişim ve kurumsal sürdürülebilirlik kavramlarının kurumsal marka ve itibar yaratmada nasıl bir rol oynadığı incelenmiştir. Son olarak sürdürülebilirlik faaliyetlerine ağırlık vermiş ve bu alanda önemli derece ve ödüller elde etmiş olan Mavi markasının doğanın üzerindeki yükü azaltmak için yapmış olduğu çalışmalar, projeler ve koleksiyonlar incelenecektir. Kıt kaynaklar, nüfus artışı, ekonomide yaşanan sıkıntılar gibi olumsuzlukların karamsarlığa sebep olduğu şu günlerde, umut verici nitelikte olan Mavi firması üzerine yapılan bu inceleme toplumun geleceği endişeyle değil ümitle beklemesine katkıda bulunacaktır.

1. NEOLİBERALİZM, KALKINMA İKTİSADI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Neoliberalizm

1.1.1 Neoliberalizm kavramı

Neoliberalizm, 20. yüzyılın ortalarında Keynesyen ekonomi politikalarına yanıt olarak ortaya çıkan, klasik liberal ekonomi teorilerinden yararlanan ideolojik ve sosyo-politik bir paradigmadır. Bu ideolojik hareketin entelektüel temelleri, ünlü entelektüeller Friedrich Hayek ve Milton Friedman'ın ufuk açıcı katkılarıyla oluşturulmuştur. Neoliberalizm, ekonomiye devlet müdahalesinin azaltılmasına, özelleştirmenin teşvik edilmesine ve küreselleşmenin kolaylaştırılmasına vurgu yapan sosyo-ekonomik bir ideolojidir (Harvey, 2015).

Neoliberal politikaların yaygınlığı, küresel ekonomik krizlere ve istikrarsızlığa bir yanıt olarak 1970'ler boyunca bir artış yaşamıştır (Harvey, 2015). Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'ın ilgili hükümetleri neoliberal politikaları yürürlüğe koymuştur (Crouch, 2011). Bu politikalar, piyasa güçlerinin önceliğini vurgularken, devletin sosyal refah ve hizmetlere katılımının azaltılmasını da kapsamaktadır.

Neoliberalizmin tarihsel bağlamı, kapitalizm ile sosyalizm arasında önemli bir ideolojik savaşın yaşandığı Soğuk Savaş dönemiyle yakından bağlantılıdır. Neoliberal politikalar, özellikle Doğu Avrupa ve Latin Amerika'daki ekonomik ve politik dönüşümler bağlamında, çok sayıda ülkenin ekonomik çerçevelerine dahil edilmiştir. Günümüzde neoliberalizmin kalıcı etkisi küresel ekonomik ve politik çerçevelerde açıkça görülmektedir. Ayrıca bu önlemlerin avantajları ve dezavantajları konusunda tartışmalar devam etmektedir (Harvey, 2015).

Neoliberalizm, 19. yüzyıldan itibaren serbest piyasa kapitalist ideolojilerinin 20. yüzyıl bağlamında yeniden dirilişini kapsayan kavramsal bir çerçevedir. Söz konusu anlayış, muhafazakar ve özgürlükçü grupların, siyasi örgütlerin ve entelektüel kurumların ortaya çıkmasını önemli ölçüde etkilemiştir.

Çoğunlukla, özelleştirmeyi, kuralsızlaştırmayı, küreselleşmeyi, serbest ticareti, kemer sıkma önlemlerini ve devletin boyutunun küçültülmesini kapsayan ekonomik liberalizasyon stratejileriyle bağlantılıdır (Harvey, 2015).

Emek odaklı bakış açısı, sınıf hareketlerinin sistematik olarak bastırılması yoluyla neoliberal çerçeveleri sürdüren otoriter eylemlerin ortaya çıkarılmasında önemli olmuştur. Tarihsel sürecin incelenmesi, bu uygulamaların sürekliliğine ve dönüşümüne ışık tutması nedeniyle çağdaş otoriterlik eğilimlerine dair değerli bilgiler ortaya koymaktadır (Navarro, 2007).

Neoliberalizm, piyasa mekanizmalarına öncelik veren ve hükümetin ekonomik meselelere müdahalesini en aza indirmeye çalışan bir ekonomik paradigmadır. Harvey (2015)'e göre, ele alınan sistem, sermaye ve özel mülkiyetin önemli ölçüde katılımıyla karakterize edilir ve temel amaç rekabetçi bir piyasa ortamının oluşturulmasıdır. Otoriter yönetim, gücün seçilmiş birkaç kişi veya kurum arasında yoğun bir şekilde dağıtılmasıyla karakterize edilen ve daha yüksek bir otorite düzeyiyle sonuçlanan yönetsel bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu özel yönetim sistemi bağlamında, bireysel özgürlüklerin kısıtlanması ve demokratik süreçlerin aşılması potansiyeli mevcuttur. Otoriter neoliberalizm kavramı bu iki fikrin birleşiminden oluşmuştur ve neoliberal politikaların otoriter yönetim tarzlarının ortaya çıkmasına olanak sağlayan koşulları teşvik ettiği fikrinin altını çizmektedir. Gill (1995)'e göre neoliberal politikaların liberal demokrasi çerçevesinde uygulanması otoriterliğin desteklenmesine ve oluşmasına katkı sağlayabilir. Neoliberalleşme sürecinin kendisi otoriter eğilimlerin gelişmesinde bir katalizör olarak görülmektedir. Bu korelasyon, otoriter yönetimin yükselişinin neoliberalleşme sürecine atfedebileceğini düşündürmektedir. Otoriter neoliberalizm kavramı, devletin neoliberal politikalara uygun olarak yeniden yapılandırılması sonucunda ortaya çıkan gizli otoriter davranışları öne çıkarmaktadır. Neoliberalizmin devamlılığının sağlanmasında bu uygulamaların önemine ışık tutmaktadır. Bu fikir aynı zamanda karar alma süreçlerini kamusal baskılardan, toplumsal taleplerden ve kontrol sistemlerinden koruyarak sermaye birikimini korumaya çalışan ve otoriter yöntemlerin kullanımını da kapsayan bir tür yönetime de gönderme yapmaktadır. Bruff (2014)'a göre neoliberal politikaların liberal demokrasi çerçevesinde uygulanması otoriterliğin desteklenmesine ve yükselişine katkıda bulunabilir. Ayrıca neoliberalleşme sürecinin kendisi de otoriter eğilimleri besleme potansiyeline sahiptir.

Bu sürekliliği incelerken toplumsal sınıfın dinamiklerini dikkate almak çok önemlidir. Neoliberal dönüşüm süreci, devlet aygıtının yeniden inşasını gerektirmektedir; bu da sermayenin lehine olan ve piyasa ilkelerine uygun olarak işleyen uyumlu bir dengeyle sonuçlanmaktadır. Bu, kurumların kurulması, yetkili yasal kanunların uygulanması ve bu yapıya uygun uygulamaların benimsenmesiyle sağlanır (Jessop, 2002).

1.1.2 Neoliberalizmin doğuşu

Sosyo-ekonomik ve politik bir ideoloji olan neoliberalizm, 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmış ve 19. yüzyılda yaygın olan klasik liberalizmin belirli ilkelerinden ilham almıştır (Harvey, 2015). Söz konusu kavram, devletin ekonomiye katılımını azaltmak ve piyasa süreçlerinin rolünü vurgulamak amacıyla ortaya çıkmıştır (Friedman, 1962).

Neoliberalizmin kökenleri, 1947’de Mont Pelerin Topluluğu içinde ortaya çıkan entelektüel harekete kadar uzanabilir. Bu hareket, Friedrich Hayek, Ludwig Von Mises ve Milton Friedman gibi etkili ekonomistlerden oluşmaktaydı (Mirowski ve Plehwe, 2015). 1970’lerin sonlarında ve 1980’lerin başlarında, dünya çapında bir ekonomik krizin ortaya çıkması ve bir stagflasyon döneminin tetiklediği neoliberal politikaların benimsenmesinde dikkate değer bir artış vardı (Harvey, 2015). Sırasıyla Ronald Reagan ve Margaret Thatcher’ın görev süreleri boyunca ABD ve Birleşik Krallık’ta neoliberal politikalar uygulanmıştır. Bu politikalar devletin ekonomiye müdahalesini azaltmayı ve özelleştirmeyi kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Stiglitz ve Pike, 2004).

Neoliberalizm ideolojisi 1980’ler ve 1990’lar boyunca dünya çapında ilgi görmüş ve ekonomik liberalleşmeyi teşvik etmeyi amaçlayan yapısal uyum programları ve önlemlerin uygulanması yoluyla birçok ülkede benimsenmesine yol açmıştır. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşların neoliberal politikaların yayılması ve benimsenmesinde önemli etkileri olmuştur (Rodrik, 1998).

Özetle neoliberalizm, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik ve politik ilkeleri kapsayan ideolojik bir çerçevedir. Başlıca hedefleri arasında hükümet müdahalesinin en aza indirilmesi, piyasanın serbestleştirilmesinin teşvik edilmesi ve özelleştirme tedbirlerinin uygulanması yer almaktadır. Söz konusu ideoloji dünya çapında yayılmış ve birçok ülkenin ekonomik stratejileri üzerinde etkisini göstermiştir. (Harvey, 2015).

1.1.3. Neoliberalizmin yeni bir sosyal düzen olarak yükselişi

Immanuel Kant ve Aydınlanma döneminin önemli düşünürlerinden bir Alman filozoftur. Kant'ın "*Sonsuz Barışa Doğru*" (*Perpetual Peace*) adlı çalışması, uluslararası ilişkiler ve barış konularında önemli bir eserdir. Bu eserde, Kant uluslararası barışın gerekçelerini ve nasıl mümkün olabileceğini açıklamaktadır (CETOB, 2012).

Kant'ın "*Sonsuz Barışa Doğru*" isimli çalışmasında öne çıkan bazı temel fikirler (CETOB, 2012) şunlardır :

- Cumhuriyetler Arası Barış İlkesi: Kant, demokratik cumhuriyetlerin birbirleriyle barış içinde yaşadığını ve demokratik bir dünya düzeninin uluslararası barışı güçlendireceğini savunmaktadır. Bu nedenle, demokratik sistemlerin yaygınlaştırılması barışın temel bir unsuru olabilmektedir.
- Savaşın Yasaklanması: Kant, savaşın yasaklanması gerektiğini ve uluslararası topluluğun savaşı önlemek ve çözmek için ortak bir çaba göstermesi gerektiğini öne sürmüştür. Savaşın yasaklanması, uluslararası anlaşmalar ve kurullarla sağlanmalıdır.
- Sözleşme ve İttifaklar: Kant, uluslararası ilişkilerin belirli kurallara dayandığını ve devletler arasında anlaşmaların önemli olduğunu savunmaktadır. Devletler, barışı korumak ve savaşı önlemek için birbirleriyle ittifaklar kurmalıdır.
- Uluslararası Adalet: Kant, uluslararası düzenin adil olması gerektiğini vurgulayarak adaletin uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde temel bir ilke olduğunu savunmuştur.
- Evrensel Barış: Kant, nihai hedefin "sürekli barış" olduğunu ve bu hedefe ulaşmak için devletlerin uluslararası iş birliği yapması gerektiğini belirtmektedir.

Kant'ın "*Sonsuz Barışa Doğru*" çalışması, uluslararası ilişkiler teorisi içinde önemli bir yere sahiptir ve uluslararası barışın teorik temellerini atmıştır. Kant'ın fikirleri, uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde ve uluslararası barışın sağlanmasında hala etkilidir ve uluslararası ilişkiler alanındaki neoliberal düşüncenin temelini oluşturmaktadır (Kuru, 2020).

Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, uluslararası ilişkiler teorisinin önemli temsilcileri olarak kabul edilmektedir ve Neoliberal Kurumsalcılık (Neoliberal Institutionalism) yaklaşımının önde gelen savunucularıdır. Bu yaklaşım uluslararası ilişkilerde uluslararası iş birliği ve uluslararası kurumların rolünü vurgulamaktadır. Keohane ve Nye, uluslararası sistemin kaotik ve anarşik olduğunu kabul etmektedirler. Ancak, devletlerin uluslararası iş birliği yapma eğiliminde olduklarını ve bu işbirliğinin bazı koşullar altında mümkün olduğunu savunmaktadırlar (Borzova ve Vinicio, 2023). Devletler, uluslararası iş birliğini kendi ulusal çıkarlarına uygun buldukları durumlarda gönüllü olarak yapmaktadırlar. Uluslararası kurumların ve iş birliği rejimlerinin (örneğin ticaret, çevre, güvenlik gibi) devletler arasındaki işbirliğini kolaylaştırdığını vurgulamaktadırlar. Bu kurumlar, devletlerin davranışlarını düzenler ve uluslararası ilişkilerin yönlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Keohane ve Nye, devletlerin iş birliği yapma nedenlerini ‘‘Uyumlu İş Birliği’’ ve ‘‘Çıkar Odaklı İş Birliği’’ olarak iki ana kategoriye ayırmışlardır. Uyumlu iş birliğinde devletler, ortak değerlere ve hedeflere dayalı olarak iş birliği yapmaktadırlar. Çıkar odaklı iş birliğinde ise devletler, kendi çıkarlarını korumak amacıyla birlikte hareket etmektedir. Keohane ve Nye'ye göre, uluslararası pazarların büyümesi ve devlet sınırlarının daha geçirgen hale gelmesi, devletler arası iş birliğini teşvik niteliğindedir. Ekonomik bağımlılık ve entegrasyon, savaşın maliyetlerini artırabilir ve barışı teşvik edebilir nitelik kazanır. Keohane ve Nye, sivil toplum kuruluşları, uluslararası organizasyonlar ve uluslararası arenada aktif olan kazanç amacı gütmeyen kuruluşların uluslararası işbirliğini teşvik ettiğini öne sürmüşlerdir. Bu tür kuruluşlar, uluslararası ilişkilerde daha fazla katılım ve işbirliği sağlamaya yardımcı olmaktadır. Keohane ve Nye'nin çalışmaları, uluslararası ilişkiler teorisinde yapısal kurumsalcılığın temelini atmıştır. Bu yaklaşım, uluslararası sistemi daha karmaşık ve çok boyutlu bir şekilde ele almakta ve uluslararası iş birliği ile kurumların önemini vurgulamaktadır. (Borzova ve Vinicio, 2023).

Uluslararası rejim teorisi, uluslararası ilişkiler teorilerinin bir alt dalıdır ve uluslararası sistemi özellikle uluslararası iş birliği ve kurallar perspektifinden ele almaktadır. S. Krasner ve diğer uluslararası ilişkiler teorisyenleri, uluslararası rejimleri

inceleyerek devletler ve devlet-dışı aktörler arasındaki etkileşim biçimlerini anlamaya çalışmışlardır. Uluslararası rejimler, belirli bir müzakere konusu etrafında devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin davranışlarını düzenleyen, belirli bir set kurallar, normlar, prosedürler ve prensipler içeren sosyal kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Örnek olarak, uluslararası ticaret rejimi, ticaret kuralları ve anlaşmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu rejimler, kural temelli iş birliği yoluyla devletlerin davranışlarını etkilemektedir. Bu durum da belirli bir müzakere konusu etrafındaki kurallara uyulmasını beraberinde getirmektedir (CETOB, 2012).

Devletler bu kurallara uyarak belirli bir davranışı benimseyerek sergilemektedirler. Uluslararası rejimler, devletlerin ve devlet-dışı aktörlerin bir araya gelerek belirli sorunları ele almasını ve çözmesine imkanlar sunmaktadır. Bu imkanlar, belirli bir müzakere konusu etrafında katılımcıların birbirleriyle etkileşimde bulunmasını içermektedir. Uluslararası rejimler, belirli davranışları teşvik etmek veya engellemek için kuralları ve normları kullanmaktadır. Örneğin, silahsızlanma rejimi, silahların kontrol altına alınmasını teşvik etmektedir (Borzova ve Vinicio, 2023).

S. Krasner ve benzeri teorisyenler, uluslararası rejimlerin çatışmayı azalttığını ve iş birliğini teşvik ettiğini savunurlar. Bu yaklaşım genellikle liberal uluslararası ilişkiler teorisi ile ilişkilendirilir, çünkü uluslararası rejimler, uluslararası iş birliğini ve kurallara dayalı düzeni teşvik etmeye yöneliktir. Ancak, eleştiriler de bulunmaktadır ve bazı realist teorisyenler, uluslararası rejimleri uluslararası güç ilişkilerinin bir yansıması olarak görme eğilimindedirler (Borzova ve Vinicio, 2023).

Ernst B. Haas ve David Mitrany gibi düşünürlerin işlevselcilik yaklaşımı, liberal uluslararası ilişkiler teorisi içinde önemli bir yer tutmakta ve uluslararası entegrasyon süreçlerini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, özellikle savaş sonrası Avrupa'da yaşanan entegrasyon süreçlerine odaklanmakta ve devletlerin hem ekonomik hem de politik olarak birbirine bağımlı hale gelmesini öngörmektedir. İşlevselcilik, liberal paradigmanın içinde kabul edilmekte, ancak belirli bir perspektife sahip konumdadır (CETOB, 2018).

1.1.4. Neoliberal kalkınma iktisadı

1.1.4.1. Neoliberal iktisat kuramı

Neoliberalizm, Batılı ülkelerde 1974 yılı ekonomik krizinin etkili olduğu bir ideoloji haline gelmiştir. Bu ideoloji, serbest piyasa ekonomisinin, devlet müdahalesinin azaltılması ve bireysel özgürlüklerin vurgulanmasına dayandığı bilinmektedir. 1974 krizi, Keynesyen ekonomiye dayalı refah devleti modelinin zayıflamasına ve ekonomik sorunların artmasına neden olmuştur. Bu dönemde, ekonomik belirsizliklere, yüksek enflasyon ve işsizlik gibi sorunlara Batı toplumlarında yaygın halde rastlanılmaktadır.

Neoliberal ideoloji, piyasa güçlerine daha fazla serbestlik verilmesi gerektiğini savunarak, devlet müdahalesinin ekonomiyi sınırladığı ve ekonomik büyümeyi engellediği görüşünü benimsemiştir. Bu ideolojiye göre, serbest piyasa ekonomisi, rekabetçi iş dünyası ve düşük devlet müdahalesi, ekonomik büyümenin anahtarlarıdır (Harvey, 2005).

Sermaye kesimi ve iş dünyası, neoliberal politikaları benimseyen siyasi temsilcilerle birlikte hareket etmiş ve devletin ekonomiye müdahalesini azaltma çabalarını desteklemiştir. Bu, refah devleti rejiminin zayıflamasına ve toplumsal mutabakatın bozulmasına yol açmıştır. Refah devleti rejimi, savaş sonrası dönemde ekonomik büyümenin nimetlerini daha adil bir şekilde paylaşmayı amaçlayan bir anlayışı yansıtmaktadır (Boas ve Gans-Morse, 2009).

Neoliberalizmin yükselişi, toplumda gelir eşitsizliğinin artmasına, sosyal hizmetlerin kesilmesine ve iş güvencesinin azalmasına yol açmıştır. Bu da toplumsal gerilimlere ve çatışmalara neden olmuştur. Neoliberalizmin etkisi, farklı ülkelerde farklı biçimlerde görülmüş, ancak genel olarak bu ideoloji ekonomik ve toplumsal dönüşümü hızlandırmış ve refah devleti anlayışını sorgulatmıştır (Nakiboğlu, 2004'den aktaran Abacı, 2012).

Neoliberal ekonomi politikaları, özellikle Friedrich von Hayek ve Milton Friedman gibi ekonomistlerin öncülüğünü yaptığı Chicago Okulu'ndan geliştirilen bir ekonomik düşünce akımıdır. Bu akım, serbest piyasa ekonomisinin savunuculuğunu yapmakta, devlet müdahalesinin ekonomik büyümeyi engellediğini ve serbest piyasa güçlerine daha fazla serbestlik verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu politikalar, Keynesyen iktisadın vurguladığı talep yönlü politikalarından farklıdır. Neoliberalizme

göre, ekonomik büyüme ve istikrar, üretim ve arzı artırarak elde edilmelidir. Bu yaklaşım, yüksek ücretlerin ve emek piyasası katılıklarının ekonomik sorunların nedeni olduğunu savunmakta ve bu nedenle bu unsurların azaltılmasını önermektedir (Çalışır, 2007'den aktaran Abacı, 2012).

Neoklasik mikro iktisat teorisi, geleneksel olarak ekonomik aktörlerin (bireylerin veya firmaların) tamamen rasyonel olduğunu ve bilgiyi mükemmel bir şekilde işlediklerini varsaymaktadır. Ancak 1970'lerden itibaren, iktisadi açıdan etkin bireyler arasında rasyonel davranışların kesin bir varsayım olmadığına ve bilginin asimetrik olduğuna dair farklı yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. İktisadi işlemlerde fırsat üstünlüğüne sahip olan bireylerin, asimetrik bilgiye dayalı olarak piyasadaki tam rekabeti bozabileceği belirtilmektedir. Bu durum, piyasaların neoklasik teori tarafından öngörülen şekilde mükemmel işleyen kurumlar olduğu görüşünü sorgulamaktadır (Arabacı, 2012).

Bilgi asimetrisi, taraflar arasındaki eşitsizlikleri ve potansiyel olarak rekabeti sınırlayıcı etkileri ifade etmektedir. İktisadi işlemlerdeki bu tür asimetrik bilgi ve fırsat üstünlükleri nedeniyle, devlete kaynak dağılımını düzeltme ve işlem maliyetlerini azaltma yetkisi verilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu, serbest piyasa ekonomisinin otomatik olarak en iyi sonuçları üretmediğini ve devlet müdahalesinin bazı durumlarda gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu değişiklikler, neoklasik mikro iktisat teorisinin geleneksel yaklaşımlarını gözden geçirme ve ekonomik aktörlerin davranışlarını daha gerçekçi bir şekilde ele alma yolunda önemli adımlardır. Bu tür değişiklikler, daha sonra davranışsal ekonomi gibi alanlarda daha fazla araştırmaya yol açmış ve ekonomi teorisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Demircan, 2008'den aktaran Abacı, 2012).

Neoklasik makro iktisat yaklaşımı, hız kazanan küreselleşme etkisinin ve sermaye hareketlerinin tam serbestisini kabul etmektedir. Bu, sermayenin sınırlarının ötesinde serbestçe dolaşmasını ve uluslararası yatırımın kolaylaştırılmasını desteklemektedir. Neoklasik yaklaşıma göre yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için yerel politikaların finans piyasalarının kısa vadeli çıkarlarına uygun hale getirilmesi gerektiği iddia edilmektedir. Yani, istikrarlı finans piyasaları tarafından, yatırım ortamı ve sermaye çekmek için uygun bir iş düzeni oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Neoklasik makro iktisat, doğru faiz oranlarının, ödemeler dengesinin, düşük enflasyonun ve sürdürülebilir bir yatırım ve tüketim politikalarının

uzun vadeli ekonomik büyümeyi ve istikrarı sağlayabilecek tek faktörler olduğunu savunmaktadır. Bu, ekonomik politikanın ana hedeflerini şekillendiren bir perspektif niteliğindedir (Demircan, 2008'den aktaran Abacı, 2012).

Neoliberalere göre, en etkin ekonomik sistemi oluşturan temel unsur, durağan tam rekabet şartları altında piyasanın müdahalelerden arındırılmasıdır. Bu, serbest piyasa ekonomisinin temelidir ve devlet müdahalesi minimumda tutulmalı, tüm dünya piyasası tek bir bütün olmalıdır. Böylece tam rekabet şartları gerçekleştirilebilir hale getirilmektedir. Ulus-devletlerin ve sendikaların piyasa işleyişine müdahalesi ortadan kalkmalı ve piyasa işlemleri özelleştirilmelidir. Bu yaklaşıma göre, mali piyasaların tamamen serbest olması oldukça önemli bir husustur. Bu, sermayenin küresel ölçekte serbestçe dolaşmasını ve etkin kaynak dağılımını sağlayacaktır. Ancak bu yaklaşım sıklıkla eleştiriye maruz bırakılmaktadır. Neoliberal perspektif, toplumsal sınıf farklarını, ulus-devletler arasındaki pazarlık gücü farklarını, piyasanın etkin işleyişini sağlayacak kurumsal yapıları ve çokuluslu şirketlerin tekel gücünü göz ardı etmektedir. Ayrıca, bu yaklaşımın insanlar ve toplumlar arasındaki eşitsizlikleri artırabileceği ve sosyal refahı göz ardı edebileceği de eleştirilmektedir. Bu nedenle, neoliberallerin önerdiği politikaların uygulanmasının toplumlar üzerinde karmaşık etkilere neden olabileceği görüşüne sahip eleştirmenler bulunmaktadır (Demiray ve İnanç, 2011'den aktaran Abacı, 2012).

Neoliberal yaklaşımın ana tezlerinden biri, kamu girişimlerinin özel sektöre satılması veya özelleştirilmesi gerekliliğidir. Bu yaklaşıma göre, devletin ekonomideki rolü minimal olmalı ve özelleştirmeye hız verilmelidir. Kamu sektöründe eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, öncü sektörler, kamu bankaları ve demiryolları gibi birçok alanın özelleştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Neoliberal çevreler, bu özelleştirmenin ekonomik etkinlik ve toplumsal refah için zorunlu olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca, devletin ekonomideki düzenleyici rolünün özelleştirme sonrasında bile sürmesi gerektiği öne sürülmektedir. Kamu tekellerinin özel sektöre satılması, özel tekellerin ortaya çıkma riskini taşımaktadır. Bu nedenle devletin bu şirketlerin rekabeti engellememesi ve aşırı fiyatlandırma yapmaması için düzenlemeler yapması gerekmektedir (Acı, 2005'ten aktaran Abacı, 2012).

Refah devletinin özelleştirilmesi farklı yöntemlerle gerçekleştirilebilmektedir. En yaygın kullanılan yöntemlerden biri, kamu sektörünün tamamen özel şirketlere satılmasını veya halka arz edilmesini kapsamaktadır. Diğer yandan, devlet fonlarının

kiralınması, tasfiye edilmesi veya kamu hizmetlerinin sonlandırılması da bir seçenek olabilmektedir. Özelleştirme sürecinin siyasi engellere takılması söz konusu olduğunda, hizmetlerin niteliği ya düşük gelire sahip firmaların yararlanamaması üzerine yükseltilerek ya da kalitesi düşürülerek aşamalı olarak ortadan kaldırılabilmektedir. Devlet, özelleştirme sürecinde, ilgili alandaki faaliyetleri tamamen terk edebilmekte veya bir kısmını özelleştirerek kaynaklarını özel sektörün kullanımını için aktarmaya devam edebilmektedir (Demircan, 2008'ten aktaran Abacı, 2012).

Neoliberalizm, ekonominin devlet müdahalesinden arındırılması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi politikalarını savunsa da bu yaklaşımın gerçek dünya koşullarında işlemediğini görmüştür. Gerçek kapitalizmde, sermayenin en yüksek kârı hedeflediği ve kamusal müdahaleyi azaltmayı tercih ettiği ifade edilmektedir. Bu eleştiriye göre, kamusal müdahalenin, toplumun refahını artırmak ve kaynakları adil bir şekilde kullanmak için gerekli olduğu ve görünür eli görünmez el yerine kullanmak gerektiği vurgulanmaktadır (Başkaya, 2000'dan aktaran Abacı, 2012).

Neoliberalizm politikalarının, uzun vadeli yatırımlardaki ani dalgalanmalara, menkul kıymetlerinde spekülâtif değerlendirmelere, yüksek faizlere ve ekonomik aktivitenin sanayi yatırımlarından finansal hareketlere kaymasına yol açtığı bilinmektedir. Bu nedenle günümüzde gelişmişlik ve az gelişmişlik ayrımı yerine finansal getiri önem kazanmıştır ve az gelişmiş ülkeler tanımını yerine yükselen piyasalar terimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle az gelişmişlik sorunu bir sorun olmaktan çıkmıştır, gelişmekte olan ülkeler artık yükselen piyasa olarak kabul edilmektedir (Yeldan, 2003'ten aktaran Abacı, 2012).

Devlet harcamalarının ciddi bir şekilde azaltılması gerektiği tezini savunan neoliberal yaklaşım, özellikle sosyal devlet harcamalarının kısıtlanmasını önermektedir. Eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı gibi kamusal alanlardaki harcamaların azaltılmasını gerektiğini öne sürmektedir. Bu azaltmanın gerekçesi, bu tür harcamaların devletin etkinliğini kısıtladığı ve yükünü artırarak gereksiz bir ağırlık oluşturduğudur. Özellikle, büyüme hızının yavaşlaması sonucu kamu sektöründe istihdamın ve hizmetlerin sürdürülebilirliğini korumak amacıyla yoksul kesime yönelik kamu harcamalarının artırılmasının, aşırı borçlanmaya yol açtığı

belirtilmektedir. Ayrıca, bu tür harcamaların bireyleri verimsizliğe ittiği ve sosyal maliyetleri artırdığı görüşüne dayanılmaktadır (Acı, 2005'ten aktaran Abacı, 2012).

Neoliberal yaklaşıma göre, piyasa ekonomisinin ana başarısı kar elde etmektir ve bu sistem, ekonomik verimlilik ve piyasa güveni gibi kavramlar altında şekillendirilmektedir. Bu yaklaşım, sermaye karlılığının, rasyonelliğin tek ölçüsü olduğunu vurgulamakta ve toplumsal, idari veya yasal kısıtlamaların bu karlılığın önündeki engeller olarak kabul edilip ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır (Yeldan, 2003'ten aktaran Abacı, 2012).

Latin Amerika'da yapılan araştırmalar, neoliberal ekonomik reformların toplumlar için olumsuz sonuçlar doğurduğunu ve halkın formal demokratik süreçlere olan güvenini sarsarak daha kuşkulu bir tavır sergilediğini göstermektedir. Örneğin, Haiti'deki 1997 seçimlerinde sadece seçmenlerin %5'i oy kullanmıştır (Chomsky, 1997). Araştırmalara göre bu durum orta Amerika'da siyasi sürece olan güvensizlik, ilgisizlik ve umutsuzlukla da ilişkilendirilmektedir. İnsanlar kendilerini demokratik sistemde sadece izleyici olarak görürler ve geleceğe dair oldukça pesimistlerdir. Latin Amerika'da demokrasiye geçişten yalnızca zengin kesimlerin faydalandığına dair popüler bir algı oluşmuştur. Ayrıca, 1980'lerden bu yana Amerika'ya uygulanan yapısal ayarlamaların etkisiyle halkın %80'i demokratik sistemi bir hile ve ekonominin temelinde haksızlık olduğu şeklinde değerlendirmektedir (Erdoğan, 2000'den aktaran Abacı, 2012).

Neoliberal dönemde, büyük işletmeler kazanç elde eden taraf olmuş ancak küçük işletmeler ve emek kaybetmiştir. Piyasa odaklı dönüşümde, piyasanın hakim olduğu gruplar kendi çıkarlarına uygun gelişmeler yaşarken, diğer topluluklar mevcut yararları da kaybetmiştir (Görenel, 2002'den aktaran Abacı, 2012).

Neoliberal ekonomi, devletin küçültülmesi ve kamusal yatırımlarda azaltılmaya gidilmesi yoluyla sosyal güvenlik programlarının sona erdirilmesine yönelik bir yaklaşımı benimsemektedir. Örneğin, bankaların ve sigorta şirketlerinin imkan sunduğu özel hizmetler, devletin sosyal güvenlik ve sağlık alanlarından çekilerek bu alanları özel sektöre devrettiğinin bir göstergesidir. Yeşil kart uygulamasının maliyeti ve finansal yükü nedeniyle kullanılan retorik de bu alanda kısıtlamalara işaret etmektedir. "*istismarı önleme*" ve "*hak edeni tespit etme*" gibi ifadeler, bu değişiklikleri göstermektedir. Sonuç olarak, işsizlik ve yoksulluğun arttığı bir

dönemde, sosyal politikaların işsizleri ve yoksulları koruma ve topluma kazandırma görevini yerine getirmesi gereken politikalar uygulanmadan kaldırılarak, bu kesimler piyasanın etkisine terk edilmektedir (Yıldız, 2008'den aktaran Abacı, 2012).

Neoliberalizmin temel taşlarından biri olarak sunulan sivil toplum kuruluşları, demokrasi ve meşruiyeti sağlama amacıyla karar alma süreçlerine dahil edilmesi gereken bir araç gibi sunulmaktadır. Ancak bazı eleştirmenlere göre, bu süreçte toplumun bütünü temsil eden vatandaşlar göz ardı edilmekte ve sivil toplum kuruluşları kararlar üzerinde daha fazla etkiye sahip olmaktadır. Brown'un ifadesiyle, sivil toplum, bireylerin toplumun bir parçası olarak değil, sadece örgütlerin, grupların veya çıkarların basit temsilcileri olarak görülmektedir. Oysa demokratik bir sistemde, egemen halkın bir parçası olmadan bireyler yurttaş olamazlar ve yasalar da egemen iradenin ifadesi olarak kabul edilir. Bu nedenle, neoliberal anlayışın sivil topluma verdiği yetki gibi görünen devir, aslında halkın egemenliğinden mahrum bırakılmasını ifade etmektedir (Demiray ve İnanç, 2011'den aktaran Abacı, 2012).

Neoliberal devrim, sadece politika değişiklikleri getirmekle kalmamış, aynı zamanda kapitalizm için de önemli bir dönüşüme yol açmıştır. 1979 yılında Tokyo'da çeşitli temsilcilerin katılımıyla gerçekleşen G5 zirvesinde alınan "*enflasyonla mücadele*" kararıyla ekonomi, politikaların odak noktası haline gelmiştir. Bu tarihten sonra ekonomik büyüme ve istihdam, enflasyonla mücadelenin yan ürünleri olarak yeni ekonomi politikası doktrininin parçası haline gelmiştir. Sonuç olarak, işsizlik, yoksulluk gibi yapısal sorunlar artık ekonomik meseleler olarak değil, toplumsal sorunlar olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Nakiboğlu, 2004'ten aktaran Abacı, 2012).

Aynı zamanda yeni sağ ekonomi, kendiliğinden işleyen bir sisteme sahip, tamamen teknik ve özgün bir olgu olarak değerlendirilmekte, bu şekilde siyaset ve ekonomi ayrımı üzerinde durulmaktadır. Bu bakış açısı, siyasi olanın toplumsal, toplumsal olanın ise en sonunda ekonomik olduğunu inkar ederek siyaset, ekonomi, devlet ve toplum arasında karşıtlıklar yaratmakta, ekonomik alan ve toplumun, siyaset ve devlet karşısında güçlendirilmesi gereken alanlar olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ekonomik krizlerin sadece siyasi alandan veya devletin yarattığı krizlerden kaynaklandığını iddia etmekte ve ekonomik ve siyasi liberalizmi ayırarak birincisini ikincisinin ön koşulu olarak kabul etmektedir. Yeni sağ yaklaşım, sivil toplum kuruluşlarını devletin karşısında öne çıkarmakta ve yüceltmektedir. Kamu

Tercih Teorisi ile Liberalizmin birleşimi olan yeni sağ ideoloji, özgürlüğün piyasa ekonomisinin güvencesi olduğuna inanmakta, özgürlük düşüncesini yüceltmekte, ancak eşitlik sorununu göz ardı etmektedir (Çam, 2006'dan aktaran Abacı, 2012).

Neoliberal yaklaşımın, uluslararası sistemin 1970'lerin başından itibaren içine düştüğü krizle birlikte bu ülkelerin, değişen uluslararası sermaye birikim sürecine ihracata dayalı kalkınma modeli ile entegre olmalarına olanak tanınması özellikle az gelişmiş ülkeler için önemli rol oynamaktadır. Bu, kapitalist sistemin uluslararasılaşma sürecinin daha fazla yaygınlaştığı ve hızlandığı "küreselleşme" olarak adlandırılan yeni bir aşamaya işaret etmiştir. Neoliberal araştırmacılara göre, genellikle krizlerin nedeni ekonomik popülizmdir. Bu, korumacılık, düzenleme ve müdahalelerle birlikte bütçe açıklarını kapatma isteksizliği olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık, neoliberal politikalar olumlu sonuçlar vermekte ve uygulandığında eşitsizliklerin ve yaşam standartlarının düzelmesine katkıda bulunmaktadır (Görenel, 2001'den aktaran Abacı, 2012).

1.1.4.2. Neoliberal devlet

Neoliberalizmin tarihi ve gelişimi, ekonomi ve siyasetteki önemli değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkmış bir ideolojidir. Neoliberalizm, serbest piyasa ekonomisinin teşvik edilmesini ve devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını savunan bir doktrindir. Bu ideolojinin, 20. yüzyılın ortalarında özellikle İngiltere ve ABD'de etkili olduğu, ancak tarihinin daha da gerilere dayanabildiği bilinmektedir.

1929'daki Büyük Buhran, serbest piyasa kapitalizminin zayıflıklarını vurgulamıştır. Bu dönemde John Maynard Keynes'in ekonomik düzenlemeleri ve kamu müdahalesi önerileri öne çıkmıştır. Keynesyen ekonomi, devletin ekonomiyi düzenleyip işsizliği azaltması gerektiğini savunmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Batı'da savaş sonrası patlamayla birlikte ekonomik büyüme ve kalkınma yaşanmıştır. Bu dönemde devlet müdahalesi ve refah devleti uygulamaları önem kazanmıştır. Ancak 1970'lerde bu modelde sorunlar ortaya çıkmaya başlamış, enflasyon artmış, ekonomik büyüme yavaşlamış ve işsizlik artmıştır. 1970'lerin ortalarında, özellikle İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan'ın liderliğinde, neoliberalizm ideolojisi yükseliş göstermiştir. Bu liderler, devlet müdahalesini azaltmayı, serbest piyasa koşullarını teşvik etmeyi ve özelleştirmeyi savunmuşlardır. Bu dönemde, kamu sektöründeki reformlar, vergi

indirimleri ve düzenlemelerin gevşetilmesi gibi politikalar uygulanması önerileri sunulmuştur.

Neoliberalizm, 20. yüzyılın ikinci yarısında liberal ve sosyal demokrat düşünürleri piyasa ekonomisinin destekçilerine dönüştürmüştür. Bu ideoloji, devlet müdahalesine karşı çıkan ve serbest piyasa ilkelerini savunan "*Yeni Sağ*" hareketlerin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde, özellikle ekonomik düzenlemelerin azaltılması ve özelleştirmenin yaygınlaştırılması hız kazanmıştır.

S.A. Makarenko'nun bu dönemdeki iddiası, neoliberalizmin yükselişinin Batı'nın uluslararası politikadaki değişikliklerle yakından ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Bu tez, özellikle 1950'ler ve 1960'lar döneminde Batı'nın "*geri çekilme*" süreci ile bağlantılıdır. Bu dönemde, sömürge sistemlerinin çöküşü, Soğuk Savaş'ın tırmanışı, Karayip Krizi ve SSCB ile nükleer denge gibi olaylar gerçekleşmiştir. Makarenko'ya göre, bu olaylar Batı'nın uluslararası arenadaki otoritesini sarsmış ve Batı'nın kendi nüfuzunu yeniden kurma arzusunu teşvik etmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin teşvik edilmesi ve devlet müdahalesinin sınırlanması fikrine dayanan neoliberalizmin yükselişi, bu dönemdeki uluslararası değişikliklere yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Makarenko'ya göre, bu yaklaşım, Batı'nın uluslararası rekabet gücünü artırmak ve kaybedilen otoritesini geri kazanmak için benimsenmiştir (Алексева, 2011).

Çin ve Hindistan gibi BRIC ülkeleri, özellikle Çin, küresel ekonomideki yükselişle dikkat çekmektedir. Makarenko, bu yükselişin yalnızca ekonomik liberalizme dayanmadığını, aynı zamanda bu ülkelerin küresel ticaretin önemli bir parçası haline geldiğini iddia etmektedir. Çin'in Amerika ile yaptığı ticaret ve diğer uluslararası ticaret ilişkileri, bu ülkelerin ekonomik başarısının arkasındaki etkenlerden sadece biri olduğunu göstermektedir. Makarenko'nun argümanı, neoliberalizmin yükselişini uluslararası politikadaki değişimlerle ilişkilendirerek, neoliberalizmin uluslararası ilişkilere ve küresel ekonomiye nasıl etki ettiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu tür tezler, neoliberalizmin yükselişi ve yayılması hakkındaki tartışmalara katkı sağlamaktadır. Ancak, bu görüşlere karşı çıkan ve neoliberalizmi farklı bir açıdan ele alan başka teoriler ve görüşler de bulunmaktadır (Алексева, 2011).

Neoliberalizm, klasik liberalizmin çağdaş bir versiyonu olarak kabul edilmektedir ve ekonomik düşünce tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Neoliberalizmin temel odak noktaları piyasa ekonomisi ve bireysel özgürlüktür. Bu ideolojiye göre, serbest piyasa ekonomileri daha fazla verimlilik ve ekonomik büyüme sağlamaktadır. Bireylerin özgürlüğüne vurgu yapan neoliberalizmde serbest piyasa koşullarının, bireylerin kendi kararlarını almasına olanak sağladığı düşünülmektedir. Neoliberal teorisyenlere göre, devlet müdahalesi sınırlanmalıdır. Devletin ekonomiye müdahalesi, piyasanın işleyişini bozmakta ve ekonomik büyümeyi engellemektedir. Bu nedenle, devletin daha küçük ve sınırlı bir rol oynaması gerektiği savunulmaktadır. Neoliberal politika, ekonomik düzenlemelerin azaltılmasını, özelleştirmeyi ve düşük vergileri teşvik etmektedir. Bu politika, serbest piyasa koşullarının ve iş dünyasının büyümesini hedeflemektedir. Neoliberalizmde, bireylerin kendi refahlarını sağlamak ve sorumluluk almak için çaba göstermeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Devletin refahı sağlama rolü minimize edilmekte ve bireylerin kendi geleceklerini şekillendirmeleri beklenmektedir. Neoliberalizm, toplum kavramını sorgulayan, aile ve birey kavramlarını temel varsayan bir politikadır. Margaret Thatcher'ın "toplum" kavramını reddetmesi, bu ideolojinin temel bir örneğidir (Алексеева, 2011).

Neoliberalizm, devleti geleneksel olarak geniş bir sosyal ve ekonomik rol oynamaktan çıkararak bir yaklaşım benimsemekte ve devletin temel işlevini daha sınırlı bir şekilde tanımlamaktadır. Neoliberal devlet görüşünün temel özellikleri (Алексеева, 2011) kısaca şu şekildedir:

- Koruyucu ve garantör rolü: Neoliberalizme göre, devletin başlıca rolü, toplumun güvenliğini ve düzenini sağlamak, yasaları uygulamak ve vatandaşların haklarını korumaktır. Bu, devletin "*koruyucu*" veya "*garantör*" rolü olarak adlandırılmaktadır. Devlet, bireylerin hayatlarını özgürce yaşayabilmeleri ve mülkiyetlerini koruyabilmeleri için bir güvence sağlamaktadır.
- Sosyal düzen ve barış: Neoliberal perspektife göre, devletin en temel görevlerinden biri toplumsal düzeni ve barışı korumaktır. Yasaların uygulanması, toplumsal düzenin sürdürülmesine yardımcı olmakta ve bireylerin birbirlerinin haklarına saygı göstermelerini sağlamaktadır.
- Devletin çıkarları: Neoliberalizme göre, devletin kendi çıkarları bulunmaktadır ve bu çıkarlar, toplumun ve ekonominin düzenli işleyişini sağlamakla örtüşmektedir.

Devlet, toplumun çıkarlarından ayrılmaz bir şekilde kendi çıkarlarını da gözetmektedir.

Bu bakış açısına göre, devletin rolü temel olarak bireylerin güvenliğini sağlamak ve haklarını korumakla sınırlanmaktadır. Bu yaklaşım, devlet müdahalesinin ekonomide ve toplumda sınırlanmasını ve serbest piyasa koşullarının teşvik edilmesini savunmaktadır (Алексева, 2011).

Neoliberal devlet modelinin ana paradoksu üzerine Ulrich Beck tarafından yürütülen bazı önemli fikirleri ele almıştır. Bu fikirler özetle şu şekildedir (Алексева, 2011). :

- Neoliberal devlet modeli: Neoliberal devlet modelinin temel özellikleri tartışılmaktadır. Bu model, minimalist bir devletin savunucusu olarak tanımlanmakta ve temelde serbest piyasa ekonomisini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Neoliberal devlet, ekonominin kurallarını küresel ekonominin benimsediği kurallara uyarlamayı hedeflemektedir.
- Devletin hareketliliği ve rekabetçiliği: Neoliberal devletlerin çok hareketli olmaları gerektiği ve kendiliğinden hükümet değişikliklerini kabul etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu devletlerin diğer devletlerle rekabet etmeleri ve kurumlarını Neoliberal piyasa düzenini yansıtacak şekilde şekillendirmeleri gerektiği belirtilmektedir.
- Deregülasyon ve özelleştirme: Piyasa deregülasyonu ve kamu sektörünün özelleştirilmesi, zayıf bir devlet tarafından uygulanamamaktadır. Bu politikaların istikrarlı bir güç tarafından desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.
- Ulusal hükümetler ve dünya ekonomisinin işleyişi: Ulusal hükümetler, dünya ekonomisinin işleyiş ilkelerine uymak zorundadır. Bu, devletlerin halklarını uluslararası ekonomik kuralları kabul etmeye zorlayabileceği ve bu amaçla demokratik prosedürleri ihlal edebileceği anlamına gelmektedir.
- Neoliberal devletin amaçları: Neoliberal devletin temel amaçlarını, yani ulusal ekonomileri optimize etmek ve büyütme için ulusal hükümetlerin gücünü azaltma ve güçlendirme gerekliliği belirtilmektedir.

Bu fikirlerde neoliberal devlet modelinin temel çelişkileri ve çatışan amaçları ele alınmıştır. Bu tür modellerin uygulanması, çeşitli siyasi ve ekonomik tartışmalara neden olabilmektedir (Алексева, 2011). Bunun nedenleri hem serbest piyasa

ekonomisinin teşvik edilmesi hem de istikrarlı bir hükümetin korunması gerektiği görüşleri arasında bir gerilim bulunmasıdır.

1.2. Kalkınma İktisadı

1.2.1. Kalkınma kavramı

Kalkınma kavramının Latin kökenli olduğu ve farklı Batı dillerinde "*development*", "*desarollo*" gibi çeşitli şekillerde ifade edildiği bilinmektedir. Kalkınma teriminin temelinin 15. yüzyıla dayandığı bilinmesine rağmen, yaygın bir kullanımı 17. ve 18. yüzyıllarda kazanmıştır. Fakat, bu terimin ekonomik anlamda kullanılması, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme tekabül etmektedir (Başkaya, 2009).

Kalkınma kavramının, genellikle ekonomik büyüme, toplumsal refah, insan yaşam kalitesi, eğitim, sağlık, altyapı gelişimi ve benzeri faktörlerle ilişkilendirilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, birçok ülke ekonomik kalkınma ve refahlarını artırmak amacıyla çeşitli ekonomik politikalar ve programlar geliştirmeye başlamıştır. Bu dönem, kalkınma ekonomisi ve uluslararası kalkınma işbirliği gibi konuların önem kazandığı bir dönem olarak kabul edilmektedir.

Kesin bir tanımı olmayan kalkınma kavramı, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, politik ve çevresel faktörleri de içeren daha geniş bir anlamı ifade etmektedir. Kalkınma çalışmaları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı, yoksulluğu azaltmayı ve toplumların yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlamaktadır. Bu kavram, farklı ülkelerde ve bağlamlarda farklı şekillerde yorumlanabilir ve uygulanabilir niteliktedir.

1800'lerde kalkınma kavramı, Adam Smith'in "*Milletlerin Zenginliği*" isimli kitabında maddi ilerleme şeklinde ifade edilmiştir. Bu, o dönemin anlayışına uygun bir tanımdır çünkü o zamanki düşünceye göre, ekonomik büyümenin ve zenginliğin artırılmasının anahtarının kalkınma olduğu vurgulanmaktadır (Arntd, 1981). Ancak, günümüzde kalkınma kavramı, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik, insan hakları, çevre koruma ve sürdürülebilirlik gibi daha geniş bir perspektife sahiptir.

Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği* kitabında, kalkınma kavramı yerine İngiltere'nin zenginleşmesi ve ilerlemesi terimlerini kullanmıştır. Smith, ekonomik ilerlemenin temelini sermaye birikiminde görmüş ve bunun zengin sınıflardaki para

biriktirme eğilimine dayandığını ifade etmiştir. Ona göre, sermayenin artması, üretkenlik artışını tetikleyerek ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. Bu yaklaşım, Smith'in zamanında ve sonraki dönemlerde ekonomik düşünceyi etkileyen önemli bir perspektifi yansıtmaktadır. "Maddi ilerleme," özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda, kalkınma süreçlerinin anahtar unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir (Akt. Yavilioğlu, 2002).

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra, ekonomik düşünce ve kalkınma yaklaşımları değişmeye başlamıştır. Savaş sonrası dönemde, ekonomik büyüme artık sadece maddi ilerlemeyi ifade etmemiş, aynı zamanda sosyal refah, insan hakları, sanayileşme, eşitlik ve çevre sürdürülebilirliği gibi daha geniş bir perspektife sahip bir kalkınma anlayışı gelişmiştir (Sen, 1983). Bu dönemde kalkınma ekonomisi ve kalkınma çalışmaları daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır.

1970'lerde insani kalkınma kavramının öne atıldığı dönemde, kalkınma tanımları insana odaklanmış ve insanların yaşam kalitesini, eğitimini, sağlığını ve genel refahlarını artırmayı amaçlamıştır. Bu dönemde kalkınma, sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi olarak görülmüştür. 1980'lerden sonra ise kalkınma tanımları ekonomik konjunktüre ve liberalizasyona daha fazla vurgu yapmıştır. Bu dönemde, piyasa ekonomisi ve serbest ticaret politikalarının önemli bir rol oynadığı ve yapısal değişikliklerin gerektiği belirtilmiştir. Kalkınma, sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda piyasa odaklı reformlar ve ekonomik liberalizasyon ile ilişkilendirilmiştir (Polat, 2014).

Kalkınma, ekonomik kalkınma sürecinin sadece ekonomik büyümeyle sınırlı olmayan, aynı zamanda davranışlar, zihniyet, inançlar, alışkanlıklar ve eğitim anlayışında ortaya çıkan değişimleri içeren bir kavramdır. Kalkınma, insanların yaşam standartlarını artırarak özgürlüklerini arttıran bir süreçtir ve tüm insanların yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlamaktadır (Gereffi ve Fonda, 1995). Bu tanımlamalar, kalkınmanın ekonomik büyümenin ötesinde toplumsal ve bireysel düzeydeki değişimleri de içeren bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Kalkınma, insanların refahını artırmanın yanı sıra özgürlükleri ve yaşam kalitesini artırmayı da hedeflemektedir (Todaro ve Smith, 2012).

Bu değişen vurgular, kalkınma kavramının çok boyutlu ve evrilen bir süreç olduğunu gösterir. Kalkınma kavramı, farklı dönemlerde ve bağlamlarda farklı

şekillerde tanımlanmış ve uygulanmıştır. Bu nedenle, kalkınma çalışmaları ve politikaları, belirli bir toplumun ve dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak şekillendirilmiştir. Kalkınma, sadece ekonomik büyümeyi içermemektedir, aynı zamanda toplumsal, kültürel, politik ve çevresel faktörleri de içeren geniş bir perspektife sahiptir (Han ve Kaya, 2012).

Ekonomik kalkınma, bir ülkenin ekonomik yapısındaki çıktı dağılımındaki farklılıkları ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma, genellikle bir ülkenin ekonomik yapısını dönüştürmek, gelir eşitsizliğini azaltmak ve refahı artırmak için çeşitli politika önlemleri ve stratejiler gerektirmektedir. Bu süreç, uzun vadeli bir hedef olup, çeşitli faktörleri içermekte ve farklı ülkelerde farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Ekonomik kalkınma süreci genellikle tarım sektörünün Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payının azalmasına neden olmaktadır. Bu, tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine kaymaya işaret etmektedir. Ekonomik kalkınma genellikle eğitim ve beceri seviyelerinin yükseltilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu, daha nitelikli işgücüne sahip olmayı ve ekonomik büyüme için gerekli uzmanlık düzeyini artırmayı ifade etmektedir (Nafziger, 2006).

Seers (1972) ve Gasper'e (1995) göre kalkınma, insan kişiliğinin gerçekleşmesi ve insanların yaşam kalitesini artırmak için gerekli şartların oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu tanıma göre, kalkınma aşağıdaki unsurları içermektedir:

- Fakirlik, işsizlik ve eşitsizlik gibi ekonomik kriterlerin azaltılması: Kalkınma, yoksulluğun azaltılması, işsizliğin önlenmesi ve gelir eşitsizliğinin azaltılması gibi ekonomik sorunların çözülmesini içerir. Bu, insanların ekonomik refahlarını artırarak yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlar.
- Normatif anlamda insani acıların azaltılması: Kalkınma, insanların yaşamındaki acıları azaltmayı hedefler. Bu, temel insan ihtiyaçlarının karşılanması, sağlık hizmetlerine erişim, eğitim fırsatları ve diğer sosyal hizmetlerin geliştirilmesini içerebilir.
- Maddi refahın arttırılması: Kalkınma, insanların maddi refahlarını artırmayı amaçlar. Bu, gelir artışları, ekonomik büyüme, istihdam fırsatlarının genişlemesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi anlamına gelir.

Bu tanım, kalkınmanın sadece ekonomik büyüme ile sınırlı olmadığını vurgulamaktadır. Kalkınma aynı zamanda insanların yaşam kalitesini artırarak insan

haklarını ve kişisel potansiyellerini gerçekleştirmelerini de içermektedir. Kalkınma politikalarının, ekonomik kriterlerin yanı sıra sosyal ve insani faktörleri de dikkate alması gerektiğini belirtmektedir.

1.2.2. Kalkınma iktisadının teorik kökenleri ve canlanması

Kalkınma iktisadının yeni bir rejim olarak ortaya atılmasının dolaylı ve doğrudan etkileri çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Berber (2011) tarafından sıralanan unsurlar, bu etkileri açıklamada önemlidir (Berber, 2011; Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008):

- Modernleşme süreci ve felsefi alandaki gelişmeler: 19. yüzyılın sonlarından itibaren modernleşme hareketleri ve felsefi düşünce, ekonomik kalkınma ve toplumsal değişimle ilgili yeni perspektiflerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu, kalkınma iktisadının doğmasına yol açmıştır.
- 1929 Büyük buhranı: Büyük Buhran, ekonomik dengesizliklerin ve çöküşlerin ne kadar ciddi sonuçlara yol açabileceğini göstermiştir. Bu, iktisatçıların ekonomik kalkınma ve istikrar sorunlarını daha yakından incelemelerine ve analiz etmelerine neden olmuştur.
- Sosyal bilimlerdeki gelişmeler: Sosyal bilimlerin evrimi, kalkınma iktisadının gelişmesine katkıda bulunmuştur. İktisat, sosyoloji, antropoloji ve diğer disiplinler arasındaki etkileşim, kalkınma konusunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasına yol açmıştır.
- Dünya Savaşı sonrası konjoktüre bağlı yeni dünya düzeyinin kurulması: İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerdeki değişiklikler, kalkınma iktisadının uluslararası boyutunu etkilemiştir. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar, kalkınma konusuna daha fazla odaklanmış ve yardım programları başlatmıştır.
  - Soğuk Savaş bağlamında ideolojik ve siyasal konjoktür: Soğuk Savaş dönemi, ideolojik ve siyasal bir rekabet ortamı oluşturmuş ve bu, kalkınma konseptini etkilemiştir. Doğu ve Batı blokları arasındaki rekabet, az gelişmiş ülkelerin kalkınma yolunu seçerken etkili olmuştur.
- Az gelişmişlik ve kalkınma kavramına bakış açılarında yaşanan değişimler: Kalkınma kavramı ve az gelişmişlik kavramı, zamanla farklılaşmış ve gelişmiştir. Bu değişimler, kalkınma iktisadının evrimine katkıda bulunmuştur.

Tüm bu faktörler, kalkınma iktisadının şekillenmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu disiplin, ekonomik kalkınma ve toplumsal değişimle ilgili karmaşık sorunları ele almak için farklı teorik yaklaşımlar ve politika önerileri geliştirmiştir.

1.2.2.1. Aydınlanma felsefesi ve modernleşme teorisi

Aydınlanma felsefesi ve modernleşme teorisi, kalkınma iktisadının doğuşunda etkili olan önemli düşünsel akımlardır. Aydınlanma felsefesi, insanın bilgiye ve akla dayalı olarak doğayı kontrol etme yeteneğini vurgulayan bir düşünce sistemini temsil etmektedir. Modernleşme teorisi ise toplumların gelişimindeki aşamaları ve değişimleri anlamak amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır. Her iki akım da kalkınma iktisadının gelişiminde etkili olmuştur (Türkay, 1995a). Bu iki düşünsel akımın kalkınma iktisadına etkileri şu şekildedir:

1.2.2.1.1. Aydınlanma felsefesi:

- İnsan odaklı yaklaşım: Aydınlanma felsefesi, insanın bilgi ve akıl yoluyla doğayı kontrol edebileceğine dair bir inancı vurgular. Bu, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin ekonomik kalkınmayı teşvik etmesinde etkili olmuştur.
- Evrensel eşitlik inancı: Aydınlanma düşüncesi, doğanın evrensel bir düzeni olduğuna inandığı için, insanlar arasında bir eşitlik olduğunu savunur. Bu inanç, ekonomik fırsatların herkes için eşit olarak sunulması gerektiği fikrini desteklemiştir.
- İlerleme ve evrensel kader: Aydınlanma felsefesi, ilerlemenin evrensel bir kader olduğunu ve tüm insanlığın bu dönüşüm sürecini yaşayacağını öngörür. Bu, ekonomik büyüme ve gelişim idealiyle uyumludur.
- Toplumsal değişim ve gelişim: Modernleşme teorisi, toplumların değişim aşamalarını ve gelişimini anlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu, ekonomik kalkınma süreçlerinin analizinde önemlidir.
- Klasik iktisat ve Marx etkisi: Modernleşme teorisi, klasik iktisatçılar ve Karl Marx'ın düşünceleri üzerinde etkili olmuştur. Bu düşünce akımı, ekonomik büyüme, sanayileşme ve sosyal değişim konularında kalkınma iktisadının temellerini atmıştır.

1.2.2.1.2. Modernleşme teorisi:

Modernleşme kuramı, sosyal bilimlerde önemli bir teorik yaklaşım olarak kabul edilir ve Max Weber, Emile Durkheim ve Talcott Parsons gibi önemli sosyologlar tarafından geliştirilen bir teoridir. Bu kuram, toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle modernleşme sürecini deneyimlediğini ve bu süreçte belirli evrelerden geçtiğini öne sürmektedir (Webster, 1995). Modernleşme teorisi, 20. yüzyılın ortalarında özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya lideri olduğu ve yeni bir dönemin başladığı bir zamanda ortaya çıkmıştır (Bernstein, 1992).

Her iki akım da kalkınma iktisadının teorik çerçevesine katkıda bulunmuş ve ekonomik kalkınma, toplumsal değişim ve ilerleme konularındaki düşünsel temellerin oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bu nedenle, aydınlanma felsefesi ve modernleşme teorisi, kalkınma iktisadının evriminde önemli rol oynamıştır.

1.2.2.2. Geleneksel iktisada dayalı teoriler

Geleneksel iktisada dayalı teoriler; klasik iktisat, keynesyen iktisat ve marksist iktisattır. Bahsi geçen teorilerin açıklaması kısaca şu şekildedir:

Klasik iktisat: Klasik iktisatçılar, ekonomik büyüme ve gelişme konularına odaklanmış ve milli gelirin bileşenlerini (rant, ücretler ve karlar) incelemişlerdir. Sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşma gibi faktörleri ekonomik büyümenin anahtarları olarak vurgulamışlardır (Meier ve Baldwin, 1959). Klasik iktisatçılar, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarının modernite seviyesine ulaştığını ve diğer toplumların da bu sürece katılacağını düşünmüşlerdir (Türkay, 1995a). Ancak 1929'daki Dünya Ekonomik Krizi sonrasında, klasik iktisatın kabul gören görüşleri değişmiş ve Keynesyen ekonomi teorisi, devlet müdahalesini öne çıkararak ekonomik durgunluğun önlenmesini amaçlamıştır. Bu nedenle, 1930'dan sonra Keynesyen politikalar uygulanmış ve devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekliliği kabul edilmiştir (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008).

Klasik iktisatçılar, ekonomik büyüme, milli gelir bileşenleri ve sermaye birikimi gibi konulara odaklanmışlardır. Ancak Keynesyen ekonomi teorisi, devlet müdahalesini öne çıkarmış ve bu nedenle 1930'dan sonra ekonomi politikalarında değişikliklere yol açmıştır.

Keynesyen iktisat: Gelişmiş ülkelerin ekonomik sorunlarına odaklanan bir teoridir ve bu nedenle az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına doğrudan katkı

sağlama kapasitesi sınırlıdır. John Maynard Keynes, özellikle gelişmiş ülkelerdeki durgunluk ve işsizlik sorunları üzerine yoğunlaşmış ve az gelişmişlik sorunu üzerine aynı ölçüde odaklanmamıştır. Az gelişmiş ülkelerde, devlet tarafından otonom yatırımlar yapılabilir, ancak kaynak eksikliği ve bu kaynakların üretime dönüştürülmesi konusundaki zorluklar, bu ülkelerin yoksulluk sorunlarına çözüm getirmesini engellemektedir (Türkey, 1995b). Az gelişmiş ülkeler için ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için kaynakların bulunması, bu kaynakların üretime yönlendirilmesi ve etkili ekonomik planlama yapılması gereklidir. Bu nedenle, Keynesyen düşünce az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına tam anlamıyla çözüm sunmada yetersiz kalmıştır.

Marksist İktisat: Karl Marx'ın düşünceleri, Batı Avrupa'da yaşanan Fransız Devrimi, kapitalizmin yükselişi, sanayileşme, politik ve işçi ayaklanmaları gibi tarihsel olaylar ve rasyonalizmin etkisiyle şekillenmiştir. Marx, politik ve felsefi iktisata karşı çıkmış ve tarihsel materyalizm adını verdiği görüşünü geliştirmiştir (Berber, 2011). Bu görüş, tarihsel süreçlerin evrimsel bir sıra izlediğini öne sürmekte ve kapitalizmin, diğer üretim tarzları arasında önemli bir aşama olduğunu vurgulamaktadır. Marx'a göre kapitalizm, işçi sınıfının sömürsüne dayandığı için krizlere duyarlıdır. İşçilerin düşük ücretlerle çalıştığı bir sistemde, üretim kapasitesi talebi karşılayamaz, atıl kapasite ve ucuz işgücü sorunları ortaya çıkar. Bu durum, işçilerin ayaklanarak sermayenin kontrolünü ele geçirmesi ve kapitalizmi sonlandırarak sosyalizmi ilan etmelerine yol açmaktadır. Marx'ın çalışmaları, kapitalizmin eleştirisini ve devrimci bir değişim önerisini içermektedir (Gönel, 2013; Berber, 2011).

1.2.2.3. Öncü kalkınma teorileri ve yapısal değişim modelleri

Sektör analizi temel alınarak yapılan ilk çalışmalar, Allan G. B. Fisher'in 1939'da yayımlanan "Üretim, Birincil, İkincil ve Üçüncül" başlıklı makalesi ve Colin Clark'ın 1940'ta yayımlanan "Ekonomik İlerlemenin Koşulları" adlı çalışmasıyla başlamıştır. Bu iki önemli çalışma, sektörlerle dayalı ekonomik analizin temellerini atmış ve sektörler arasındaki ilişkileri ve ekonomik gelişmenin koşullarını incelemiştir (Ruttan, 1965; Taban ve Kar, 2014).

Allan G. B. Fisher'in çalışmasında birincil dönem tarımsal ve kırsal üretim dönemi olarak tanımlanırken, ikinci dönem imalat endüstrileri dönemi olarak

adlandırılmış ve üçüncü dönem ise bütün ekonomik faaliyetlerin yapıldığı bir dönem olarak açıklanmıştır. Bu sınıflandırma, ekonominin zaman içinde nasıl değiştiğini ve dönüştüğünü göstermektedir (Fisher, 1939).

Colin Clark ise ekonomik büyümenin devam etmesi durumunda ekonominin üretim faaliyetlerinde değişiklikler olacağını öne sürmüştür. Clark'a göre, birincil üretimin milli gelir içindeki payı azaldıkça, ikincil ve üçüncül üretimin milli gelirden aldığı pay artacaktır. Bu durum iki ana nedenle açıklanmaktadır. İlk olarak, Engel Kanunu'na göre birincil ürünlere yönelik talep, gelir arttıkça azalır ve bu, birincil ürünlerin milli gelirdeki rolünün azalmasına neden olur. İkinci neden ise verimliliklerdir. İmalat ve hizmet sektörlerindeki verimlilik arttıkça, bu sektörlerin milli gelirden aldığı paylar artar. Bu iki faktör, kırsal kesimlerden kente doğru göçü teşvik etmektedir. Clark'a göre, tarımdaki teknolojik ilerlemeler, işgücünün birincil faaliyetlerden ikincil ve üçüncül faaliyetlere doğru kaymasına yol açmaktadır (Akt. Ingham, 1995). Yani tarımdaki işgücünün azalması, önce ikincil sanayilere ve daha sonra da imalat ve maden sanayilerine yönelik bir işgücü artışını tetiklemektedir (Thomas,1962; Thomas, 1964).

Chenery ve Kuznets, Allan G. B. Fisher ve Colin Clark'ın çalışmalarından sonra kalkınma iktisadının teorik yapısının oluşmasında etkili olan iki araştırmacıdır. Chenery, 1960 yılındaki "*Endüstriyel Büyümenin Modelleri*" isimli incelemesinde, bir ülkedeki sanayi üretiminin payının artışının kişi başına gelirden de bir artışa neden olacağını öne sürmüştür. Bu çalışmada, gıda paylarındaki düşüşün talep bileşiminde yol açtığı değişiklikler açıklanmıştır. Ancak Chenery, iç talebin bileşimindeki değişikliğin her ülkede dış ticaretle dengelemesinin her zaman mümkün olmayabileceğini belirtmiştir. Bir ülkenin sürekli bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu birincil üretimle daha yüksek bir gelir seviyesine ulaşabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, doğal kaynakların farklılığı nedeniyle tüm ülkelerde aynı büyüme modelinin uygulanamayacağını vurgulamıştır. Kuznets, Bean, Clark gibi diğer araştırmacılar da talepteki değişikliklerin gelir düzeyi ile sanayi üretimi arasında güçlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Modern büyüme teorisi, ihracat talebindeki belirsizlik ve üretim sektörleri arasındaki bağımlılığın devam etmesi nedeniyle birincil üretimde uzmanlaşmanın devam ettiğini gösteren kanıtlar içermektedir (Chenery, 1960).

Chenery'ye göre, sanayileşme ekonomide üç temel değişikliğe yol açmaktadır. Bunlar kısaca şu şekildedir (Chenery, 1960):

1. İmalat sanayi üretiminde görece bir artış: Sanayileşme süreci, tarımsal üretimden sanayi üretimine kayışı temsil etmektedir. Bu dönemde sanayi üretimi, toplam üretimde daha fazla pay almaktadır.
2. Sanayi üretiminin bileşimindeki değişiklik: Sanayi üretimi içinde, tüketim malları, yatırım malları ve ara mallar olmak üzere üç ana kategori vardır. Chenery'ye göre, tüketim malları ve yatırım malları arasındaki büyüme esnekliği farklıdır. Gelir arttıkça, tüketim mallarının payı azalırken yatırım mallarının payı artmaktadır.
3. Her bir mal için üretim teknikleri ve arz kaynaklarında değişiklikler: Sanayileşme süreci, üretim tekniklerinde ve kaynak kullanımında da değişikliklere neden olmaktadır. Bu, üretim sürecinin verimli hale gelmesini ve ekonomik büyümeyi desteklemeyi sağlamaktadır.

Chenery'ye göre, bu değişiklikler, ekonomik kalkınma sürecinin temel dinamiklerini temsil etmekte ve gelir düzeyinde artışın yanı sıra ekonomik yapıda da dönüşümlere yol açmaktadır (Chenery, 1960).

Simon Kuznets, kalkınma iktisadına önemli katkılarda bulunan bir diğer isimdir. Kuznets, farklı ülkeler için milli gelirin uzun dönemde ölçülmesine öncülük etmiş ve bu alandaki çalışmaları nedeniyle Nobel Ödülü almıştır. Ayrıca toplam milli gelirdeki değişikliklerin ekonomi üzerindeki etkilerini ölçmüştür. Kuznets, modern ekonomik büyüme döneminde, tasarruf ve yatırımların milli gelir içindeki payının arttığını savunmuştur. Aynı zamanda gelir dağılımının bu dönemde eşit olmadığını ve bozulduğunu belirtmiştir (Ingham, 1995).

Kuznets, ekonomik büyümeyi ülkenin nüfusundaki ekonomik malların çeşitliliğini artıran, ileri teknoloji, kurumsal ve ideolojik ayarlamalara dayalı bir arz kapasitesindeki artış olarak tanımlamıştır. Bu büyümeyi destekleyen faktörler arasında arz kapasitesindeki artış, teknolojik ilerleme ve kurumsal düzenlemeler bulunmaktadır (Kuznets, 1973).

Kuznets'e göre modern ekonomik büyümenin altı özelliği vardır. Bunlar kısaca şu şekildedir (Kuznets, 1973):

1. Gelişmiş ülkelerde nüfus büyüme oranları ve kişi başına gelir yüksektir.
2. Tüm girdilerde verimlilik artış oranı yüksektir.

3. Ekonomide yapısal değişim oranı yüksektir.
4. İdeolojiler ve toplumsal yapılar hızlı bir biçimde değişmiştir.
5. Ekonomik bakımdan gelişmiş ülkeler, özellikle ulaştırma ve haberleşme alanında, gelişen teknoloji sayesinde dünyanın geri kalan kısmında daha zengin olma eylemine sahiptirler.
6. Modern ekonomik büyümenin dünya genelindeki kısmi etkilerine rağmen yayılması sınırlıdır.

Bu özellikler, yapısal değişim ve kaynak dağılımındaki değişikliklerin kalkınma sürecinin önemli bir parçasını temsil ettiğini göstermektedir (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008).

Arthur Lewis'in 1954 tarihli çalışması olan "Sınırsız Emek Arzı ile Ekonomik Kalkınma" adlı çalışması, kalkınma iktisadına farklı bir pencereden bakış imkan sağlamıştır. Lewis, bu çalışmasında klasik görüşün çerçevesinde açık ve kapalı ekonomilerde birikim, bölüşüm ve gelişme sorunlarına çözüm aramıştır. Lewis'in çalışmasında, ekonominin iki faktörünü ele almıştır: tarım sektörü ve sanayi sektörü (Lewis, 1954; Bakırtaş, 2014). Çalışmanın temel görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür (Lewis, 1954):

- Çoğu ekonomide sınırsız emek arzı bulunmaktadır ve bu durum genellikle geçimlik ücretlere yol açmaktadır.
- Ekonomik kalkınmanın devam ettiği süreçte çalışanların kaynaklarını; geçimlik tarım çiftçileri, küçük boyutlu ticaret işletmecileri, gündelikçiler oluşturmaktadır. Bu sektörlerde emeğin marjinal verimliliği önemsiz hatta negatif özelliktedir.
- İstihdam, sermaye birikimi niteliğinde kapitalist sektörde genişlemektedir.
- Sermaye birikimi ve teknik ilerleme ücretleri artırmakla kalmaz, bununla birlikte milli gelirden elde edilen kar oranının da artırılması gerçekleştirilir.
- Gelişmişliği az olan bir ekonomide tasarruflar milli gelire oranla düşükse, bu yüksek sermaye kârları değil, yetersiz tasarrufların sonucudur.
- Sermaye oluşumu, fiyatları önce artırmaya sonra düşüőe yol açabilmektedir.
- Sermaye birikiminin nüfus artış oranından daha hızlı ilerlemesi kapitalist sektörün süresiz olarak genişlememesine neden olmaktadır. Bu fazlalık tükenince ücretler yükselmektedir.

- Göç ve sermaye ihracatı gibi faktörler ücret artışını dengelemeye çalışmaktadır.
- Sermaye ihracı, iç sermaye oluşumunu azaltarak ücretleri düşürebilmektedir.
- Yabancı sermaye girişi, kendi tüketim malları için üretim verimliliğini artırmadıkça, reel ücretleri artıramamaktadır.
- Karşılaştırmalı maliyetler ilkesi, fazla emek gösteren ülkelerde de geçerlidir.
- Lewis'in çalışması, emeğin ve sermayenin ekonomik kalkınma sürecindeki rolünü anlamamızı sağlayan önemli bir teorik katkı sunmuştur.

1.2.2.3.1. Büyük İtiş Teorisi

Paul Rosenstein Rodan'ın 1943 yılında yazdığı "Doğu ve Güney Doğu Avrupa'nın Sanayileşme Problemleri" adlı makalesi, kalkınma ekonomisiyle ilgili önemli bir çalışma olarak kabul görmektedir. Rosenstein Rodan, uluslararası az gelişmiş bölgelerin sanayileşmesinin sadece bu bölgeler için değil, tüm dünya için faydalı olduğunu savunmuştur. Dünyanın farklı bölgelerinde gelir dağılımının eşitlenmesi, az gelişmiş bölgelerdeki gelirlerin daha hızlı artırılması yoluyla sağlanabileceği savunulmaktadır.

Rosenstein Rodan'ın çalışmasının temel görüşleri şu şekildedir (Rodan, 1943):

- Dünya genelinde popülasyonun büyük bir kısmı tarım sektöründe istihdam edilmektedir ve bu sektördeki verimsizlik yüzünden işsizlik oranları yüksektir.
- Gelir dağılımının eşitlenmesi, yoksul tarım bölgelerinin gelirlerini artırarak ve işsiz nüfusu iş sahibi yaparak mümkün olabilir.
- Bu eşitlenme için iki temel yol vardır: Sermaye emeğe doğru transfer edilmeli veya emek sermayeye doğru transfer edilmelidir.
- Bu iki transfer yöntemi arasındaki temel fark taşıma maliyetlerindedir ve bu maliyetlerin önemli bir engel oluşturmadığı kabul edilmelidir.

Bu çalışma, kalkınma ekonomisi ve uluslararası iş bölümü konularında önemli bir teorik temel oluşturmuştur. Rosenstein Rodan, az gelişmiş bölgelerin sanayileşmesinin kalkınma için kritik olduğunu vurgulayarak, bu alandaki düşünceye önemli bir katkı sağlamıştır.

Sanayi işletmelerinin optimal büyüklüğe ulaşabilmesi için, sanayileşme bölgelerinin yeterince büyük olması önemlidir. Bu bölgenin sanayileşmesinde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın kendi

kaynakları ve imkanlarıyla, uluslararası yatırımlara ihtiyaç duymadan Rusya modelini kullanarak sanayileşmeyi amaçlamaktadır. Bu model, her sektörde, özellikle ağır sanayi ve makine sanayisi gibi, yerli endüstriyel altyapının oluşturulmasıyla hafif sanayinin geliştirilmesini içermektedir. İkinci yaklaşımdaysa devletlerarası iş bölümünün sağladığı avantajları korunarak, Güneydoğu ve Doğu Avrupa'nın dünya ekonomisine entegre olması hedeflenmektedir. Bu şekillenme, uluslararası yatırımlara veya dış sermayeye dayalı sanayileşme modelini benimsemektedir. Bu yaklaşım, kendi kendine yeterli bir seçeneğe tercih edilebilmektedir (Aydın ve Özer, 2016).

Her iki yaklaşım da kalkınma ve sanayileşme stratejileri arasında farklılıklar içermektedir. Birincisi, yerli kaynakları kullanarak milli endüstriyel altyapıyı geliştirmeye odaklanırken, ikincisi dış yatırımları veya sermayeyi içerip uluslararası pazarlara daha hızlı entegre olmayı amaçlamaktadır. Hangi yaklaşımın tercih edileceği, bir ülkenin mevcut koşulları, kaynakları ve stratejik hedeflerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Rosenstein Rodan'a göre sanayileşme modeli, bir ülkenin ekonomisini ve endüstriyel altyapısını geliştirmek için takip ettiği strateji ve yol haritasını ifade etmektedir. Sanayileşme modelleri, ekonomik kalkınma ve büyüme amacı doğrultusunda nasıl bir yol izleneceğini ve hangi endüstrilerin geliştirilmesi gerektiğini belirlemektedir (Rodan, 1943).

Paul Rosentein Rodan'ın "*Büyük İtiş Teorisi Üzerine Notlar*" çalışması, sanayileşme sürecini başlatmak ve devam ettirmek için gereken büyük bir itiş vurgulamaktadır. Bu teori, az gelişmiş ülkelerin endüstriyel kalkınmaya başlamak için özellikle büyük bir sermaye yatırımına, dış yardımlara veya kendi kaynaklarına dayalı büyük bir atılıma ihtiyaç duyduğunu savunmaktadır. Bu teorinin ana prensipleri şu şekildedir:

- Sanayileşme için büyük bir başlangıç gereklidir: Rodan'a göre, az gelişmiş ülkeler kendi sanayileşme süreçlerini başlatmak ve devam ettirmek için büyük bir itişe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu, genellikle büyük sermaye yatırımları, endüstriyel altyapının geliştirilmesi ve teknoloji transferini içermektedir.
- İtiş, dış yardımla veya kredi ile desteklenebilir: Büyük bir itişin finanse edilmesi için dış yardımlar, krediler veya uluslararası yatırımlar alınabilir. Bu

kaynaklar, az gelişmiş ülkenin kalkınma projelerini desteklemek için kullanılabilir.

- Yatırımların yoğunlaştırılması: Rodan'a göre, itişin bir parçası olarak yatırımların özellikle stratejik endüstrilere yoğunlaştırılması gerekmektedir. Bu, ülkenin ekonomik temelini oluşturulmasını ve büyümesini hızlandırabilmektedir.
- Uluslararası işbirliği: Rodan, bu büyük itiş gerçekleştirmek ve sürdürmek için uluslararası iş birliğinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Az gelişmiş ülkeler, dış yardımlar ve uluslararası yatırımların yanı sıra teknoloji transferi ve ticaret ilişkileri yoluyla diğer ülkelerle iş birliği yapmalıdır.

Rosenstein Rodan'ın Büyük İtiş Teorisi, özellikle az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için gereken büyük ve koordineli bir çabanın önemini vurgulamaktadır. Bu teori, az gelişmiş ülkelerin endüstriyel kalkınma süreçlerini hızlandırmak için ulusal ve uluslararası düzeyde alınması gereken önlemlere odaklanmaktadır (Rodan, 1943).

1.2.2.3.2.Kısr Döngü Teorisi

Kapalı çember teorisi olarak da adlandırılan kısr döngü teorisi, az gelişmişlik olgusunu açıklamak için kullanılan bir teorik yaklaşımdır. Bu teori, ekonomik ve sosyal faktörler arasındaki karmaşık ilişkileri inceleyerek, az gelişmiş ülkelerin yoksulluk ve geri kalmışlık sorunlarına nasıl sıkıştığını açıklamayı amaçlamaktadır. Kısr döngü teorisinin temel varsayımları ve çalışma prensipleri kısaca şu şekildedir (Han ve Kaya, 2012):

- Döngü başlangıcı ve kapanışı: Kısr döngü teorisine göre, bir az gelişmiş ülke, kötü ekonomik koşullarla başlar ve bu koşullar nedeniyle geri kalmışlık döngüsüne girer. Daha sonra, bu döngü bir kapanış noktasına geri döner ve kötü koşullar tekrar başlar.
- Tek yönlü etkileşim: Unsurlar arasındaki etkileşim tek yönlüdür. Yani bir unsur, sadece kendisini takip eden faktörü etkilemektedir. Bu durum döngünün devam etmesine ve olumsuz sonuçların artmasına yol açmaktadır.
- İkincil etkiler: Kısr döngü, bir faktörün bir diğerini nasıl etkileyebileceğini ve nasıl ikincil etkiler yaratabileceğini vurgulamaktadır. Örneğin, ekonomik geri kalmışlık, eğitim eksikliğine neden olabilmektedir. Daha az eğitimli bir nüfus,

işgücü piyasasındaki sınırlı fırsatlara yol açabilmekte, bu da yoksulluğun artmasına neden olabilmektedir.

- Tek etkililiğe vurgu: Kısır döngü teorisi, unsurların tek bir unsur tarafından etkilendiği ve bu etkileşimin diğer faktörleri etkilediği bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu durum, döngünün devam etmesine ve kötü sonuçların birbiri üzerine inşa edilmesine yol açmaktadır.

Kısır döngü teorisi, sosyal ve ekonomik gelişme ile yoksulluk ve geri kalmışlık arasındaki ilişkileri anlamak için kullanışlı bir araç olabilmektedir. Bu teori, az gelişmiş ülkelerin sıkışmış oldukları bu döngüyü kırmaları ve sürdürülebilir kalkınma yoluna girmeleri için ne tür politika ve müdahalelerin gerektiğini anlamalarına yardımcı olmaktadır.

Ragnar Nurkse'nin "Yoksulluk Kısır Döngüsü" teorisi, geri kalmış bölgelerdeki yoksulluğun ve ekonomik geri kalmışlığın birbirini besleyen iki yönlü bir döngü yarattığını "*Bir ülke fakir olduğu için fakirdir*" önermesinden yola çıkarak öne sürmektedir (Nurkse, 1952). Bu teori, yoksulluğun nedenleri ve sonuçları arasındaki karmaşık ilişkilere dikkat çekmektedir. Nurkse'nin teorisini daha ayrıntılı olarak açıklayan bazı anahtar noktalar bulunmaktadır:

Sermaye yetersizliği: Nurkse'nin teorisinin merkezinde sermaye yetersizliği yer almaktadır. Geri kalmış bölgeler genellikle yeterli sermayeye sahip değildirler. Sermaye yetersizliği, işletmelerin büyümesini ve gelişmesini engellemektedir.

- Talep yetersizliği: Sermaye yetersizliği, üretim kapasitesini sınırlar, bu da işsizliği artırarak gelir düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Daha düşük gelir seviyeleri, iç talebi düşürebilmekte, bu durum sonucunda ürünlerin satışını azaltmakta ve işletmelerin büyümesi engellenmektedir.
- Düşük tasarruf oranları: Geri kalmış bölgelerde, düşük gelir düzeyleri nedeniyle bireylerin ve işletmelerin tasarruf yapma eğilimi azdır. Düşük tasarruf oranları, sermaye birikimini zorlaştırmaktadır.
- Dışa bağımlılık: Yetersiz sermaye nedeniyle sermaye malzemeleri ve teknoloji ithal edilmelidir. Ancak dışa bağımlılık, ticaret dengesini olumsuz etkileyebilmekte ve dış borçlar birikmesine neden olabilmektedir.

- Kamu altyapısı eksikliği: Yetersiz kamu altyapısı (ulaşım, enerji, eğitim, sağlık hizmetleri vb.), işletmelerin faaliyetlerini sınırlayarak sermaye birikimini engelleyebilmektedir.
- Kısır döngü: Sermaye yetersizliği, düşük gelir düzeylerine, düşük tasarruf oranlarına, düşük yatırımlara ve düşük üretkenliğe yol açmaktadır. Bu faktörler bir araya geldiğinde, bir kısır döngü oluşur ve yoksulluk devam eder.

Nurkse'nin teorisi, yoksulluğun sadece gelir düzeylerinin düşük olmasının ötesinde birçok ekonomik, sosyal ve yapısal faktörle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu faktörler birbirini besler ve yoksulluğun devam etmesine katkıda bulunur. Bu nedenle, yoksullukla mücadele çabaları sadece gelir düzeylerini artırmaya değil, aynı zamanda sermaye birikimini teşvik etmeye, altyapıyı geliştirmeye, tasarruf oranlarını artırmaya ve dışa bağımlılığı azaltmaya yönelik olmalıdır (Nurkse, 1952).

Kısır döngü yaklaşımı, yoksulluk ve geri kalmışlık olgularını açıklamak için kullanışlı bir teorik çerçeve sunsa da eleştirilere tabidir. Kısır döngü yaklaşımının eleştirilerinden biri, döngünün nasıl başladığına dair net bir açıklama yapmamasıdır. Bu, yoksulluğun doğasını ve kökenlerini daha net bir şekilde anlamamızı zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde, teori yoksulluktan nasıl çıkılacağına dair kesin bir yol haritası sunamaz, bu da eleştiriye yol açan bir diğer noktadır. Kısır döngü yaklaşımı eleştirilerinden bir diğeri, mevcut değişkenin sadece kendinden önce gelen değişkenle ilişkilendirilmesidir. Gerçekte ise karmaşık sosyal ve ekonomik faktörler birbiriyle etkileşmektedir.

Örneğin, dar pazar kapasitesi sadece düşük talebe bağlı olmamakla beraber pazarın elverişliliğinin de sınırlılığına bağlıdır. Kısır döngü yaklaşımında kullanılan açıklayıcı değişkenlerin sayısı, niteliği ve sırası üzerine de eleştiriler bulunmaktadır. Bazı eleştirmenler, kısır döngüyü açıklamak için tek bir değişkenin yetersiz olduğunu ve daha fazla faktörün dikkate alınması gerektiğini savunmaktadırlar. Ayrıca, döngüyü neden açıklamak için farklı bir sıralamanın kullanılması gerektiği de ileri sürülmektedir. Kısır döngü yaklaşımı, kendi içinde sıkışıp kalmış gibi görünen yoksulluk sorunlarına odaklanmaktadır ve çıkış stratejileri hakkında genellikle iyimser olmayan bir perspektife sahiptir. Bu, bazı eleştirmenlere göre, çözümün imkansız olduğu ya da çok zor olduğu izlenimi yaratabilmektedir (Berber, 2011; Han ve Kaya, 2012; Taban ve Kar, 2014).

Bu eleştirilere rağmen, kısır döngü yaklaşımı yoksulluk ve geri kalmışlık olgularının anlaşılmasına katkıda bulunan önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Ancak bu eleştiriler de göz önünde bulundurularak, daha geniş ve çoklu perspektifler kullanarak yoksulluğun kökenlerini ve çıkış yollarını anlamak önemlidir. Kısır döngü yaklaşımının sınırlılıklarını aşmak için çok disiplinli bir yaklaşım benimsemek sıklıkla daha kapsamlı bir inceleme sağlamaktadır.

1.2.2.3.3.Rostow'un Tarihsel Büyüme Aşamaları Teorisi

Ekonomik tarihçi Walt Rostow, iktisadi gelişmenin aşamalarını tanımlayan bir teorik çerçeve geliştirmiştir. Rostow'un "İktisadi Gelişmenin Aşamaları" teorisi, toplumları beş aşamada değerlendirir ve bu aşamaların her biri belirli özellikleri ve öncelikleri temsil etmektedir (Rostow, 1971). Bu aşamaların özellikleri şu şekildedir:

1. Geleneksel Toplum:

- Bu aşama, tarım ve el sanatlarına dayalıdır.
- Yavaş ve sınırlı ekonomik büyüme yaşanır.
- İnsanlar genellikle kendi ihtiyaçlarını karşılarlar ve ticaret sınırlıdır.

2. Kalkışa Hazırlık Aşaması:

- Bu aşamada temel altyapı gelişir, özellikle ulaşım ve iletişim.
- İmalat sektörü büyümeye başlar ve uluslararası ticaret artar.
- İnsanlar yatırım ve teknolojik ilerleme konularında daha bilinçlidir.

3. Kalkış Aşaması:

- Ekonomi büyümeye hızla devam eder.
- Sanayi ve üretimde artış yaşanır.
- Yatırım ve teknolojik ilerleme hızlanır.
- Bu aşamada yeni sektörler ve endüstriler gelişmeye başlar.

4. Olgunluk Aşaması:

- Bu aşama, ekonominin zirvesidir ve büyüme seviyesi yüksektir.
- İnsanlar yüksek gelire ve refaha ulaşır.
- Hizmet sektörü gelişir.
- Teknolojik yenilikler ve bilim daha önemli hale gelir.

5. Kitle Tüketim Aşaması:

- Ekonomi büyümeye devam eder ve ulaşılabilir lüks tüketim ürünlerinin talebi artar.
- Halkın yaşam standardı yüksektir ve genellikle yüksek refah seviyelerine sahiptir.
- İnsanlar daha fazla eğitilir ve yaratıcılıkları teşvik edilir.

Rostow'un aşama teorisi, ekonomik büyüme ve gelişme süreçlerini anlamak için kullanılan bir çerçeve olarak önemlidir. Ancak, eleştirmenler, bu modelin her toplum ve ülke için geçerli olmadığını ve sosyo-ekonomik koşulların karmaşıklığını yeterince ele almadığını savunmuşlardır. Ayrıca, bazı ülkeler için atlanan aşamalar veya özel koşullar olduğu göz önüne alındığında, bu modelin genel geçerliği sınırlı kalmaktadır.

1.2.2.3.4. Gerschenkron ve Geri Kalmışlık Teorisi

Alexander Gerschenkron'un "Tarihsel Açından Ekonomik Geri Kalmışlık" çalışması, geri kalmışlık olgusunu tarihsel ve kurumsal bağlamda ele alarak ekonomik gelişmenin özgün yollarını incelemektedir. Bu çalışma, özellikle Avrupa'daki farklı ülkelerin sanayileşme süreçlerini ve gelişmelerini karşılaştırarak ekonomik geri kalmışlığın nedenlerini anlamaya çalışmaktadır (Gerschenkron, 1962; Fishlow, 2001; Gönel, 2013). Gerschenkron'un çalışmasının şekillendiği dört ana hipotez bulunmaktadır. Bunlar kısaca şu şekildedir (Fishlow, 2001):

1. Geç sanayileşme tezi: Gerschenkron, geç sanayileşen ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinin gelişmiş ülkelere farklı olduğunu savunmaktadır. Geç sanayileşen ülkelerin, gelişmiş ülkelerin başarısını taklit etme fırsatına sahip olduğu düşünülmektedir.
2. Devlet müdahalesi: Gerschenkron, geri kalmış ülkelerin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak için devlet müdahalesinin önemli olduğunu savunmaktadır. Bu müdahale, sermaye birikiminin ve sanayileşmenin hızlandırılmasına yardımcı olacaktır.
3. Başlangıç koşulları: Gerschenkron, geri kalmışlığın temelinde başlangıç koşullarının yetersizliğini vurgulamaktadır. Bu koşullar, vasıflı iş gücü eksikliği, sermaye yetersizliği, teknolojik eksiklik ve girişimci kapasitesinin eksikliği gibi faktörleri içermektedir.

4. Kurumsal ayarlamalar: Gerschenkron, başlangıç koşullarının kurumsal yapılar ve ayarlamalarla giderilebileceğini öne sürmektedir. Bu, devletin ekonomiye müdahalesi yoluyla gerçekleştirilebilir ve yeni kurumsal yapılar oluşturarak geri kalmış ülkelerin rekabet avantajı elde etmesine yardımcı olabilmektedir.

Gerschenkron'un çalışması, kalkınma ekonomisi alanında yeni bir bakış açısı sunmakta ve sadece ekonomik büyüme ve kalkınma teorilerini değil, aynı zamanda devlet müdahalesinin ve kurumsal yapıların rolünü ele almaktadır. Bu çalışma, geç sanayileşen ülkelerin ekonomik geri kalmışlığını daha iyi anlamamıza katkı sağlamıştır.

Alexander Gerschenkron'un görüşüne göre, geç kalmışlık bir avantaj olabilmektedir. Bu yaklaşıma göre, bir ülke, kendisi ve daha önce sanayileşmiş ülkeler arasındaki farkı kapatma fırsatı yakalama potansiyeline sahiptir. Bu yaklaşımın temel özellikleri şunlardır (Fishlow, 2001):

- Geç kalmış ülkeler, gelişmiş ülkelerin tecrübelerinden ve bilgilerinden faydalanabilmektedirler. Bu durum, gelişmiş ülkelerin başardıklarını taklit etmeyi içermekte ve böylece hatalardan kaçınabilme imkanı sunmaktadır.
- Geç kalmış ülkeler, mevcut kaynakları diğer ülkeleri rol model olarak daha etkin bir şekilde kullanabilirler. Özellikle yatırım malı üretimine odaklanarak daha fazla sermaye biriktirebilirler.
- Geç kalmış ülkeler, lider olarak kabul edilen ülkelerin başarılarına göre daha hızlı bir büyüme elde edebilirler. Bu, üretimdeki artışı ve ekonomik kalkınmayı hızlandırabilir.

Sonuç olarak, Gerschenkron'un yaklaşımına göre, geç kalmışlık bir avantaj olarak kabul edilebilmektedir. Bu durum, geri kalmış ülkelerin ekonomik büyümesini hızlandırmak için gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden öğrenebilecekleri ve kaynakları daha etkin bir şekilde kullanabilecekleri anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, geri kalmış ülkelerin daha hızlı bir şekilde sanayileşme ve kalkınma sağlayabileceği bir yol sunmaktadır (Gönel, 2013).

1.2.2.3.5. İkili Yapı Teorisi

Bu teoride, iki karşıt veya birbirine zıt durumun veya olayın aynı anda varlığını sürdürdüğü bir durum söz konusudur. İkili yapı teorisi, bu tür karşıtlıkları veya zıtlıkları inceleyerek, toplumun içindeki eşitsizlikleri ve dengesizlikleri anlamayı

amaçlamaktadır. Örneğin, aşırı yoksulluk ve refahın bir arada bulunması, toplumun ekonomik eşitsizliklerini yansıtmaktadır. Aynı şekilde, geleneksel ve modern ekonomik sektörlerin bir arada bulunması, bir ülkenin ekonomisinin hem eski hem de yeni üretim biçimlerini içerdiğini göstermektedir (Todaro ve Smith, 2012).

İkili yapı teorisi, bu tür ikili durumları analiz ederek, toplumun dinamiklerini, çelişkilerini ve eşitsizliklerini anlama amacını taşımaktadır. Bu tür analizler, sosyal bilimlerde ve ekonomide kullanılan önemli bir araç olabilir, çünkü toplumlar genellikle karmaşık ve çelişkili yapılarla karakterizedir. İkili yapı teorisi, bu karmaşıklıkları anlamak ve açıklamak için kullanılmaktadır.

Berber (2011) ve Boeke'nin (1934) açıklamalarına göre ikili yapı teorisi, bir ülkedeki ekonomik, teknolojik, sosyal ve bölgesel alanlarda iki farklı ve birbirinden izole edilmiş kesimin varlığını ifade etmektedir. Bu kesimler geleneksel ve modern kesim olarak adlandırılmaktadır. İkili yapı teorisi, bu iki kesim arasındaki farkın derin ve geniş bir uçuruma yol açtığını söylemektedir. Bu uçurum, az gelişmişlik olarak tanımlanır ve toplumun içindeki eşitsizlikleri ve çelişkileri yansıtmaktadır. Özetle, ikili yapı teorisi, bir ülkedeki iki farklı ekonomik, sosyal ve teknolojik kesimin varlığını ve bu kesimler arasındaki uçurumu vurgulamaktadır. Bu teori, toplumun içindeki dengesizlikleri ve eşitsizlikleri inceleyerek az gelişmişlik olgusunu açıklamaya çalışmaktadır.

İkili yapı teorisine göre batılı ülkeler, tarihsel olarak geleneksel yapıdan modern bir yapıya geçiş yapmışlardır. Ancak bu geçiş aşaması bazı ülkelerde feodal kapitalist ayrımı sadece geçiş aşamasında varlığını korumuş, zaman içinde feodal kesim yerini kapitalist kesime bırakmıştır. Az gelişmiş ülkelerin, benzer bir geçiş süreci izleyerek başarıya ulaşabilecekleri düşünülmektedir. Yani feodal yapının kapitalist yapıya dönüşmesi için gerekli mekanizmaların başarılı bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu yaklaşım, az gelişmiş ülkelerin ekonomik, toplumsal ve teknolojik dönüşüm yaşayarak kalkınabileceklerini ve bu dönüşümün örnek alınacak bazı başarılı ülkelerin deneyimlerine dayandırılabilceğini savunmaktadır. Bu nedenle, bu teoriye göre az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabaları, geçmişte kalkınmış ülkelerin benzer dönüşüm süreçlerini izleyerek başarıya ulaşabilecekleri bir stratejiye dayanmalıdır. Ancak bu teori eleştirilere de maruz kalmıştır. Bazı eleştirmenler, az gelişmiş ülkelerin tarihsel, kültürel ve ekonomik farklılıkları göz önüne alarak benzer bir yol izlemenin uygun olmayabileceğini ve kalkınma stratejilerinin daha karmaşık bir yaklaşım

gerektirdiğini savunmuşlardır. Ayrıca, tüm az gelişmiş ülkelerin aynı dönüşüm sürecini takip etmelerinin mümkün olmadığına dikkat çekilmiştir (Akt. İşgüden, 1995).

1.2.2.4. Az gelişmişliği uluslararası etkilerle açıklayan teoriler

1.2.2.4.1. Latin Amerika kökenli yapısalcı tezler

Yapısalcılar, ekonomik durgunluğun temel nedenini sermaye darlığına dayandırarak, ekonomik kalkınmanın anahtarı olarak sanayinin finansmanındaki zorlukları incelemişlerdir (Kaynak, 2011). Özellikle Latin Amerika ülkelerinde bu tür sorunlar, yapısal değişimlerin önünde engel teşkil eden faktörler olarak ele alınmıştır. Bu sorunların giderilmesi amacıyla Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLA-1948), Raul Prebisch'in koordinatörlüğünde kurulmuş ve bu çerçevede ekonomik sorunların ele alınmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Raul Prebisch (1959), Latin Amerika ülkelerinin temel sorununu uluslararası iş bölümü eksikliği olarak tanımlamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ödemeler bilançosu açısından sınırsız ticaretin, ticaret haddi ve ödemeler bilançosu üzerinde yaratacağı olumsuz etkinin, kaynak tahsisi ve pozitif etki ile karşılaştırıldığında daha büyük olacağını savunmuştur. Bu yaklaşım, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticarete karşılaştığı zorlukları ve bu zorlukların ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008).

Raul Prebisch, teknik ilerlemenin düzensiz bir şekilde yayılmasından kaynaklanan durumun dünya ekonomisinin merkez ve çevre ülkeler olarak bölünmesine neden olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkeleri kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda denetim altında tutma eğilimindedirler. Bu nedenle çevre ülkeler, temel olarak yavaş büyüyen temel ürünlerin yüksek oranlı ihracatına dayanmaktadır (Prebisch, 1959). Çevre ülkeler, daha gelişmiş teknolojik malların ve sermaye mallarının hızla artan ithalat talebine sahiptirler. Çevre ülkelerin bu yapıları, ihracat fiyatlarının düşmesine ve satış koşullarının bozulmasına yol açmaktadır. Raul Prebisch'in bu görüşü, merkez ve çevre ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin adaletsiz olduğunu ve bu nedenle az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma sorunlarının temelinde uluslararası iş bölümündeki bu adaletsizliğin yattığını savunmaktadır. Bu görüş, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik

sorunlarını anlamak ve çözmek için uluslararası düzeyde yapısal değişikliklere ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır (Acuna ve diğerleri, 2011).

Raul Prebisch'e göre, çevre ülkelerde üretilen birincil ürünlerin gelir esnekliği, gelişmiş Latin Amerika merkez ülkelerinde üretilen sanayi mallarının gelir esnekliğinden daha düşüktür. Yani, merkez ülkelerde gelir arttığında, çevre ülkelerin ihraç ettiği birincil ürünlerin talebi bu gelir artışından daha az artış göstermektedir. Aynı şekilde, çevre ülkelerde gelir arttığında, merkez ülkelerin imalat ürünlerinin talebi bu gelir artışından daha fazla artış göstermektedir. Bu durum, uzun vadede ticaret hadlerinin çevre ülkelerin aleyhine işlemesine neden olmaktadır. Dünya genelinde gelir arttığında, gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi kötüleşirken, gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi daha olumlu bir şekilde etkilenmektedir. Bu, uluslararası iş bölümünün ve ticaretin çevre ülkeler açısından adaletsiz olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Raul Prebisch, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma sorunlarını çözmek için uluslararası ekonomik ilişkilerdeki bu adaletsizliği gidermek gerektiğini savunmuştur (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008).

Celso Furtado, yapısal ekonomi yaklaşımına önemli katkılarda bulunmuş bir diğer ekonomisttir. Furtado'nun katkıları üç ana alanda odaklanmıştır. Bunlar kısaca şu şekildedir (Bielschowsky, 2006):

1. Uzun vadeli yaklaşım: Furtado, yapısal sorunların ekonomik gelişmeyi uzun vadeli bir perspektifte nasıl etkilediğini incelemiştir. Asırlar boyunca yaşanan daralma ve büyüme döngülerini göz önünde bulundurarak, sosyal ve ekonomik ikiliğin yanı sıra üretimdeki düşük çeşitliliğin Brezilya ekonomisini nasıl etkilediğini vurgulamıştır. Bu yapısal ve tarihsel kısıtlamaların büyümeyi olumsuz etkilediğini savunmuştur.
2. Kırdan kente göç ve istihdam sorunu: Furtado, büyük iş gücü göçünün modern kentlerdeki sektörler tarafından emilmesinin zor olabileceği fikrini gündeme getirmiştir. Bu göçün, kentlerde eksik istihdamın uzun vadeli bir sorun olabileceği anlamına geldiğini öne sürmüştür. Bu, Latin Amerika'nın ekonomik büyümesini ve kalkınmasını olumsuz etkileyen bir faktör olarak görülmüştür.
3. Büyüme ve gelir dağılımı ilişkisi: Furtado, Latin Amerika ülkelerinin gelişmiş ülkelerin sermaye yoğun üretim yapılarına benzeyen bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. Bu yapı, yatırımın sektörel dağılımı ve teknolojik seçeneklerden kaynaklanan gelir ve servetin önceden belirlenmiş bölgelere dağılmasına neden

olabilir. Bu, teknoloji kullanımının tam istihdamı ve yüksek ücretleri koruma konusunda yetersiz kalabileceğini göstermektedir. Furtado, bu durumun işsizlik, düşük ücretler ve gelir eşitsizliğini içeren bir kısır döngüye yol açabileceğini öne sürmüştür.

Furtado'nun bu katkıları, Latin Amerika ülkelerinin ekonomik gelişme sorunlarına odaklanarak yapısal ekonomi yaklaşımının evrimine önemli bir katkı sağlamıştır (Bielschowsky, 2006).

1.2.2.4.2. Bağımlılık Teorileri

Az gelişmiş ülkelerin sorunlarına ve az gelişmişlikten kurtulma çabalarına odaklanan teorilerin gelişmesi, 1950'lerden itibaren yoğunlaşmıştır. Bu dönemde, bu teoriler az gelişmiş ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlarına daha fazla vurgu yapmış ve bu ülkelerin kalkınma süreçlerini ele almıştır. Bu teorilere "*bağımlılık teorileri*" veya "*Neomarksist teoriler*" adlandırılmaktadır, çünkü bu yaklaşımlar genellikle bağımlılık ilişkileri, emperyalizm ve kapitalist dünya ekonomisinin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır (Başkaya, 2009). Bu teoriler, Marksist düşünceye dayalı olup, az gelişmiş ülkelerin bağımlılığını ve dışa bağımlılığını analiz etmiştir.

Bu teoriler, az gelişmiş ülkelerin kaynaklarının sömürüldüğünü ve dış güçler tarafından kontrol edildiğini savunmuş, bu durumun az gelişmişliklerinin temel nedenlerinden biri olduğunu öne sürmüşlerdir. Ayrıca, bu teoriler ekonomik bağımlılığın yanı sıra kültürel, sosyal ve siyasi bağımlılığın da az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarını olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

Bağımlılık teorileri, az gelişmiş ülkelerin kendi içlerindeki yapısızlığı, gelir eşitsizliği ve sömürüyü vurgulamış, aynı zamanda bu ülkelerin kalkınma çabalarının dış müdahalelerle sabote edildiğini öne sürmüşlerdir. Bu teoriler, kalkınma sorunlarını sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel boyutlarıyla ele almıştır. Bağımlılık teorileri, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarını ve kurtuluşlarını ele alırken, bu ülkelerin dış müdahalelere ve küresel ekonomik ilişkilere karşı daha eleştirel bir bakış açısı getirmişlerdir. Bu teoriler, az gelişmişlik sorununun karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu anlamaya çalışmıştır ve az gelişmiş ülkelerin kendi kalkınma yollarını seçme hakkına vurgu yapmıştır.

Bağımlılık teorileri, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını etkileyen faktörleri ele almaktadır (Ercan, 1995). Wallerstein ve Dos Santos gibi önemli teorisyenler, bu bağlamda bağımlılığı çeşitli şekillerde tanımlamışlardır. Aşağıda bağımlılık teorilerinin temel varsayımları özetlenmiştir. Bunlar kısaca şu şekildedir (Clark ve Lemco, 1988):

- Bağımlılık teorisi, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilere odaklanmaktadır. Bu ilişkiler, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerinde kontrol ve güç ilişkileri kurmasını içermektedir.
- Bağımlılık teorileri, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin gelişmiş ülkelerin ekonomilerine bağımlı olduğunu iddia etmektedir. Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerle ekonomik açıdan sıkı bir şekilde entegre olmuştur ve bu bağlamda dışa bağımlıdırlar.
- Bağımlılık, az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmelerinin gelişmiş ülkelerin taleplerine ve ihtiyaçlarına bağlı olduğu bir ilişkiyi ifade etmektedir. Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin pazarlarına bağımlıdır ve bu nedenle kalkınma çabalarını dış faktörlere göre şekillendirmektedirler.
- Bu teoriler, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeleri ekonomik olarak sömürdüğünü ve kaynaklarını kontrol ettiğini öne sürmektedir. Gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik kaynaklara erişimlerini sürdürmek ve az gelişmiş ülkeleri ekonomik olarak bağımlı tutmak için çeşitli yöntemler kullanmaktadırlar.
- Bağımlılık teorileri, az gelişmiş ülkelerin ekonomik bağımlılığının sadece ekonomik bir sorun olmadığını, aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel bağımlılığı içerdiğini vurgulamaktadır.

Bu bağımlılık teorileri, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki karmaşık ilişkileri ve az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarını ele alırken, ekonomik bağımlılığın sadece ekonomik bir olgu olmadığını vurgular ve bu bağımlılığın az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarını olumsuz etkilediğini savunmaktadır (Dos Santos, 1970).

1.3. Sürdürülebilirlik

1.3.1. Sürdürülebilirlik kavramı

Sürdürülebilirlik kavramının tarihsel kökeni ve evrimi, çevresel ve sosyal sorumlulukların giderek arttığı modern dünyada önemli bir yere sahiptir. Sürdürülebilirlik terimi ilk olarak ormancılığın sürdürülebilir yönetimi için özellikle odun kaynaklarının aşırı kullanımına karşı bir yanıt olarak doğmuştur. Ancak zaman içinde sadece orman yönetimi ile sınırlı kalmayıp geniş bir yelpazede kullanılmıştır. Bugün sürdürülebilirlik kavramı, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması, çevresel ve ekonomik denge, toplumsal adalet ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarının gözetilmesi gibi konuları içeren çok yönlü bir anlam taşımaktadır.

Sürdürülebilirlik, kaynakları gelecek nesiller için korumayı ve sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bu kavram, sadece çevresel faktörleri değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik boyutları da içermektedir. Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere temiz bir çevre bırakılmasını içerirken; ekonomik sürdürülebilirlik, ekonomik büyümenin kaynakların tükenmesine neden olmadığı bir modele vurgu yapmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik ise toplumsal adalet, eşitlik ve insan hakları gibi unsurları içermektedir.

Sürdürülebilirlik kavramının tarihsel gelişimi, günümüzde bu kavramın nasıl birçok farklı sektörde ve düşünce akımında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Sürdürülebilirlik, insanların kaynakları akıllıca kullanmaları ve dünyanın gelecek kuşakları için sürdürülebilir bir şekilde korunması gerektiği bilincini yansıtmaktadır (Kotop, 2000).

Sürdürülebilirlik kavramının ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları bir araya getiren entegre bir yaklaşımı benimsemesi, günümüzün karmaşık ve küresel sorunlarına yanıt verme ihtiyacını yansıtmaktadır. Bu entegre yaklaşım hem çevresel kaynakların korunmasını hem de insanların yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir.

Ekonomik sürdürülebilirlik, kaynakların verimli kullanılması, ekonomik büyümenin dengelenmesi ve gelir dağılımının adaletli olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Sadece kısa vadeli kar odaklı ekonomik modeller yerine uzun vadeli sürdürülebilirlik ilkesine dayalı bir ekonomik sistemin önemi üzerinde durmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik, toplumların eşitlik, adalet, insan hakları ve toplumsal refahı

korumayı hedeflemektedir. Bu, eğitim, sağlık hizmetleri, yaşam kalitesi ve fırsat eşitliği gibi konuları içermektedir. Toplumların tüm kesimlerinin katılımını teşvik etmektedir. Sürdürülebilirlik, sadece bir sektörün veya bir topluluğun sorumluluğunda değildir. Hükümetler, iş dünyası, sivil toplum ve bireyler arasında iş birliği gerektirmektedir (Taş ve Olum, 2020).

Küresel düzeyde, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals - SDGs) gibi çerçeveler, sürdürülebilirlik hedeflerini tanımlar ve bu amaçlara ulaşmak için çaba sarf edilmesini teşvik etmektedir.

Sonuç olarak, sürdürülebilirlik, ekonomik, çevresel ve sosyal faktörleri bir araya getirerek insanların ihtiyaçlarını bugün ve gelecekte karşılamayı amaçlayan kapsamlı bir yaklaşımı temsil eder. Bu yaklaşım, dünya genelinde çeşitli sektörlerde ve topluluklarda uygulamaya konulurken, herkesin gelecek nesillerin çevresel ve toplumsal ihtiyaçlarına saygı göstermeyi amaçlaması gereken evrensel bir değeri yansıtmaktadır (Tutulmaz, 2012).

1.3.2 İktisadi sürdürülebilirlik

İktisadi sürdürülebilir kalkınma modeli, ekonomik büyüme ile çevresel ve sosyal faktörler arasındaki dengeyi sağlamayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu model, geleneksel büyüme odaklı kalkınma modellerinin aksine, sadece ekonomik büyümeyi önemsemeyip çevresel sürdürülebilirliği ve toplumsal refahı da dikkate almaktadır (Tutulmaz, 2012).

Bu yaklaşım, şu temel prensiplere dayanmaktadır:

- Çevresel değerlerin önemli olması: Ekonomik büyüme, doğal kaynak tüketimi ve çevre tahribatıyla uyumlu olmalıdır. Çevresel sürdürülebilirliği korumak, gelecek nesillere temiz hava, su ve doğal kaynaklar bırakmak önemlidir (Bilgili, 2017).
- İkame edilebilirlik: Ekonomik büyüme, kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını teşvik etmelidir. Bir kaynak tükendiğinde veya zarar gördüğünde, başka bir kaynakla ikame edilebilir olmalıdır (Bilgili, 2017).
- Refah: Ekonomik büyüme sadece gelirin artışıyla değil, aynı zamanda toplumsal refahın artırılmasıyla da ölçülmelidir (Yeni, 2014). Eşitsizlikleri azaltmak, insanların yaşam kalitesini artırmak ve temel ihtiyaçları karşılamak ekonomik sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasıdır.

- Toplumsal adalet: Ekonomik kalkınma, toplumsal adaleti teşvik etmelidir. Farklı toplum kesimlerinin eşit fırsatlara sahip olmaları ve gelir dağılımının adil olması hedeflenmektedir.
- İnsan odaklılık: İnsan ihtiyaçlarına ve insan haklarına saygı gösteren bir kalkınma modeli benimsenmektedir. Bu, sağlık, eğitim, barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını içermektedir.

Ekonomik sürdürülebilir kalkınma modeli, çevreyi korumak, ekonomik büyümeyi dengelemek ve toplumsal refahı artırmak amacıyla çeşitli politika ve uygulamaları teşvik etmektedir. Bu, yeşil enerji kullanımını artırmak, atık yönetimi geliştirmek, eğitim ve sağlık hizmetlerini iyileştirmek gibi önlemleri içermektedir. Bu yaklaşım, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve toplumun genel refahı açısından büyük önem arz etmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları içeren karmaşık bir konsepttir. Bu üç boyut arasındaki dengeyi korumak ve geliştirmek, sürdürülebilir kalkınmanın başarısı için kritik bir önemli rol oynamaktadır (Markandya ve diğerleri, 2002). İktisadi, sosyal ve çevresel alanları birbirine bağlayan yöntemler ve disiplinler, bu dengeyi sağlama ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma sürecinde önemli bir rol üstlenmektedirler. Sürdürülebilir kalkınma üçgeni, bu üç boyutun birbirine bağlantılı olduğunu ve her birinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin, yoksulluk ve iklim değişikliği gibi konuların üçgenin merkezinde yer alması, bu sorunların ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarda ön planda tutulması gerektiğini göstermektedir. Bu durum, sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasının gerekliliğini yansıtmaktadır (Markandya ve diğerleri, 2002; Munasinghe, 1993).

Sustainomics çerçevesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için disiplinler arası bir yaklaşımı teşvik etmektedir. Ancak, disiplinler arasındaki farklılıklar nedeniyle bu yaklaşıma karşı bazı zorluklar olabilmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınma konusunda farklı disiplinler arasında iş birliği yapmak ve bilgi birikimini paylaşmak oldukça önemli bir husustur (Munasinghe, 2009).

Sürdürülebilir kalkınma dört ana temele dayanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın bu dört temel niteliği, sürdürülebilirlik yaklaşımını daha açık bir şekilde

tanımlamakta ve yönlendirmektedir. (Bilgili, 2017). Bu nitelikler şu şekildedir (Bilgili, 2017):

1. Belirsiz ve uzun bir geleceğe yönelme: Sürdürülebilir kalkınma, kısa vadeli kazançlardan çok uzun vadeli sonuçları göz önünde bulundurmaktadır. Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamak ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak için bugün alınan kararların uzun vadeli sonuçları ve etkileri dikkate alınmaktadır.
2. İnsanlar ve doğa arası ilişkiye odaklı olma: Sürdürülebilir kalkınma, insanlar ile doğa arasındaki ilişkiyi ana merkezine almaktadır. Doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve korunması, insanların ihtiyaçlarını karşılarken çevrenin korunmasını sağlamaktadır. Bu ilişki, ekosistem hizmetlerini ve doğal dengeyi koruma amacını taşımaktadır.
3. Nesiller arası adalet: Sürdürülebilir kalkınma, sadece bugünkü neslin ihtiyaçlarını değil, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmaktadır. Adalet, kaynakların ve çevresel kaynakların kullanımında farklı nesiller arasında dengeli bir paylaşımı ve gelecek nesillerin haklarının korunmasını içermektedir.
4. Doğal mal ve hizmetlerin insan yapımı ikamelerinin ve tamamlayıcılarının tahsisinde ekonomik etkinlik için duyulan endişelerin zaman kaybı olarak anlaşılması: Bu nokta, doğal kaynakların verimli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Doğal kaynakların aşırı kullanımı veya kötüye kullanımı gelecekte kaynak sıkıntısına ve çevresel sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, ekonomik etkinliklerin doğa ile uyumlu ve sürdürülebilir bir şekilde yürütülmesi önemlidir.

Bu temel nitelikler, sürdürülebilir kalkınma modelini tanımlayan ve yönlendiren önemli prensiplerdir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ile çevresel ve toplumsal faktörlerin dengeli bir şekilde bir araya getirilmesini amaçlayarak gelecek nesillerin refahını ve dünya çevresinin korunmasını sağlamayı hedeflemektedir (Sancar, 2007).

Sürdürülebilirlik kavramının iktisadi boyutunu tartışmak için Hicks'in gelir tanımının kullanılması, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik perspektifini anlamak için faydalı bir başlangıç noktası olarak görülmektedir (Hamilton, 2006). Hicks, geliri,

bireyin ya da toplumun sınırlı bir zaman aralığında harcayabileceği ve bu süre sona erdiğinde tekrar bir öncekinin aynısı bir refah seviyesine kavuşacağı azami miktar olarak tanımlamaktadır. (Hicks, 1946). Bu tanıma göre, gelir sadece anlık tüketim değil, gelecekteki tüketimi de içermektedir. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve kalkınma anlayışı, mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılamak için doğal kaynakları tüketirken, gelecek nesillerin de aynı seviyede refahı sürdürebilmesini sağlamalıdır (Hamilton, 2006). Bu, geliri sadece anlık tüketim değil, gelecekteki tüketim için biriktirmeyi ve korumayı içermektedir.

Sürdürülebilir kalkınma perspektifinde, geliri artırmanın tek başına yeterli olmadığını, sermaye stokunun artırılması ve verimliliğin artırılması ya da en azından korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Sermaye stoku, ekonominin büyümesini ve gelecekteki üretkenlik seviyesini belirleyen kritik bir unsur niteliğindedir. Bu husus, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını ve üretim potansiyelinin korunmasını içermektedir.

İktisadi açıdan sürdürülebilirlik konusunda, kaynak dağılımının etkinliği, kısıtlı kaynakların büyüme üzerindeki etkisi, teknolojik ilerleme ve sermaye türlerinin ikame edilebilirliği gibi konular ciddi bir etkinliğe sahiptirler. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyümeyi sadece kısa vadeli kazançlarla değil, gelecek nesillerin refahını ve kaynakların sürdürülebilirliğini göz önünde bulunduran bir çerçevede ele almaktadır.

1.3.3. Çevresel sürdürülebilirlik

Çevresel sürdürülebilirlik, ekolojik çevreyi ve doğal kaynakları, aynı zamanda bu kaynakların sadece ekonomik gelişmenin ve üretimin bir parçası olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca, insan türünün ve diğer canlıların yaşam sistemleriyle de ilgilidir (Tutulmaz, 2012). Bu bağlamda, ekolojik sürdürülebilirlik, doğal çevresel değerlerin ve niteliklerin korunmasını hedeflemektedir (Bilgili, 2017).

Ekolojik sürdürülebilirlik, ekosistemlerin kendi kendini yenileme yeteneklerine dayalı faaliyetleri içermektedir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için doğal kaynakları tüketirken, bu kaynakların dayanıklılığını, esnekliğini ve bağlantılılığını korumaya çalışmaktadır. Ayrıca, biyoçeşitliliği koruma, yenileme kapasitesini artırma, yeniden kullanım ve geri dönüşümü teşvik etme, yenilenemeyen kaynak miktarını ve atıklarını azaltma gibi çeşitli kategorileri de içermektedir.

Doğal çevre, ekosistemlerin parçalarını oluşturarak tüm canlıların yaşamını sürdürebilmeleri için temel ihtiyaçları sağlamaktadır. Diğer canlı varlıklardan üstün olan insanların, buldukları çevreyi yok etme güçlerine sahip olmaları ve istedikleri ekosisteme yayılarak hayatlarını sürdürebilir olmaları ekosistemlerin ve çevresel sürdürülebilirliğin üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu göstermektedir (Alpagut, 1997; Ponting, 2008). Bu nedenle, doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği hem insanlar için hem de diğer canlı türleri için kritik bir öneme sahiptir. İnsan aktiviteleri nedeniyle oluşan dengesizlikler, ekosistemlerin kendini yenileme kapasitesini azaltabilir ve tüm canlıların yaşamını tehdit edebilir niteliktedir (Bilgili, 2017).

Bu nedenle çevresel sürdürülebilirlik, insanların ve diğer canlıların gelecek nesillere temiz su, toprak, hava, gıda ve diğer doğal kaynakları sağlama yeteneğini sürdürebilme çabasını ifade etmektedir. Bu, kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması, biyoçeşitliliğin korunması ve ekosistemlerin kendi kendini yenileme kapasitesinin korunması ile ilgilidir (Yeni, 2014).

1.3.4. Sosyal sürdürülebilirlik

1990'lı yıllardan itibaren, sürdürülebilirlik konusu daha geniş bir perspektife taşınmış ve yoksullukla birlikte bir dizi sosyal ve toplumsal konu da sürdürülebilirliğin önemli bileşenleri olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu sosyal boyutlar, sürdürülebilir kalkınmanın daha geniş bir anlayışını yansıtarak bazı önemli noktaları vurgulamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu, toplum içindeki farklı grupların eşitlik ve fırsat eşitliği konularına odaklanmaktadır. Sosyal dışlanma, ekonomik ve sosyal yaşamın marjinalleştirilmiş gruplarını içermesi durumunda sürdürülebilirlik hedeflerine zarar verebilir niteliktedir (Wise, 2001).

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu, cinsiyet eşitsizliği konusuna da dikkat çekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişim ve diğer alanlardaki eşitsizliklerini ele almaktadır. Bu eşitsizlikler, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı zorlaştırabilir etmenlerdendir. Demokrasi, yönetim ve katılımcılık gibi konuları içeren sosyal boyut, demokratik yönetimin insanların kalkınma süreçlerine katılmasını ve karar verme süreçlerine etki etmesini teşvik etmektedir. Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma, toplumun güçlendirilmesini ve sivil toplum kuruluşlarının rolünü vurgulamaktadır. Toplumun güçlendirilmesi, yerel toplulukların kendilerini idare etme yeteneğini artırmaktadır. Bu

sosyal boyutlar, sürdürülebilir kalkınmanın sadece ekonomik büyüme ile değil, aynı zamanda toplumsal ve insana odaklanan bir yaklaşım olduğunu gösterir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için, yoksullukla mücadele, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal dışlanmanın azaltılması ve demokrasi gibi sosyal faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu yaklaşım, insanların yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal adaleti sağlamak amacını taşımaktadır.

Sürdürülebilirliğin sosyal ve kültürel bileşenleri, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir parçasını temsil etmektedir ve özellikle nüfus konusu ile yakından ilişkilendirilmektedir. Bu bileşenler, ekonomik gelişmelerin çevreyle etkileşimlerinin topluma ve kültürel yapılara olan etkilerini ele almaktadır. Bu etkiler kısaca şu şekilde özetlenebilir (Tutulmaz, 2012):

- Nüfus kontrolü ve yönetimi: Nüfusun büyüklüğü ve dağılımı, doğal kaynakların tükenmesi ve çevresel sürdürülebilirlik üzerinde büyük etkilere sahip olmasından dolayı, sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde yer almaktadır. Nüfus kontrolü ve yönetimi, kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasını desteklemektedir.
- Sosyal adalet: Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ile toplumsal adaletin bir arada olmasını hedeflemektedir. Bu, gelir eşitsizliklerinin azaltılması, temel ihtiyaçların karşılanması ve toplumsal dengenin korunması anlamına gelmektedir. Sosyal adalet, sürdürülebilirlikle yakından ilişkilendirilmektedir.
- Toplumsal katılım ve işbirliği: Sürdürülebilir kalkınma, toplumun farklı kesimlerinin katılımını ve iş birliğini teşvik etmektedir. Sivil toplum kuruluşları, yerel topluluklar ve hükümetler arasındaki iş birliği, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin başarılmasına yardımcı olmaktadır.
- Kültürel çeşitlilik ve değerler: Kültürel çeşitlilik, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir bileşeni konumundadır. Kültürel değerler ve geleneklerin, doğal çevre ile olan ilişkilerinin şekillendirebilir olması sürdürülebilirlik açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, kültürel çeşitliliğin korunması ve kültürel değerlerin sürdürülebilirlikle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.
- Eğitim ve farkındalık: Sürdürülebilir kalkınma, eğitim ve farkındalık yoluyla toplumu sürdürülebilirlik konusunda bilinçlendirmeyi amaç olarak

benimsemektedir. Bu yaklaşım, insanların çevresel sorunları anlamalarını ve sürdürülebilir davranışları teşvik etmelerini sağlamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutları da içerdiği unutulmamalıdır. Bu boyutlar, ekonomik gelişmelerin toplum ve kültürel değerlere olan etkilerini dikkate alarak sürdürülebilir kalkınmanın başarısına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma stratejileri hem ekolojik hem de toplumsal ve kültürel sürdürülebilirliği dikkate almalıdır (Şolt, 2019).

1.3.5. Zayıf ve güçlü sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları, farklı zamanlarda ve farklı perspektiflerden ele alınmış ve tanımlanmıştır. Ancak, bu kavramların temel amacı, gelecek kuşakların esenliğini güvence altına almak ve kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanmak olarak genel bir kabul görmüştür. Tartışma, gelecek kuşakların esenliğini sağlamak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda, bir sonraki kuşağın en azından günümüzdeki kadar büyük bir sermaye stokuna erişebilmesi gerektiği fikri ana temadır. Bu noktadaki tartışma, bu sermaye stokunun doğasını ve nasıl korunması gerektiğini ele almıştır (Bilgili, 2017).

Zayıf ve güçlü sürdürülebilirlik ayrımı, bu tartışmanın merkezindedir. Bu ayrım, insan üretimi sermaye ile doğal sermaye arasındaki ikame edilebilirlik ilişkisine odaklanmaktadır. Zayıf sürdürülebilirlik, doğal sermayenin insan yapımı sermaye ile tamamen ikame edilebilir olduğunu ve kaynakların korunması gerektiğini savunmakta; güçlü sürdürülebilirlik ise doğal sermayenin insana üretim süreçlerinde tamamen ikame edilemez olduğunu vurgulayarak korunmasının yanı sıra genişletilmesi gerektiğini de savunmaktadır. Bu ayrım, sürdürülebilirlik tartışmalarının karmaşıklığını ve farklı perspektiflerin çelişmesini yansıtmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ile çevre koruma ve toplumsal esenliği dengeleme amacı taşıdığı için bu tür tartışmalar sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin geliştirilmesinde önemlidir (Bilgili, 2017)

1.3.5.1. Zayıf sürdürülebilirlik

Zayıf sürdürülebilirlik kavramının kökeni, neoklasik ekonomik büyüme teorilerine dayanmaktadır. Bu kavramın temel özellikleri, ekonomistler Solow (1974, 1986, 1999) ve Hartwick (1977, 1978) tarafından geliştirilmiştir. Bu kavram, doğal

kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve gelecek nesiller için kaynakların korunması konularını ele almaktadır.

Zayıf sürdürülebilirlik kavramı, özellikle doğal kaynak kısıtları altındaki bir ekonomide, belirli olmayan bir süreç süresince (nesillerce) kişi başına tüketimin azalmamasını ifade etmektedir. Temel amacı, toplumun toplam sermaye stokunun değerini korumaktır. Bu, ekonomik büyümenin sürdürülebilir olabilmesi için önemli bir prensiptir.

“*Hartwick-Solow kuralı*” veya “*Hartwick kuralı*” olarak da bilinen tasarruf-yatırım kuralı, zayıf sürdürülebilirlik kavramının bir uygulamasıdır (Cabeza Gutes, 1996). Bu kural, bir toplumun, toplulaştırılmış sermaye stokunun değerini koruyabilmesi için tasarruf ve yatırım yapma gerekliliğini vurgulamaktadır. Yani, bir ekonomi sadece doğal kaynakları tüketirken değil, aynı zamanda elde edilen gelirin bir kısmını gelecek nesillere yatırım yaparak sermaye stokunu artırarak sürdürülebilir bir büyüme sağlayabileceği düşüncesi benimsenmektedir (Cabeza Gutes, 1996).

Zayıf sürdürülebilirlik yaklaşımı, antroposentrik bir perspektife dayanır ve insan üretimi sermayenin doğal sermayeye göre daha önemli olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım, doğal sermayenin, yani doğal kaynakların, insan yapımı sermaye ile yeterince ikame edilebileceği ve dönüştürülebileceği görüşünü benimsemektedir (Neumayer, 1999). Bu nedenle, bu yaklaşıma göre, doğal sermayenin tükenmesi veya çevre kirliliği, eğer insan yapımı sermaye ile doğal sermaye arasında yüksek bir derecede ikame edilebilirlik söz konusu ise, sürdürülebilirlik için bir sorun teşkil etmemektedir.

Bu yaklaşım, temel olarak ekonomik büyümeyi ve insan refahını öncelikli olarak değerlendirirken, doğal kaynakların korunmasını ve çevre etkilerini ikinci plana atmaktadır. Yani bu yaklaşıma göre daha fazla ekonomik üretim ve insan yaşam kalitesinin artışı, doğal kaynakların tükenmesi veya çevre kirliliği gibi sorunların üstesinden gelmektedir. Bu yaklaşım, sermaye birikimi ve teknolojik gelişme aracılığıyla doğal kaynakların tükenmesinin veya çevre kirliliğinin telafi edilebileceğini öne sürmektedir (Pearce ve Atkinson, 1993). Ancak, bu yaklaşımın eleştirileri de bulunmaktadır. Zayıf sürdürülebilirlik yaklaşımı, doğal sermayenin değerini yeterince değerlendirememekte ve bazı çevresel etkilerin uzun vadede geri dönüşü olmayan şekillerde olabileceğini göz ardı etmektedir. Ayrıca, çevresel

sürdürülebilirlik ve doğal kaynak korunması konularında daha kapsamlı bir perspektif sunan güçlü sürdürülebilirlik yaklaşımları da bulunmaktadır.

Sonuç olarak, zayıf sürdürülebilirlik yaklaşımı, ekonomik büyümeyi ve insan refahını öncelikli olarak değerlendiren bir bakış açısını temsil etmekte, ancak doğal kaynakların sınırlı ve hassas olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Sürdürülebilirlik tartışmalarında, farklı yaklaşımların ve perspektiflerin bir araya getirilmesi ve denge sağlanması gerekmektedir (Gowdy ve O'Hara, 1997).

Bu kavramlar, ekonomik büyüme ve çevre koruma arasındaki dengeyi ele alır ve kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını önermektedir. Zayıf sürdürülebilirlik kavramı, doğal kaynakların tükenmesini önlemek ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir yaşam kalitesi sağlamak için ekonomik politikaların tasarlanmasında önemli bir araç olarak kabul edilmektedir.

1.3.5.2. Güçlü sürdürülebilirlik

Güçlü sürdürülebilirlik, doğal kaynakların ve çevrenin insan faaliyetleri için değil, kendi doğal işlevleri için vazgeçilmez olduğu görüşünü benimsemektedir. Yani, bazı doğal kaynaklar ve ekosistemler insan müdahalesi olmadan korunmalıdır. Ekonomik büyüme ve doğal kaynak tüketiminin sınırlarını kabul eden bu yaklaşım ilk kez 1989 yılında Pearce, Markandya ve Barbier tarafından ortaya atılmıştır. Bu yaklaşım insan faaliyetleri ile çevrenin korunması arasında bir çatışma olabileceğini savunmaktadır. Güçlü sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme yerine çevresel sınırlamaları ve ekosistemlerin bütünlüğünü öncelikli olarak kabul etmektedir.

Pearce, Markandya ve Barbier gibi araştırmacılar, zayıf ve güçlü sürdürülebilirlik yaklaşımının farklılıklarını ve çevre ekonomisi alanındaki bu iki farklı perspektifi açıklığa kavuşturarak ortaya koymuşlardır (Turner ve Pearce, 1992). Güçlü sürdürülebilirlik yaklaşımı, doğal kaynakların sadece ekonomik kullanımı değil, aynı zamanda korunması gerektiğini vurgular niteliktedir. Bu yaklaşım, çevreyi ekonomik büyüme ile sınırlayan bir perspektifi temsil ederken, zayıf sürdürülebilirlik daha geleneksel bir büyüme odaklı yaklaşımı yansıtmaktadır (Costanza ve Daly, 1992).

Güçlü sürdürülebilirlik, çevre ekonomisi ve çevrebilim alanlarında birçok araştırmacı tarafından savunulan bir yaklaşımdır ve önemli noktaları içerir:

- **Doğal sermaye:** Güçlü sürdürülebilirlik, doğal sermayenin diğer sermaye türlerinden (fiziksel sermaye (K), insan sermayesi (H), sosyal sermaye (SC))

farklı olduğunu kabul etmektedir. Doğal sermaye, insanların ve diğer canlıların yaşamını sürdürebilmeleri için temel bir yaşam destek sistemini temsil etmektedir (Neumayer, 1999; Turner ve Pearca, 1992).

- **Ekosistem işlevleri:** Ekosistemler, canlılar için gıda, su, enerji ve diğer kaynakları sağlamanın yanı sıra, kalıtsal bilgilerin korunması, toprakların verimli tutulması, su döngüsünün düzenlenmesi, organik madde ve mineral besinlerin dönüştürülmesi, kirleticilerin süzülmesi, atıkların ayrıştırılması, tozlaşma gibi bir dizi yaşamsal işlevi yerine getirmektedir (Barrbier ve diğerleri, 1995).
- **Biyçeşitlilik:** Ekosistemler, biyoçeşitlilik olarak bilinen çok çeşitli türlerin varlığını sürdürmesine yardımcı olur. Bu biyoçeşitlilik, doğal sermayenin diğer sermaye türlerinin sahip olmadığı çok yönlü ve kapsamlı bir yapı oluşturur.
- **Çevre ve ekonomi ilişkisi:** Güçlü sürdürülebilirlik anlayışı, ekonomik büyüme ve kaynak tüketimini çevresel sınırlar içinde sınırlayan bir perspektifi temsil etmektedir. Ekonomik faaliyetlerin ekosistemlerin temel işlevlerini tehlikeye atmadan yapılması gerektiğini savunmaktadır.
- **Mutlak biyofiziksel sınırlar:** Bu yaklaşım, insan faaliyetlerinin dünya üzerindeki doğal kaynaklar ve ekosistemler için mutlak biyofiziksel sınırlar olduğunu kabul etmektedir. Yani, belirli bir noktadan sonra kaynak tükenir veya ekosistem işlevlerine zarar verilir.

Güçlü sürdürülebilirlik kavramı, çevresel koruma ve ekonomik büyümenin dengeli bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu anlayış, doğal sermayenin korunması, ekosistem hizmetlerinin sürdürülmesi ve biyoçeşitliliğin desteklenmesi gibi çevresel faktörleri ekonomik kararların merkezine yerleştirmiştir. Bu yaklaşım, insan faaliyetlerinin ekosistem sınırlarına saygı göstermesi gerektiği düşüncesini desteklemektedir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN DÖNÜŞÜM SÜRECİ VE KURUMSAL İLETİŞİM

2.1. Geleneksel Kalkınma Yaklaşımları

2.1.1. Geleneksel iktisadi kalkınma yaklaşımı

2.1.1.1. Klasik iktisat

Geleneksel ekonomistler, ekonomide uzun dönem büyüme ve gelişme konularına odaklanmışlardır. İngiltere'deki endüstriyel devrimle birlikte, Adam Smith, David Ricardo, J. S. Mill ve T. Malthus gibi geleneksel iktisatçılar ekonomik ilerleme konularında önemli çalışmalar yapmışlardır. Kalkınma iktisadının teorik temelleri, birçok yazar tarafından kabul edilen A. Smith'in 1776 yılında yayınlanan "*Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenlerine İlişkin Bir Soruşturma*" adlı eserinde bulunmaktadır.

Geleneksel iktisatçılar, çalışmalarında öncelikle milli gelirdeki uzun dönemli büyüme nedenlerine odaklanmışlardır. Bu nedenle araştırmacılar milli geliri rant, ücretler ve karlar olmak üzere üç temel faktöre sınıflandırmışlardır. Geleneksel iktisatçılara göre bu üç temel faktör arasındaki ilişki kalkınma üzerinde etkiler göstermektedir. Bunu yanı sıra bir ulustaki toplam üretim artışının gerçekleşebilmesi için sermaye birikiminin olmazsa olmaz olduğu vurgulanmıştır. Sermaye birikimininse sadece iş bölümü dayanışması ve uzmanlaşma yoluyla sağlanabileceği öne sürülmüştür (Meier ve Baldwin, 1959).

Klasik yaklaşıma göre, insanlığın toplumsal evrimde daha önceki aşamalara kıyasla en yüksek seviyeye ulaşması mümkündür. Batılı ülkeler haricindeki ülkelerin ve belirli bir düzeye ulaşmamış ulusların da bu evrim sürecine katılacağı düşünülmektedir (Türkay, 1995a).

Klasik iktisatçılara göre, piyasa güçlerinin serbest akışı sonucunda sosyal faydanın maksimum seviyeye ulaşacağına inanılmaktadır. Bu nedenle piyasaya müdahale edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak 1929'da tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizin ardından, klasik iktisadın kabul gördüğü görüşler etkisini yitirmiş ve

devletin piyasa ekonomisine müdahale etmesi gerektiği daha fazla önem kazanmıştır. Bu nedenle 1930'lardan itibaren Keynesyen politikaların uygulanmasına geçilmiştir (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008). Tüm bunların sonucunda çeşitli alt politikalar geliştirilmiş ve yeni ekonomik kalkınma yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

2.1.1.2.Keynesyen iktisat

Keynesyen ekonomi, özellikle gelişmiş ülkelerdeki ekonomik sorunlarla ilgilenmek için geliştirilmiştir. Keynes, durgunluk ve işsizlik gibi sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerin az gelişmişlik sorunlarına odaklanmamıştır (Türkay, 1995b). Keynesyen ekonomi, genellikle kısa dönemli ekonomik analize odaklanmaktadır. Bu analiz, durgunlukları aşmak ve işsizliği azaltmak gibi kısa vadeli hedeflere yöneliktir. Az gelişmiş ülkelerin yapısal ve uzun vadeli kalkınma sorunlarına çözüm üretmek için yetersiz kalmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişmenin engelleyen faktörlerden biri kaynak eksikliğidir. Keynesyen politikalar, otonom yatırımları teşvik etmekte, ancak bu ülkelerde yeterli kaynak bulunmama sorununa bir çözüm sunamamaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki kaynakların yatırıma dönüştürülmesi, ekonomik gelişmeyi teşvik etmek için önemlidir. Ancak bu kaynakların etkili bir şekilde yatırıma dönüştürülmesi için istek ve yetenek eksikliği sorunuyla karşı karşıya kalınmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişme için planlama yapılması gerekmektedir. Keynesyen ekonomi, ekonomik planlamaya odaklanmaz ve bu açıdan az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına çözüm üretmede etkisiz kalmaktadır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008).

Sonuç olarak, Keynesyen ekonomi az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına doğrudan bir çözüm sunmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma için kaynaklarını bulmaları, etkili bir şekilde yatırıma dönüştürmeleri ve uzun vadeli ekonomik planlamalar yapmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

2.1.1.3.Marksist iktisat

Karl Marx ve Friedrich Engels, 19. yüzyılın ortalarında yaşayan düşünürlerdir ve Marksizm olarak bilinen bir düşünce akımının kurucularıdır. Marx ve Engels, kapitalizmin eleştirisini yaparak ve toplumsal değişimin teorik temellerini atmışlardır. Marx ve Engels'a göre kapitalizm, işçi sınıfının sömürsüne dayalı bir sistemdir. Kapitalistler, emekçilerin çalışma gücünü satın alırlar ve daha fazla değer üretirken bu çalışma gücünü sömürürler. Bu sömürü, sermayenin birikimine yol açmaktadır. Marx

ve Engels'in toplumun tarihsel evrimini incelemişleri sonucu toplumlar, feodalizmden kapitalizme ve nihayet sosyalizme doğru bir gelişim geçirmektedir. Bu gelişim süreci sınıflar arasındaki çatışmaların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmacılar, kapitalizmin gelişmekte olan ülkelerde nasıl etkili olabileceğini de incelemişlerdir. Bu konuda görüşleri, kapitalizmin bu ülkelerde nasıl bir etki yaratabileceği ve bu ülkelerin kendi tarihsel koşullarına göre nasıl bir yol izlemeleri gerektiği konularını içermektedir. Vladimir Lenin, Marx ve Engels'in teorilerini geliştirerek, emperyalizmi ve kapitalist ülkelerin sömürgecilik politikalarını eleştirmiştir. Ona göre emperyalizm, kapitalizmin son aşamasıdır ve kapitalist güçler arasındaki rekabet sömürgeciliği artırmıştır. Marx ve Engels'in düşünceleri, 20. yüzyıl boyunca birçok ülkede sosyalist devrimlere ve hareketlere ilham kaynağı olmuştur. Ancak bu ideolojinin uygulanması, farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurmuş ve eleştirilere maruz kalmıştır. Marx ve Engels'in düşünceleri, bugün bile akademik tartışmaların ve politika yapımının önemli bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir (Gilpin, 2011).

Karl Marx, kapitalizmi dünya ölçeğinde yaygın bir ekonomik sistem olarak görmüş ve bu sistemin kökenlerinin Büyük Britanya'da olduğunu belirtmiştir. Kapitalizmin 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı Avrupa'da kök saldığını ve daha sonra diğer bölgelere yayıldığını vurgulamıştır. Marx, kapitalizmin emperyalist genişlemesi yoluyla tüm dünyayı içine alacağına inanmıştır. Emperyalizm, kapitalist ülkelerin diğer bölgeleri sömürgeleştirme ve hakimiyet altına alma sürecini ifade etmektedir. Bu, kapitalist sistem tarafından kullanılan bir yol olarak görülmüştür. Marx'a göre kapitalizmin tarihsel misyonu, üretim güçlerinin dünya çapında geliştirilmesini teşvik etmektir. Bu, teknolojik ve endüstriyel ilerlemenin önemli bir bileşeni konumundadır ancak süreç ilerledikçe, sermaye birikimi sona erecek ve kapitalizm kendi misyonunu tamamlamış olacaktır. Marx, kapitalizmin sona erdiği ve sermaye birikiminin tamamlandığı bir noktada, kapitalizmin yerini sosyalist ve komünist sistemlere bırakacağını düşünmüştür. Ona göre, toplum üretim araçları üzerinde kolektif bir kontrol kurarak sınıf çatışmasını sonlandırabilir ve daha adil bir toplumsal düzen oluşturabilmektedir (Gilpin, 2011).

Marx ve Engels, piyasa sisteminin küresel genişlemesini, insanlık için olumlu bir adım olarak görmüşlerdir. Onlara göre kapitalizmin yayılması, dünya genelinde ekonomik büyüme, endüstrileşme ve modernleşmeyi teşvik etmektedir. Marx, az gelişmiş ülkelerin modernleşmesinin, feodal ve eski üretim tarzlarının ortadan

kaldırılması ile mümkün olacağını savunmuştur. Ona göre emperyalist güçler, bu ülkelerin modernleşmesini hızlandırabilir potansiyelindedirler. Örneğin, Hindistan'daki İngiliz egemenliği altında kurulacak bir demiryolu sistemi, modern sanayinin gelişmesinin habercisi olarak görülmüştür. Marx'a göre burjuvazi ve emperyalizm, tarihsel olarak az gelişmiş ülkelerin gelişmesini hızlandırmak ve onları feodal yapılardan kurtarmak gibi bir göreve sahiptir. Bu, kapitalist ekonomik yapıların dünya genelinde yayılmasının bir sonucudur (Gilpin, 2011).

Marx, emperyalizmi, modern teknolojinin ortaya çıkmasının ve statükonun istikrarsızlaşmasının bir sonucu olarak görmektedir. Emperyalizm, sömürgelerde yeni sosyal sınıfların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu, toplumu ekonomik gelişmeye doğru taşıyacak bir mekanizmanın oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Marx'a göre, Asya tipi üretim tarzı ortadan kaldırıldığında, sermaye birikimi ve sanayileşme güçleri serbest kalacak ve toplumun dönüşümünü gerçekleştirecektir. Asya tipi üretim tarzı, Marx'ın tarihsel evrim teorisinde eski üretim biçimlerinden biridir ve kapitalizmin gelişimini engellemektedir. Marx, emperyalizmin ilerlemeci bir güç olduğuna inanmıştır. Yani, emperyalizm, kapitalist gelişmeyi teşvik eden bir araç olarak işlev görmektedir. Ona göre, kapitalizm olmadan Asya ve Afrika gibi az gelişmiş ülkeler, sürekli olarak ekonomik olarak geri kalmaya devam etmektedirler (Gilpin, 2011).

Bu görüşler, Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışına dayanmaktadır ve kapitalizmin toplumsal dönüşümü hızlandıran bir faktör olduğunu savunmaktadır. Ancak bu düşünce, eleştirilere ve farklı yorumlara tabi tutulmuştur. Marx'ın düşünceleri, sosyal bilimlerde ve politika analizlerinde hala önemli bir rol oynamaktadır.

2.1.2. Yapısalcı yaklaşım

Yapısalcı kalkınma teorisi, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki yapısal farklılıklara odaklanır. Bu teori, az gelişmiş ülkelerin dünya ekonomik sistemi içindeki konumlarının gelişmiş ülkelere farklı olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle, kalkınma politikalarının bu farklılıkları göz önünde bulundurarak tasarlanması gerektiğini öne sürmektedir. Arjantinli ekonomist Raul Prebisch, yapısalcı kalkınma teorisinin öncülerinden biridir. Özellikle ödemeler ve dış borç bilançoları konularında çalışmış ve 1948'de Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLA) kuruluşunda ilk

direktör olarak görev yapmıştır. Yapısalcı teorinin temel prensipleri, iki ana çözümleme üzerine kurulmuştur. Birincisi, az gelişmiş ülkelerin dünya sistemi içindeki konumunu inceleyen bir çözümlemedir. İkincisi ise az gelişmiş ülkelerin içsel yapılarına odaklanmaktadır. Furtado, kültürel bağımlılığın sonuçlarına vurgu yaparken, Sunkel, çok uluslu şirketlerin üçüncü dünya ülkelerine etkilerini incelemiştir (Öztürk, 2005).

Yapısalcı kalkınma teorisi, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarını anlamak ve çözmek için farklı bir perspektif sunmaktadır. Bu teori, ekonomik yapı, dış ilişkiler ve içsel faktörler arasındaki ilişkileri inceleyerek, az gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerini ele almaktadır.

2.1.3. Bağımlılık yaklaşımı

Theotonia Dos Santos'un bağımlılığın tanımı, iki veya daha fazla ülke ekonomisi arasındaki ilişkilere ve bağımlılık ilişkilerine odaklanmaktadır. Bağımlılık, “*bazı ülke ekonomilerinin diğer ülke ekonomileri üzerinde etkili olduğu bir ilişki türü*” olarak ifade edilmektedir. Bu ilişki, dominant ülkelerin genişlemesi ve kendi kendine yeterli hale gelmesi, bağımlı ülkelerin ise bu dominant ülkelere bağımlı olarak süregelmesi üzerine kurulmaktadır. Ancak bu bağımlılık ilişkisi, bağımlı ülkeler üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bağımlı ülkeler, dominant ülkelerin ekonomik faaliyetlerine ve kararlarına belirli bir düzeyde bağımlıdır ve bu bağımlılık, farklı sonuçlar doğurabilmektedir (Gilpin, 2011).

Bu tanım, uluslararası ekonomi ve bağımlılık konularında önemli bir rol oynayan bir teorik yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu bağlamda, bağımlılık teorisi, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini ve bu ilişkilerin sonuçlarını anlamaya yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Gelişimi

"Sürdürülebilir kalkınma" kavramının kökenleri, 1980'de *Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği* (IUCN) tarafından hazırlanan "*Dünya Koruma Stratejisi*" olarak isimlendirilen rapora dayandırılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, daha geniş bir kullanım alanına Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 tarihli "*Ortak Geleceğimiz*" başlıklı raporu ile sahip olmuş, bu rapor sayesinde yaygınlaşmıştır. Bu raporda sürdürülebilir kalkınma kavramı "*bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme*

olanağından ödün vermeden karşılayan kalkınma" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım, kalkınmanın sürdürülebilirlik ilkesini vurgulamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı beraberinde hangi gereksinimler dikkate alınmalıdır, gelecek kuşakların seçenekleri nelerdir ve hangilerinin kabul edilebilir olduğu gibi uygulamadaki detaylar ve uzun vadeli sonuçlar hakkında bazı soruları da gündeme getirmiştir (Bellu ve Cistulli, 2002).

Bu açıklama, sürdürülebilir kalkınma kavramının nasıl ortaya çıktığını ve bu kavramın arkasındaki temel ilkeyi vurgulamaktadır: Bugünün ihtiyaçlarını karşılayarak gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan kalkınma sağlama prensibi, çevre koruma ve ekonomik gelişme arasındaki dengeyi sağlama amacını taşımaktadır (Markandya ve diğerleri, 2002).

1980'lerin ilk aylarında ortaya çıkan ve 1980 döneminde olgunlaşan ikinci çevrecilik akımı, birinci çevrecilik akımından farklı bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu akım, daha geniş bir destek ve kabul görmeyi başarmıştır. İkinci çevrecilik akımı sırasında, "*sürdürülebilir kalkınma*" kavramı öne çıkmıştır. Bu kavram, devletler, iş dünyası ve ekonomistler tarafından benimsenmiş ve desteklenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma, çevre koruma ve ekonomik büyüme arasındaki dengeyi vurgulamaktadır. Bu ikinci çevrecilik akımı, çevre sorunlarına daha fazla dikkat çeken, sürdürülebilirlik prensibini benimseyen ve çevresel kaygıları daha geniş bir toplumsal kesime yaymayı başaran bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemde çevre sorunları ve sürdürülebilirlik, daha fazla politika ve iş dünyası dikkati çekmiştir. 1984 yılında Antarktika üzerinde tespit edilen ozon deliği, ikinci çevrecilik akımının yaygın destek bulmasının temel nedenlerinden biri olmuştur (Ohring ve diğerleri, 2009). Japon Antarktika Meteorolojik Araştırma Enstitüsü'nden Dr. Shigeru Chubachi ve İngiliz Antarktika Araştırması'ndan bilim insanları, ozon tabakasındaki incelmenin insan etkinliği kaynaklı olduğunu ve her bahar tekrarlandığını belirlemişlerdir (Farman ve diğerleri, 1985). Bu gelişme, çevre sorunlarının daha geniş bir toplumsal kesimde destek görmesine ve sürdürülebilir kalkınma ile çevre koruma kavramlarının benimsenmesine katkıda bulunmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, çeşitli tanımlamalara ve farklı bakış açlarına sahip olmuştur, bu da kavramın belirsizliğine yol açmıştır. İktisatçılar, genellikle yaşam standartlarını koruma gerekliliğine odaklanırken, çevreciler biyoçeşitlilik ve ekolojik esneklik konularına ilgi göstermiş, sosyologlar ise toplumsal ilişkilerin

korunmasına vurgu yapmışlardır (Cole, 2006). İlk teorik adımlar, kavramın iktisadi ve çevresel boyutlarına odaklanarak atılmıştır (Markandya ve diğerleri, 2002). Örneğin, Rawls'un adalet teorisine dayalı olarak "*kuşaklararası eşitlik*" ilkesi temel alınmış ve sürdürülebilir kalkınma, "*gelecekteki kuşakların bugünkü kuşaktan daha kötü bir durumda olmamasını gerektirir*" şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre, toplumun zaman içinde refahın azalmasına izin vermemesi gereklidir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma kavramı çeşitli disiplinler arasında farklı yorumlarla ele alınmış ve tanımlanmıştır (Barbier ve Markandya, 1990).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, ilerleyen zamanlarda iktisadi, sosyal ve çevresel boyutlarına odaklanan analizlerle zenginleşmiştir. Munasinghe, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için disiplinlerarası bir yaklaşım olan "*sustainomics*" adlı yeni bir çerçeve önermiştir. Bu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenlerini ve bu bileşenler arasındaki ilişkileri vurgulamaktadır. Üçgenin her köşesinde, ekonomi, çevre ve sosyal boyutlar bulunmaktadır. Ekonomi, insan refahını artırmayı amaçlayan mal ve hizmet tüketimine odaklanırken, çevresel boyut ekosistemlerin bütünlüğünü ve esnekliğini korumaya yöneliktir. Sosyal boyut ise insan ilişkilerini güçlendirmenin yanı sıra bireylerin ve toplumların hedeflerine ulaşmasını teşvik etmektedir. Bu çerçeve, sürdürülebilir kalkınmanın çoklu boyutlarını anlamak ve dengelemek için bir yol sunmaktadır (Munasinghe, 2009).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının iktisadi, sosyal ve çevresel boyutlarını birbirine bağlayan yöntemler büyük öneme sahiptir. Çeşitli disiplinler, bu üç alan arasında köprüler kurarak bu kavramın anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Örnek olarak çevrebilimsel iktisat, koruma ekolojisi, enerji iktisadı, sosyoloji iktisadı, çevre sosyolojisi, çevre etiği gibi yaklaşımlar bulunmaktadır (Markandya ve diğerleri, 2002). Sürdürülebilir kalkınma üçgeni, 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda tanıtıldığında, üçgenin merkezinin ve kenarlarının önemli olduğunu vurgulayarak bu kavramın iktisadi, sosyal ve çevresel boyutlarının bir arada ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Örneğin, yoksulluk ve iklim değişikliği gibi sorunlar bu üç boyutta da ele alınmalıdır. Sustainomics çerçevesi, herhangi bir disiplinin üstünlüğünden kaçınıp sürdürülebilir kalkınmaya dikkat çekmeye odaklanmış olsa da disiplinler arasındaki rekabet nedeniyle bu fikre karşı direnişler gösterilmiştir (Markandya ve diğerleri, 2002; Munasinghe, 1993, 2009).

Sustainomics'in çatısı altında toplanan multidisipliner pencere, iktisadi, sosyal ve çevresel gibi sürdürülebilir kalkınma boyutlarının dengeli bir şekilde ele alınması şartını taşımaktadır. Ayrıca, sürdürülebilirlik kavramının geleneksel kalkınma yaklaşımlarına göre görece bir vurgu gerektirdiği de dengeli bir şekilde değerlendirilmelidir. Çünkü Güney ülkelerinde kalkınma, tüketim, büyüme, yoksullukla mücadele ve ekonomik adalet gibi öncelikler bulunurken; Kuzey ülkelerinde ana akım sürdürülebilir kalkınma yazınının çoğunlukla kirlilik, büyüme ve nüfus artışının sürdürülemezliği üzerine odaklandığı bir gerçektir. Bu farklılıkların farkında olunması gerekmektedir (Munasinghe, 2009).

2.3. Yeni Kalkınma Yaklaşımları

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına çözüm bulmak amacıyla benimsenen kalkınma yaklaşımları, genellikle ekonomik büyümeye odaklanmıştır. Bu yaklaşımlar, maddi sermaye birikimi ve devlet eliyle sanayileşme ile büyümeyi teşvik etmeyi amaçlamıştır. 1960'lı yıllar itibariyle, bu büyüme merkezli kalkınma yaklaşımlarına eleştiriler yöneltilmeye başlanmıştır. Eleştiri, bu yaklaşımların sınırsız doğal kaynakları ve toplumsal değerleri göz ardı ettiğini ve büyüme sürecinde yıkıcı sonuçlara yol açtığını belirtmektedir (Başkaya, 2000). Eleştirenler, kalkınma sürecinin sadece ekonomik büyümeyle ölçülemeyeceğini savunmuşlardır. İnsani boyutun ve toplumsal dinamiklerin de kalkınma yaklaşımlarına dahil edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu, sadece GSMH büyümesine odaklanan yaklaşımların yerine insan refahı, eşitsizlik azaltma, yoksullukla mücadele gibi toplumsal hedefleri içermeyi gerektirmektedir. Eleştiri ve bu eleştirilere yönelik yeni kalkınma yaklaşımları, az gelişmiş ülkelerdeki sorunların arttığına dikkat çekmektedir. Bu sorunlar arasında ülkeler arasındaki farklılıklar, yoksulluk, eşitsizlik, dış borçlar, sosyal sorunlar ve çevresel sorunlar bulunmaktadır.

H.W. Singer, kalkınma sürecini belirleyen temel faktörlerden birinin işçi başına düşen milli gelir seviyesi olduğunu kabul etmektedir. Ancak, sadece fiziksel sermayenin artırılmasının yeterli olmadığını savunmaktadır. Onun görüşüne göre, işçi başına düşen milli gelirin artırılması için beşeri sermayenin de geliştirilmesi gerekmektedir. Singer, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının sadece fiziksel sermaye yatırımlarına değil, aynı zamanda beşeri sermayeye, yani işgücünün eğitimine yapılan yatırımlara da bağlı olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle, eğitim ve insan kaynakları geliştirme kalkınma sürecinin önemli bir parçası konumundadır. Singer'a

göre, kalkınmanın öncelikli hedefi, beşeri sermayenin geliştirilmesiyle zenginliği artırmak olmalıdır. Bu, sadece ekonomik büyüme hedefine odaklanan geleneksel kalkınma yaklaşımlarından farklı bir bakış açısını temsil etmektedir.

Ancak, Singer'ın eleştirilerine rağmen, kalkınma yaklaşımlarının büyüme merkezli bir odakla devam ettiği ve beşeri sermayenin ekonomik büyüme hedeflerine entegre edilmiş olduğu belirtilmektedir. Singer'ın yaklaşımı, büyüme merkezli kalkınma yaklaşımlarından farklılaşmış olsa da bu tür eleştirel yaklaşımların tam anlamıyla kabul görmediği ve kalkınma politikalarında sınırlı bir değişiklik getirmediği vurgulanmaktadır (Doğan, 2010).

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki kalkınma yaklaşımlarının eleştirildiği ve bu eleştirilere cevap vermek amacıyla daha geniş, insani ve sosyal değerleri içeren yeni kalkınma yaklaşımlarının ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu yeni yaklaşımlar, kalkınmanın sadece ekonomik büyüme değil, insanların yaşam kalitesini artırma ve toplumsal iyileşme sürecini içermesi gerektiğini öne sürmektedir.

2.3.1. İçsel büyüme modeli yaklaşımı

İçsel büyüme teorileri, geleneksel Neo-Klasik büyüme teorilerine alternatif olarak ortaya çıkmış ve iktisat literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Bu teoriler, ekonomik büyümeyi açıklamak için farklı yaklaşımlar sunmakta ve özellikle insan sermayesinin önemini vurgulamaktadır. İçsel büyüme teorileri, büyümenin sadece sermaye birikimi ve emek kullanımıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda teknoloji içselleştirme ve inovasyon süreçleriyle de ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu teoriler, teknolojik ilerlemenin ekonomik büyümeye katkı sağladığını ve bu sürecin ekonomik aktörler tarafından içselleştirildiği görüşünü benimsemektedir. İçsel büyüme teorileri, beşeri sermayenin ekonomik büyümeye önemli bir katkı sağladığını belirtmektedir. Beşeri sermaye, eğitim, sağlık, bilgi ve beceriler gibi insan kaynaklarından oluşmaktadır. Bu tür sermayenin artırılması, daha verimli işgücü ve inovasyon süreçlerine yol açmayı kolaylaştırmaktadır (Ağır ve Kar, 2005).

İçsel büyüme teorileri, büyümenin endojen olduğunu öne sürmektedir. Yani, büyüme kendiliğinden gerçekleşmez, ekonomik aktörlerin kararları ve politika müdahaleleriyle etkileşimli olarak ilerleme göstermektedirler. Bu teoriler, devlet müdahalesinin ve teşviklerin ekonomik büyümeyi destekleyebileceğini öne sürmektedir. İçsel büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi tetikleyen önemli faktörler

arasında verimliliği artırmak ve sürekli inovasyonu teşvik etmek olduğunu belirtmektedir. Bu, teknolojik ilerlemenin sürekli olarak ekonomiye entegre edilmesini gerektirmektedir. İçsel büyüme teorileri, ekonominin sürekli bir büyüme eğilimine sahip olduğunu ve bu büyümeyi sürdürmek için farklı faktörlerin etkili olduğunu savunmaktadır. Bu hususta, ekonomik istikrarın sadece durağan bir denge noktasına ulaşmakla değil, aynı zamanda dinamik bir süreç olduğu anlamına gelmektedir (Ağır ve Kar, 2005).

İçsel büyüme teorileri, geleneksel Neo-Klasik teorilerin sınırlamalarını aşmaya çalışmakta ve ekonomik büyümeyi daha ayrıntılı bir şekilde analiz etmeye odaklanmaktadır. Beşeri sermayenin önemi ve teknoloji içselleştirme konseptleri, bu teorilerin temel bileşenlerinden biridir ve ekonomik büyümeyi daha iyi anlamamıza yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Gübe, 1997).

Romer ve Lucas'ın öncülük ettiği bu içsel büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi daha dinamik ve içsel süreçlere bağlı olarak ele alarak, özellikle beşeri sermayenin, teknoloji içselleştirmenin ve inovasyonun önemini vurgulamaktadır. Bu teoriler, ekonomik büyümeyi daha gerçekçi bir şekilde açıklamak için geleneksel teorilere karşı çıkararak ekonomik düşünceye yeni bir perspektif getirmiştir (Günsoy, 2001).

2.3.1.1.Romer'in içsel büyüme modeli

Solow'un çalışmaları, büyümenin büyük ölçüde teknolojik değişimden kaynaklandığını göstermiş, ancak bu değişimin uzun bir süre dışsal bir faktör olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Paul Romer'in (1994) $S=I$ denklemi üzerinden sağladığı katkıları, teknolojik değişimi içsel bir faktör olarak ele almış ve ekonomik büyümeyi daha ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Neoklasik teorilerin azalan verimler yasası ve durağan denge konseptine dayandığına işaret edilmiş ve Romer'in eleştirileri, bu yaklaşımın sınırlarını vurgulamıştır. Sonuç olarak, Romer ve benzeri ekonomistlerin çalışmaları, ekonomik büyümeyi daha dinamik ve teknolojik değişime dayalı bir şekilde açıklamayı amaçlamış ve Neoklasik teorilere yeni bir bakış açısı getirmiştir (Gürak, 2005).

Uzun vadeli ekonomik büyümenin belirleyici faktörlerinin, diğer makro politikalardan önce öncelikle değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmek Romer'in araştırmasının motivasyonunu oluşturmaktadır. Romer'in çalışması, büyümenin içsel dinamiklerle belirlendiği bir denklem üzerine kurulmuş ve bu denklemde yetkin insan

kaynağının sermaye olarak kabul edildiği aynı zamanda "bilginin" üretim sürecinde yaygın olarak kullanıldığı bir varsayım öne sürülmüştür. Bu çalışmalar, yeni teknolojik değişim teorisini sunmaktan ziyade, sermaye mallarına yapılan yatırımın ekonominin gelişimiyle azalmayacağı ve böylece azalan verimliliğin önlenmesinin mümkün olabileceği fikrini ortaya koymaktadır (Gürak, 2005).

Romer'in içsel büyüme modelinde, üretim fonksiyonunda dört ana girdi parametresi bulunmaktadır: *Emek (L)*, *sermaye (K)*, *teknoloji (A)* ve *beşeri sermaye (H)*. Bu model, bilginin iki temel bileşenini vurgulamaktadır: beşeri sermaye ve teknolojik gelişme. Beşeri sermaye rekabet edici faktörleri barındırırken teknolojik gelişme bu faktörleri barındırmamaktadır.

Romer'in içsel büyüme modeli, araştırma sektörü, ara mallar sektörü ve nihai mallar sektörü olmak üzere üç ana sektörü içermektedir. Araştırma sektörü, beşeri sermayeyi kullanarak yeni bilgi üretmekte ve mevcut bilgi stokunu kullanmaktadır. Ara mallar sektörü, araştırma sektöründen gelen bilgileri kullanarak ürünlerini üretmektedir ve üretilen bu ürünler nihai malların üretiminde kullanılmaktadır. Nihai mallar sektörü ise, nihai hasılayı elde etmek için mevcut sermaye mallarını, emeği ve beşeri sermayeyi kullanmaktadır. Elde edilen hasıla ya tüketilmekte ya da yeni sermaye olarak tasarruf edilmektedir. Bu model, ekonominin büyüme dinamiklerini ve bilgi transferini anlamak için kullanılmaktadır (Romer, 1994).

2.3.1.2.Lucas'ın içsel büyüme modeli

Lucas'ın (1988) modeli, tek sektörlü bir ekonomide fiziksel sermaye ve birikim ilişkilerini odak noktası haline getirerek oluşturulmuştur. Bu modelde nüfus dinamiği dışsal olarak ele alınmaktadır. Lucas'a göre, Robert Solow'un çalışmaları doğrudan bir büyüme teorisi geliştirmeye yönelik olmamış, ancak sadece ABD ekonomisinin büyüme dinamiklerini inceleyerek sonuçlar çıkarmıştır. Lucas, ekonomik büyümenin altında yatan faktörleri daha ayrıntılı bir şekilde analiz ederek büyüme teorilerine yeni bir bakış açısı getirmiştir (Ateş, 1998).

Lucas'ın içsel büyüme modelinin varsayımları şunlardır: Kapalı ekonomi mevcuttur ve tam rekabet piyasaları ile işlemektedir. Ekonomik karar birimleri gelecekteki fiyatlar hakkında rasyonel beklentilere sahiptir ve ekonominin teknolojisi ölçüğe göre sabit getirilere sahiptir. Ayrıca, t anındaki üretim işgücü sayısı $N(t)$ ile

ifade edilmekte ve $N(t)$ büyüme oranı dışsal olarak belirlenmektedir. Benzer şekilde, teknolojik gelişme oranı da dışsal bir faktör olarak kabul edilmektedir (Ateş, 1998).

2.3.1.3.Scott'un İçsel Büyüme Modeli

Scott'un geliştirdiği İçsel Büyüme Modeli, Neoklasik Büyüme Modeli'nin temel kavramlarına ve yaklaşımına karşı bir duruş sergilemektedir. Scott'un bu modeli, üretim fonksiyonunu modeline dahil etmeyerek Neoklasik büyüme modellerinden farklı bir yol izlemektedir. Sermaye ve teknolojik gelişme, bu modelde birinci dereceden önem verilen unsurlar olmaktan çıkar ve içsel yatırım planlamasına odaklanılır. Sermaye, diğer kavramların açıklanmasında ve belirlenmesinde kullanılan bir yardımcı değişken olarak görülmektedir. Bu model, kısa dönemli büyüme dalgalanmaları yerine uzun vadeli durağan dengeli büyümeyi analiz etmeye odaklanmaktadır (Ateş, 1998). Scott'un İçsel Büyüme Modeli, büyümeyi açıklamada farklı bir yaklaşım sunmakta ve Neoklasik modele karşı çıkmaktadır.

Bu modelin temel varsayımlarından biri, ekonominin tam rekabet piyasasında çok sayıda firma tarafından oluşturulduğudur. Model için kullanılan örnek firma, sınırsız bir zaman perspektifine sahiptir ve piyasadaki varlığını sürdürmektedir. Bu durum, firmaların uzun vadeli planlama yapabildiği ve gelecekte de faaliyetlerine devam edebildiği bir çerçeveyi öngörmektedir. Bu varsayımlar, modelin işleyişini ve sonuçlarını etkileyen temel özelliklerdir. Çıktılar brüt kar ve ücretlerin toplamından oluşan katma değer olarak hesaplanmaktadır. İşgücü ve sermaye üzere iki üretim girdisi bulunmaktadır. Bu modelin bir diğer temel varsayımı, işgücü istihdamındaki artışın içsellidir. Yani işgücü istihdamının dışsal faktörlerden ziyade ekonomi içindeki süreçlerle belirlenmesini kapsamaktadır. Ayrıca, işgücü nitelikleri eğitim ve becerilere göre ayrıştırılmaktadır. Bu, işgücünün çeşitli niteliklere sahip bireylerden oluştuğunu ve ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin bu niteliklere göre şekillendiğini önermektedir. Bu varsayım, ekonomik büyüme sürecini ve istihdam dinamiklerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemek için kullanılmaktadır. Firmalar yatırımlarını özsermaye ile finanse etmekte, dolayısıyla sermaye piyasalarına yer verilmemektedir. Bu varsayımlarda devlet müdahaleleri bulunmamaktadır. Firmalar hisselerin net bugünkü değerini maksimize etmeyi hedeflemektedirler. Firmanın kullandığı ara malların ve çıktıların fiyatları değişmemekte ve tüketim malları cinsinden ölçülmektedir (Ateş, 1998).

2.3.2. İnsan merkezli kalkınma yaklaşımı

Amartya Sen, insan gelişimi ve kalkınma konularında temel ihtiyaçlar yaklaşımını geliştirerek kapasite yaklaşımını öne sürmüştür. Bu yaklaşım, insanların sahip oldukları yetenekler ve kapasiteleri üzerine odaklanmaktadır. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesini artırmak ve özgürlüklerini genişletmek önemlidir. Kapasite yaklaşımı, insanları toplumun gerçek zenginliği olarak görmektedir. İnsanların yeteneklerini geliştirmeleri ve özgürlüklerini artırmaları, insan merkezli kalkınmanın ana hedeflerinden biridir. Kapasite yaklaşımı, özgürlüğü temel bir değer olarak kabul etmektedir. İnsanların kendi yaşamlarını yönlendirebilme yeteneklerini artırmak ve özgürlüklerini genişletmek önemlidir (Uğur, 2017).

Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı, insan gelişimi ve kalkınma alanında önemli bir teorik katkıdır ve özellikle insani kalkınma konseptinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu yaklaşım, sadece temel ihtiyaçların karşılanmasına odaklanan temel ihtiyaçlar yaklaşımına eleştirel bir alternatif sunmaktadır (Uğur, 2017).

Kalkınmanın öncelikli olarak insanların özgürlüklerini ve kapasitelerini genişletmeyi hedeflemesi gerektiğini savunan Amartya Sen'in kapasite yaklaşımının temel özellikleri ve eleştirilerinin bazıları (Uğur, 2017):

- İnsan merkezli yaklaşım: Kapasite yaklaşımı, kalkınmanın öncelikli olarak insanların yaşam standartlarını ve özgürlüklerini artırma çabası olduğunu vurgulamaktadır. Bu, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda insanların kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerini de desteklemektedir.
- Temel kapasite gelişimi: A. Sen, insanların temel kapasitelerini geliştirmenin kalkınmanın temel hedefi olması gerektiğini savunmaktadır. Bu, eğitim, sağlık hizmetleri, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi unsurların önemini vurgulamaktadır.
- Çoğul motivasyonlar: A. Sen, insanların motivasyonlarının çeşitliliğini vurgulamıştır. Geleneksel ekonomik görüşler, insanları sadece kişisel çıkarlarına odaklanan bireyler olarak ele alırken, A. Sen, insanların farklı değerler, tutkular ve çıkarlar taşıdığını ve bu nedenle kalkınma politikalarının bu çeşitliliği göz önünde bulundurması gerektiğini savunmaktadır.
- Gerçekçi etik temel: A. Sen, gerçekçi bir etik anlayışın kalkınma politikalarının temelini oluşturması gerektiğine inanarak insanların farklılıklarını ve

çeşitliliğini kabul eder ve bu bağlamda insanların tutkularıyla çıkarlarını daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmenin gerektiğini vurgular.

Kapasite yaklaşımı, kalkınma anlayışının sadece ekonomik büyüme ve GSMH artışı ile sınırlı olmaması gerektiğini öne sürmektedir (Sam, 2008). A. Sen'in bu yaklaşımı, kalkınma politikalarının daha insana odaklı ve insanların özgürlüklerini genişletmeyi amaçlayan bir perspektife sahip olması gerektiğini vurgular. Bu yaklaşım, geleneksel ekonomik görüşlerle karşıtlık göstermekte ve sosyal adalet ve insan hakları gibi konulara daha fazla önem vermektedir (Yılmaz, 2002).

2.3.3. Temel ihtiyaçlar yaklaşımı

Dudley Seers'in 1969 yılında yayınladığı "*Gelişmenin Anlamı*" isimli eseri, ekonomik büyüme merkezli kalkınma yaklaşımlarına yönelik önemli bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu çalışmada Seers, kalkınma kavramının içeriğini ve yaklaşımlarını irdeleyerek, insani boyutun önemini vurgulamıştır (Han ve Kaya, 2006). Dudley Seers, kalkınmanın temel ölçütünün insanın yaşam kalitesini artırmak ve insani potansiyelin gerçekleşmesi olduğunu savunmaktadır. Ona göre, kalkınma sadece ekonomik büyüme ile ölçülen bir kavram olarak sınırlandırılmamalıdır.

Dudley Seers, ekonomik büyüme merkezli kalkınma yaklaşımlarını eleştirirken, ulusal gelir artışının toplumsal ve siyasal sorunları çözeceği varsayımının yetersiz olduğunu ve kalkınma sürecinin sadece bir makro büyüklüğün temelinde değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca, kalkınma kavramının farklı ülkelerin tarihsel süreçlerini ve değerlerini göz önünde bulundurarak yeniden düşünülmesi gerektiğini savunmuştur. Seers, ulusal gelir artışının otomatik olarak toplumsal ve siyasal sorunları çözeceği fikrini eleştirmektedir. Sadece ekonomik büyüme odaklı politikaların, toplumun daha geniş ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olduğunu ifade eden Seers, farklı ülkelerin tarihsel süreçlerinin ve kültürel değerlerinin farklı olduğunu ve bu nedenle kalkınma kavramının her ülke için özelleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bir ülkede işe yarayan bir kalkınma modelinin başka bir ülkede işe yaramayabileceğini belirtilmektedir. Seers, kalkınma sürecinin temel hedefinin insani potansiyelin gerçekleştirilmesi olduğunu savunarak bu durumu, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim, sağlık, gıda ve barınma gibi faktörlerin gözetilmesi anlamına geldiğini açıklamaktadır.

Seers'a göre insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması, sağlık, eğitim, gıda, barınma gibi faktörler kalkınmanın ana merkezinde yer almalıdır. Seers, kalkınmanın özünde insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini ve bunun ekonomik büyüme ile sağlanabileceği kadar basit olmadığını ifade etmektedir. Kalkınma politikalarının bu temel ihtiyaçları gözetmesi ve insani refahı artırması gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada Seers'in "*Gelişmenin Anlamı*" adlı çalışması, büyüme merkezli kalkınma yaklaşımlarının eleştirilmesi ve insani boyutun önemini vurgulaması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur (Türkay, 1995). Bu eleştiri, kalkınma tartışmalarında insani kalkınma, sürdürülebilirlik ve toplumsal refah gibi faktörlerin daha fazla göz önüne alınmasına zemin oluşturmuştur.

Dudley Seers, 1977'de yayınlanan "*Kalkınmanın Yeni Anlamı*" isimli incelemesinde, insani kalkınmanın gerçekleşmesinde çeşitli faktörlerin etkili olduğundan bahsetmiştir. Seers, insani kalkınmanın önemli bir bileşeni olarak kendine güven kavramını öne sürmektedir. Seers'e göre kendine güven, bir ulusun kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Ulusların kendine olan özgüveni, kendi potansiyellerine inanmaları ve kalkınma hedeflerine ulaşmaya yönelik kararlılıkla çalışmalarını içermektedir. Eğitim, Seers'e göre insani kalkınmanın temelini oluşturan bir diğer yapı taşıdır. Eğitim, insanların becerilerini geliştirmelerine ve kendilerini daha fazla geliştirmelerine yardımcı olmakta, eğitim düzeyinin artırılması, toplumun insan kaynaklarını daha etkili bir şekilde kullanmasına ve kalkınma sürecine katkıda bulunmasına olanak tanımaktadır. Ekonomik ve siyasal bağımsızlık da bir ulusun kalkınma sürecinde kendine güvenini artırarak dışa bağımlılığın azaltılması ve yerli ekonomik kaynakların kullanılması, ulusun kendi kalkınma stratejilerini belirlenmesine ve uygulamasına imkanlar sunmaktadır.

Seers, temel mallarda ithal ikamesinin, bir ülkenin kalkınma sürecine katkıda bulunabileceğini savunmuştur. Bu, yerli üretim ve sanayinin geliştirilmesi anlamına gelmektedir. İthal ikamesi, dışa bağımlılığı azaltarak ekonomik bağımsızlığı teşvik etmektedir. Seers'e göre kültürün de toplumların değerleri, inançları ve davranışları üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Seers, kültürün kalkınma sürecinde göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Ercan, 2012). Kültürel faktörler, kalkınma politikalarının tasarımı ve uygulanmasında dikkate alınmalıdır.

Dudley Seers, kalkınma sürecinin sadece ekonomik büyüme ile değil, aynı zamanda insani boyutları, eğitim, ekonomik bağımsızlık ve kültür gibi faktörleri içeren

daha kapsamlı bir perspektifle ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşım, kalkınma çalışmalarında sürdürülebilir ve insani kalkınma kavramlarının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, Dudley Seers, ekonomik büyüme odaklı kalkınma yaklaşımlarının sınırlılıklarını vurgulayarak, kalkınma kavramının daha kapsamlı bir perspektifle ele alınması gerektiğini öne sürmüştür. Ona göre, kalkınma süreci toplumsal, kültürel ve insani faktörleri dikkate almalıdır. Bu yaklaşım, daha sonra insani kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma gibi kavramların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

2.3.4. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı

Sürdürülebilirlik kavramının tarihi kökenleri eskiye dayandığı ve eski çağlardaki geleneksel kültürlerde bazı benzer özellikleri taşıdığı bilinmektedir. Eski topluluklar, doğanın kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde kullanmanın ve toplumlarının gelecekteki refahını garanti altına almanın yollarını araştırmışlardır. Bu dönemlere ait tanrısal inançlar ve ritüeller, doğaya saygıyı ve sürdürülebilir kaynak yönetiminin önemini vurgulamıştır. Sürdürülebilirlik düşüncesinin ekonomik kalkınma ile ilişkisinin 20. yüzyılda daha belirgin hale geldiği aşikar bir olgudur. 20. yüzyılın ortalarında, çevre sorunları ve doğal kaynak tükenmesi gibi konular dünya çapında daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Bu dönemde, sürdürülebilir kalkınma kavramı resmi olarak geliştirilmeye başlanmıştır.

1960'lar ve 1970'lerde, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşların, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili ilk çalışmaları başlattığı bilinmektedir. 1980'lerde, sürdürülebilir kalkınma konsepti özellikle "*Our Common Future*" adlı Birleşmiş Milletler Raporu (*Brundtland Raporu*) ile daha fazla tanınarak popülerite kazanmıştır.

Rachel Carson'ın 1962 yılında yayınladığı "*Sessiz Bahar*" adlı çalışması, modern çevre hareketinin önemli bir kilometre taşıdır. Bu çalışma, özellikle çevreye zarar veren kimyasal böcek ilaçlarının kullanımının çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamıştır. "*Sessiz Bahar*," biyosfer üzerindeki zararlı etkileri ve çevre bilinci konusundaki farkındalığı artırarak, çevre koruma konularının kamuoyunun gündemine gelmesine katkıda bulunmuştur.

1972'de Roma Kulübü tarafından yayımlanması gerçekleştirilen "*Büyümenin Sınırları*" raporu, çevre ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Rapor, endüstrileşmenin hızlı artışı, nüfus artışı, kaynak tükenmesi, kirlilik ve çevre

tahribatının, gelecekteki büyüme için sınırlar getirebileceğini öne sürmüştür. Rapor, mevcut büyüme modelinin sürdürülebilir olmadığını vurgulayarak, alternatif büyüme yollarına yönelimin gerçekleşmesini vurgulamaktadır. Raporun yazarları, gelecek nesillerin ve çevrenin korunması için büyümenin yavaşlatılması veya hatta durdurulması gerektiğini savunmuşlardır (Ercan, 2012). Bu durum, çevre ve ekonomi arasındaki dengeyi sürdürülebilir bir şekilde sağlamanın önemini vurgulayan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu rapor, sürdürülebilirlik kavramının ve sürdürülebilir kalkınma prensiplerinin daha geniş bir şekilde kabul edilmesine katkıda bulunmuştur.

1972 yılında BM tarafından İsveç'in başkenti Stockholm'de düzenlenen "*Çevre ve İnsan Konferansı*" (*United Nations Conference on the Human Environment*), uluslararası düzeyde gerçekleşen ilk çevre konferansı olma özelliğine sahiptir. Bu konferans, dünya çapında çevresel sorunlara ve sürdürülebilir kalkınma konularına dikkat çekmek amacıyla düzenlenmiştir.

5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında gerçekleşen Çevre ve İnsan Konferansı'na, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden temsilcilerin katılımları bulunmaktadır. Konferansın önemli sonuçlarından biri, "*İnsani Çevre Bildirgesi*"nin kabul edilmiş olmasıdır. Bu bildiğe, çevrenin ve doğanın korunmasının sadece mevcut kuşaklar için değil, gelecek nesiller için de önemli olduğunu vurgulayan temel prensipleri içermektedir (Ercan, 2012).

Çevre ve İnsan Konferansı, çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma alanındaki uluslararası çabaların bir başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu konferans, daha sonraki yıllarda bu tür konferanslar ve anlaşmaların temelini atmıştır. Bu tür etkinlikler, çevresel sorunların ele alınması ve sürdürülebilir bir geleceğin inşa edilmesi konusundaki küresel çabaların önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1980 yılında yayınlanan "*Dünya Koruma Stratejisi*" raporu, sürdürülebilir kalkınma kavramının ilk ortaya çıktığı yerlerden biridir. Bu rapor, doğanın ve doğal kaynakların korunmasının ekonomik kalkınma ile uyumlu bir şekilde ele alınmasını önermiştir (Fidancı, 2018). 1982 yılında Birleşmiş Milletler, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nu kurmuştur. Bu komisyon, sürdürülebilir kalkınma konusunda uluslararası bir perspektif geliştirmek amacıyla faaliyet göstermiştir. 1987 yılında ise Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan "*Ortak Geleceğimiz*" adlı

rapor (*Brundtland Raporu*), sürdürülebilir kalkınma kavramını ve yaklaşımını resmi olarak kabul etmiştir. Bu rapor, sürdürülebilir kalkınmanın tanımını yapmış ve "*sürdürülebilir kalkınma, bugünün ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan doğal kaynakları ve çevreyi koruma süreci*" olarak tanımlamıştır (İnançlı, 2018).

Bu raporla birlikte, sürdürülebilir kalkınma kavramı, yeni bir kalkınma paradigması olarak kabul görmüş ve küresel düzeyde resmen tanınmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme, sosyal adalet ve çevre koruması arasındaki dengeyi vurgulayan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Ayrıca, yoksulluğun azaltılması, insan yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, sürdürülebilirlik ilkesine dayanan birçok uluslararası anlaşmanın temelini oluşturmuştur.

Bu tür çalışmalar, çevre sorunlarına ve sürdürülebilirlik konularına daha fazla dikkat çekmiş ve çevre bilincini artırmıştır. Ayrıca, ekonomik büyümenin sınırlarını ve çevrenin korunmasını tartışmış ve alternatif büyüme modellerini önermiştir. Bu yaklaşım, çevre sorunlarına duyarlı bir şekilde ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini ele almaya yönelik bir dönüşümün başlangıcını temsil etmektedir.

2.4. Kurumsal Marka

Kurumsal marka firmanın tüm değerlerinin oluşturduğu sistemin kontrollü bir yansımaları gösteren bir kavramdır (Balmer, 2001). Bu markayı kullanarak paydaşlara mesaj göndererek olumlu bir itibar yaratmak ve uzun süreli olarak planlanan ve uygulanan bu sürece ise kurumsal markalama denilmektedir (Einwiller ve Will, 2002). Ürün markası ve kurumsal markanın birbirinden farklı olduğu, bu yüzden de bu konuda etkili olabilmek için kimlik bazlı bir organizasyon kültürü yaratmak gerektiği literatürde belirtilmektedir (Hatch ve Schultz, 2003). Kurumsal marka, kurumsal düzeyde marka yönetimi için bütüncül bir yaklaşım gerektiren ve tüm paydaşların hedef olarak görülen marka kimliği doğrultusunda davranmalarını sağlayan bir unsurdur (Harris ve Chernatony, 2001). Katılımcı kültür ve bu kültürün firmanın marka değeriyle uyumu, yöneticilerin dikkat etmesi gereken bir durumdur. Bu konuya özen gösterilmezse söylenenlerle davranışların tutarsız olması kurum paydaşlarının marka algılarını olumsuz etkileyecektir (Harris ve Chernatony, 2001).

2.4.1. Kurumsal İtibar

Firmaların piyasada farklı olabilmek için uyguladıkları stratejilerin temelini oluşturan itibar, kurumların pazardaki rekabet kabiliyetini sağlamak için çok önemli bir kavramdır (Boyd vd., 2009: 5). Kurumsal itibar ise firma bileşenlerinin ve çevresinin o kurum ile ilgili duygu ve düşüncelerinin tamamıdır. (Ferguson vd., 2000: 1196). Kurumsal imaj , pazarlama ve halkla ilişkiler bölümlerinin ilgi alanı olarak bilinirken; itibar tüm paydaşların sorumluluğunda, uzun vadeli bir etki alanına sahiptir. Kurumun söyledikleri kadar gerçekleştirdikleri de kurumsal itibar kapsamında değerlendirilmektedir (Nelson ve Kanso, 2008: 140). Örneğin, reklamlarında ürünlerinin kaliteli olduğunu iddia eden bir firmanın müşterilerinin söz konusu ürünleri kullandıklarında gerçekten söylendiği kalitede olduğunu görmesi bu firmanın itibarını güçlendirmektedir. Aksi bir durum söz konusu olup söylenen ile yapılan birbirini tutmaz ise bu defa kurum itibarı şüphesiz ki zarar görecektir.

Kurumsal itibar kazanabilmek için firmaların uzun bir zamana ihtiyacı vardır. Ancak bu şekilde rakiplerinden ayırt edilebilmekte, özellikle de pazarlama ve finansman konusunda avantajlı bir konuma sahip, güçlü bir firma olarak tanınma şansına sahip olacaklardır.

2.4.2. Kurumsal İletişim

İletişim, bilgi ve düşüncelerin iki nokta arasında alışverişidir (Varol, 1996:117). İletişim zaman içerisinde teşkilatları ve toplumları oluşturan ayrılmaz iki parça haline getiren bir harç gibidir (Gürgen, 1997: 9). Firmalar insanların başkalarıyla iletişim kurduğu dünyanın damarlarından birisidir. Bu iletişim kurumların tüm paydaşlarının içsel olarak birbirleriyle ve diğerleriyle bağlantı kurarak içsel ve dışsal kaynaklı şekilde gerçekleşmektedir (Van Riel ve Fombrun, 2007: 13). Kurumsal iletişim, firmaların iletmek istedikleri verilerin paydaşlarına ulaşabilmesi için belli bir ağı kullanması olarak açıklanabilmektedir (Argenti ve Forman, 2002: 4). Firmaların farklı kanallarla ve sebeplerle gerçekleştirdiği tüm iletişim çalışmaları kurumsal iletişim kapsamındadır ve kurumun çeşitli paydaşlarına yöneliktir. Bütüncül bir iletişim şeklini tercih etme, paydaşlara vakit kaybetmeden ve etkili bir şekilde ulaşabilme konusunda firmalar için önemlidir. Söz konusu bu ilişkinin olumlu olması ve kurumsal kimliğin paydaşlara sağlıklı bir şekilde ulaşmasını sağladığı için itibarı da doğrudan etkilemektedir.

2.4.3. Kurumsal Sürdürülebilirlik

Kurumsal sürdürülebilirlik, iktisadi ve çevresel değişikliklerden ortaya çıkan tehlikeli durumların idare edilmesi ile uzun vadede hissedar değeri oluşturan bir yaklaşımı temsil etmektedir (Dow Jones Sustainability Index, 2016).

Sürdürülebilirlik düşüncesinin kurumsal düzeyde değerlendirilebilmesi için firma kaynaklarının verimliliğini yükseltmek, çevre dostu ürünler ile tüketicinin gözünde değer oluşturmak, nitelikli iş gücü istihdam etmek (Rowley ve Berman, 2000) ve geliri arttırmak başta olmak üzere birçok sebep olabilmektedir. Kurumların kısa süreli ve varlıklarını tehlikeye atacak çevresel ve toplumsal hareketlerden uzak durması sürdürülebilirlik hedeflerine erişmeleri konusunda önemlidir (Porter ve Kramer, 2006). Çevresel koruma firmaların sadece finansal ihtiyaçlarını değil toplumsal eşitlik ve çevre duyarlılığını da gün yüzüne çıkaran kurumsal sürdürülebilirlik çok boyutlu bir ifadedir (Bibri, 2008).

2.4.5. Kurumsal İmaj

Kurumun paydaşları için olumlu ya da olumsuz olarak meydana getirdiği izlenimler, o kurumun imajını oluşturmaktadır. Söz konusu izlenimler, yöneticilerin yaklaşımları, çalışanların nitelikleri ve firma değerleri başta olmak üzere birçok unsurdan etkilenmektedir (Howard, 1998: 1). Firmanın ne kadar saygın olduğu, hedef kitle tarafından ne kadar tanındığı ve pazarda rakiplerine göre pozisyonu, kurumsal imajı şekillendiren faktörlerdendir (Okay, 2005: 245). Kurumlar için olumlu imaj demek daha fazla kazanç demektir (Bulduklı, 2015:13). Kurumsal bir marka imajının ortaya çıkması için firmaların çeşitli kanallarla paydaşlarına ulaştırdıkları mesajların sürdürülebilirlik çalışmaları ile tutarlı olması beklenmektedir.

2.4.6. Sürdürülebilir Kurumsal Marka

Geleneksel iktisadi bakış açısı kurumların hem hisse ortaklarının menfaatlerin hem de tüm paydaşların çıkarlarını gözeten bir anlayışla kurumsal pazarlamada yer almaları beklenmektedir. Bu duruma dikkat edilmezse firmaların itibarı olumsuz etkilenebilecektir. Bu yüzden günümüzde işletmeler kimliklerini, sosyal ve çevresel konularla birlikte idare etmelidir (Hanson ve Stuard, 2001). Ayrıca sosyal sorumluluk projelerini temel yapı taşı olarak benimseyen bir markanın paydaş merkezli çevreyi ve toplumsal refahı önemseyen yapısı ile pazardaki rakipleri arasından farklı ürün ve hizmetler üreterek sıyrılabileceği de ifade edilmektedir (Lindgreen, Xu, Maon, ve

Wilcock, 2012). Araştırma şirketi Vertandix (2013), yaptığı bir araştırmada kurumları kategorilere ayırmış ve bu kurumların çoğunun sürdürülebilir pazarlama stratejilerine yatırım yaptığını ortaya koymuş; ancak sürdürülebilirlik anlayışını kurumsal markalarına entegre etmedikleri için gözle görülür faydalar sağlayamadıklarını belirtmiştir. Sürdürülebilirlik liderleri ilk hedef olarak kar etmeyi görmeden değer olarak sürdürülebilirlik faaliyetlerini ve mesajlarını markalarıyla bir bütün haline getiren işletmelerdir firmalardır (Belz ve Riediger, 2009; Stuart, 2011; Pelozo, 2012; Vertandix 2013). Çağımızda firmalardan kurumsal liderliklerinin sembolü olarak kurumsal sürdürülebilirlik ile ilgili faaliyetlerde bulunmaları beklenmektedir. Bu tür firmalar söz konusu faaliyetlerinin raporlamasını yapmakta ve vizyonları, misyonları ve değerlerine sürdürülebilirlik olgusunu entegre edebilmektedir. Sürdürülebilirlik ve kurumsal markanın uyumlu bir şekilde sisteme katılması, sürdürülebilirlik liderlerinin kurumsal marka yaratabilmeleri için oldukça gereklidir.

3. NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLE İLİŞKİSİNİN KURUMSAL İMAJ KAPSAMINDA ÖRNEK FİRMA İNCELEMESİ

3.1. Yöntem

Araştırma kapsamında BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksi incelenmiştir. Borsa İstanbul şirketlerinin sürdürülebilirlik ile ilgili bilgi ve çalışmalarının yaygınlaşması amacıyla kurulan bu endeks, Borsa İstanbul'da işlem gören ve performans açısından kurumsal sürdürülebilirlikte başarı gösterenlerin yer aldığı bir endektir (Semtrio, 2024). ESG (Enviromental -Social-Governance) kriterlerine uyumlu olarak değer yaratma amacını yerine getiren, imkanlarını ve olası olumsuz koşulları profesyonel bir şekilde yönetebilen firmaların BIST Sürdürülebilir Endeksin'nde yer alması, onların marka olarak güvenilir olduğu ve değer taşıyan bir yatırım olduğu anlamını taşımaktadır (Semtrio, 2024). Bu endekse girebilmek için firmaların Genel Sürdürülebilirlik Notu'nun 50 ya da 50'nin üzerinde olması, her ana başlık notunun 40 ya da 40'ın üzerinde olması ve kategori notlarından en az sekizinin 28 ya da 28'in üzerinde olması kriterlerini sağlamaları gerekmektedir. Bu durumda çevresel, sosyal ve yönetim ilkeleri baz alınarak liste oluşturulmaktadır. Böylelikle geleceğe yatırım yapan kurumların ayırt edilebilmesi ve kurumların birbirleriyle kıyaslanması sağlanmıştır.

Bu çalışmada neoliberal politikaların sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkisi kuramsal olarak incelendikten sonra bu ilişkinin günümüz firmaları üzerindeki somut etkisini göstermek amacıyla 2022 yılında BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksinde yer alan ilk ve tek hazır giyim markası olan MAVİ firması seçilmiştir (Mavi, 2022). Mavi aynı zamanda Dünya'nın en büyük çevre raporlama platformu CDP (Carbon Disclosure Project) İklim değişikliği Programı'nın Global "A" Listesi'ne Türkiye'den giren ilk ve tek hazır giyim markası olmuştur. Yine 2022'de Dünyanın en büyük sürdürülebilir pamuk programı Better Cotton'a üye kabul edilmiştir. Yine aynı yıl, The Rivet Awards kapsamında; All Blue, Hemp ve Mavi Pro Sport koleksiyonları

4. Kez ‘En Sürdürülebilir Koleksiyon’ ödülünü almaya hak kazanmıştır. Mavi CEO su Cüney Yavuz, Fast Company Sürdürülebilirlik Liderleri 50 Araştırması’nda 16. Sırada yer almıştır (Mavi, 2022).

Tablo 3.1: 2022 BIST Sürdürülebilirlik 25 Endeksi.

Endekste yer alacak paylar			Yedek paylar		
No	Pay kodu	Bülten adı	No	Pay kodu	Bülten adı
1	AKBNK	AKBANK	1	AYGAZ	AYGAZ
2	AKSA	AKSA	2	BRISA	BRISA
3	ARCLK	ARCELIK	3	GLYHO	GLOBAL
4	CIMSA	CIMSA			YAT. HOLDING
5	DOHOL	DOGAN HOLDING			
6	DOAS	DOGUS OTOMOTIV			
7	ENJSA	ENERJISA ENERJI			
8	ENKAI	ENKA INSAAT			
9	EREGL	EREGLI DEMIR CELIK			
10	FROTO	FORD OTOSAN			
11	ISCTR	IS BANKASI (C)			
12	KCHOL	KOC HOLDING			
13	KORDS	KORDSA TEKNİK TEKSTİL			
14	LOGO	LOGO YAZILIM			
15	MAVI	MAVI GIYIM			
16	MGROS	MIGROS TICARET			
17	OTKAR	OTOKAR			
18	SAHOL	SABANCI HOLDING			
19	SISE	SISE CAM			
20	TSKB	T.S.K.B.			
21	TAVHL	TAV HAVALIMANLARI			
22	TKFEN	TEKFEN HOLDING			
23	THYAO	TURK HAVA YOLLARI			
24	TTRAK	TURK TRAKTOR			
25	VESTL	VESTEL			

Kaynak: Oral, C. (2023). Sürdürülebilir Hisseler Yatırımcısını Üzmedi. Ekonomist

Tablo 3.2: 2022 Fast Company Sürdürülebilirlik Liderleri 50 Araştırması.

Liste	
1. Levent Çakıroğlu Koç Holding	16. Cüneyt Yavuz Mavi
2. Hakan Bulgurlu Arçelik	17. Görkem Elverici Şişecam
3. Ebru Dildar Edin Garanti Bankası	18. Ahmet Kocabıyık Borusan Holding
4. Cenk Alper Sabancı Holding	19. Mehmet Nane Pegasus
5. Ahmet Dördüncü Global Compact Türkiye	20. Gülden Yılmaz Koton
6. Engin Aksoy Vodafone Türkiye	21. Kıvılcım Pınar Kocabıyık Yuvam Dünya
7. Emine Kamışlı Esas Holding	22. Tayfun Öktem Darüşşafaka
8. Ümit Boyner Boyner Grup	23. Gamze Cizreli BigChefs
9. Özgür Tort Migros	24. Oğuzhan Bülbül Abdi İbrahim
10. Hakan Binbaşgil Akbank	25. Bora Tuncer Schneider Electric Türkiye
11. Levent Kömür Mey I Diageo	26. Ayşegül Akay ING Türkiye
12. Gökhan Erün Yapı Kredi	27. Haluk Kayabaşı Kibar Holding
13. Mete Buyurgan Ülker	28. Ebru Şenel Unilever Türkiye
14. Tankut Turnaoğlu P&G Türkiye	29. Olcay Silahlı Fazla Gıda
15. İbrahim Yelmenoğlu Tüpraş	

Kaynak: Fastcompany, (2022). Türkiye'nin sürdürülebilirlik liderleri'22.

3.2.Örnek Marka Olarak Mavi'nin İncelenmesi

3.2.1.Mavi'nin Sürdürülebilirlik Dönüşümü

Türkiye'nin jean ve hazır giyim markası Mavi, sektörün sürdürülebilirlik lideri olma amacıyla sürdürülebilirlik alanındaki faaliyetlerini 2020 yılında hızlandırmıştır. Benimsediği sürdürülebilirlik stratejisi, küresel modaya uyum sağlayan ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'na (SKA'lar) katkıda bulunan bir hedefe sahiptir. All Blue. Daha Mavi. Daha İyi. Hepimizin Mavi'si. stratejisi kapsamında değer yaratılan alanlar ve bu alanlardaki hedefler belirlenmiştir (Mavi, 2021).

3.2.2.İnsan Odaklı Mavi Kültürü

Mavi markası, çalışanlarından tedarikçilerine tüm paydaşlarına adil bir çalışma ve yaşama imkanı sunmayı bir sorumluluk olarak görmektedir. İnsan faktörü olmadan güçlenmenin mümkün olmadığını savunmaktadır. İnsan hakları Mavi çatısı altında gözetilmekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği ön planda tutulmaktadır (Mavi, 2023). Çalışanlarının süreç boyunca kariyer hedeflerini gerçekleştirmelerine fırsat tanıyan faaliyetleri devam ettirmektedir. Bununla birlikte, benimsediği iş modeli kapsayıcıdır. Ürün ve hizmetlerinin herkes için ulaşılabilir hale gelebilmesi için çaba sarf etmektedir. Mavi'nin belirlediği ilke standartları özellikle çevresel, sosyal ve yönetim başlıkları altında değerlendirilmektedir (Mavi, 2023).

3.2.3.İklim Krizi ile Mücadele

Tekstil sektörü, pamuğun tarladan toplanmasından başlayarak tüketicinin ürünü satın almasına kadar sera gazı emisyonuna sebep olmaktadır. Mavi markası, karbon ayak izini azaltma konusunda da gereken çalışmaları yaparak iklim krizi ile mücadele etmektedir. Bu sebeple üretim aşamasında çevresel olumsuz etkilerin azaltılmasını teşvik etmekte, sürdürülebilir ürünlerden oluşan koleksiyonlar tasarlamaktadır (Mavi, 2023). Satış gelirlerinin kar içindeki payını da yavaş yavaş arttırmaktadır. ECO mağaza gibi projelerle sektörde örnek olmayı da başarmıştır.

Ekosistem restorasyonu yaparak doğa üzerindeki yükü azaltmak ve bu sistemi korumak da Mavi'nin önceliklerindedir (Mavi, 2023). Bu yüzden su kaynaklarından etkin yararlanılması, kimyasalların gerektiği gibi kontrollü kullanılması ve atıkların yönetimi konularına dikkat etmektedir. Gereğinden fazla su kullanımı gerektirmeyen ürünler üretilmesini ve bu süreçte geri dönüşümün sağlanmasını teşvik etmektedir.

Üreticilerin ve tüketicilerin sağlığının korunması ve tekstil sektörünün çevre üzerindeki etkilerinin azaltılması adına, kimyasal maddelerin Tehlikeli Atıkların Sıfır Deşarjı (Zero Discharge of Hazardous Chemicals-ZDHC) kriterleriyle uyumlu olması ve kimyasal tüketiminin minimum düzeye indirilmesi hedeflenmektedir. Ambalajların geri dönüştürülmüş malzemelerden yapılmasına önem verilmekte ve tam olarak Orman Yönetim Konseyi (Forest Stewardship Council-FSC) sertifikalı ambalaj kullanımına başlama amaçlanmaktadır (Mavi, 2023). Döngüsel iktisat açısından atık yönetiminin sürdürülmesi ve üretim aşamasında ortaya çıkan atıkların yok olmayarak yeniden bu döngüye katılabilmesi için faaliyetler organize edilmektedir.

Doğanın bir parçası olan ve çevre riskleri açısından dezavantajlı grup olan hayvanlar için de markanın girişimleri olmuştur. İndigo Turtles isimli proje ile Akdeniz deniz kaplumbağalarının korunması hedeflenmiş, bu amaçla da gençleri harekete geçirmeyi merkeze koymuştur (Mavi, 2023). Karbon ayak izinin şeffaf bir şekilde açıklayan Türkiye'deki ilk hazır giyim markası olan Mavi , Mavi Karbon Saydamlık Projesi (CDP) İklim Değişikliği Programı'nda küresel sektör ortalamasının üzerinde bir başarıyla B notu almıştır (Mavi, 2023). Ayrıca Mavi markası, Su Güvenilirliği ve Ormansızlaşma Programları'na C derecelendirme notuyla giriş yapmıştır. Türkiye'den bu alanda raprolama yapan ilk ve tek şirket olmuştur (Mavi, 2023).

Mavi, Pro Sport Repreve jean koleksiyonu için toplam 600 bin plastik şişe geri dönüştürülmüştür. Bu sayede 15 ton karbon emisyonuna engel olunduğunu açıklamıştır (Mavi, 2023).

3.2.4.Denim İnovasyonu ve Kalite Önceliği

Mavi kaliteli ve sürdürülebilir ürünlerle hedef kitlesini geri dönüşüm sürecine ortak etmekte ve onların alışlagelmiş tüketici hareketlerini değiştirmeyi planlamaktadır. Doğa üzerindeki baskısı düşük ürünler geliştirmeyi inovasyon paydaşlarıyla birlikte güçlendirerek modanın geleceğine yön verebileceğini düşünmektedir. Mavi markası kuruluşundan itibaren Perfect Fit fikriyle müşterilerinin fiyat kalite dengesini gözeterek alışveriş yapmasını sağlamış ve bunu daha ileriye taşıyarak aynı zamanda sürdürülebilir olan bu ürünlerin tüm müşteriler için elde edilebilir olmasını hedeflemiştir (Mavi, 2021).

Mavi, çevreye duyarlı All Blue koleksiyonuyla en iyi denimin sürdürülebilir denim olduğuna inanarak ürün geliştirme aşamalarına yönelik yatırımlarını çoğaltmıştır. Daha az su, daha az kimyasal ve enerji tüketen, geri ve ileri dönüştürülmüş organik malzemeler içeren All Blue koleksiyonu sektörde bir denim inovasyonu olarak yer almaya devam etmektedir (Mavi, 2021). Bu süreçte işbirlikleri çok önemlidir. Bu sebeple Mavi, denim kumaş üreticileriyle, tasarımcılarla, markalarla, sivil toplum kuruluşlarıyla ve üniversitelerle inovasyon işbirlikleri yapmaktadır. Ayrıca Mavi'nin ürün bileşenlerinin içerisindeki Better Cotton sertifikalı pamuk ya da geri dönüştürülmüş metal gibi sürdürülebilir malzeme oranları süreç içerisinde kontrol edilip sürekli artırılmaktadır. 2022 yılında denim ürünlerinde kullanılan pamuğun %33'ü sürdürülebilir kaynaklardan elde edilmiştir. Markanın hedefi 2030 yılına kadar denim ürünlerinde kullanılan pamuğun %100'ünün sürdürülebilir kaynaklardan elde edilmesini sağlamaktır (Mavi 2023).

SONUÇ

Sürdürülebilirlik kavramı, tarihsel kökeni ormancılığın sürdürülebilir yönetimi gerekliliğine yanıt olarak doğmuş, özellikle odun kaynaklarının aşırı kullanımına karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Zaman içinde bu terim, yalnızca orman yönetimi ile sınırlı olmaktan çıkarak daha geniş bir bağlama yayılmıştır. Günümüzde sürdürülebilirlik, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması, ekolojik ve ekonomik denge, toplumsal adalet ve gelecek nesillerin gereksinimlerini gözetme gibi çok yönlü konuları içeren bir anlam taşımaktadır. Bu evrim, çevresel ve sosyal sorumluluğun giderek arttığı modern dünyada sürdürülebilirlik kavramının önemini vurgulamaktadır. Günümüzde artan sosyal sorunların ortaya çıkardığı endişeler insanları etkisi altına almıştır. Kaygı oluşturan en büyük sorunlardan bir tanesi ekonomik durumdur. Söz konusu durumda sürdürülebilirlik arayışı büyük önem kazanmaktadır. Bu yönde ekonomik sürdürülebilirliğin ve kalkınmanın sağlanması için çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Sürdürülebilirlik, kaynaklarımızı gelecek nesiller için koruma ve sürdürülebilir uygulamaları teşvik etme amacını taşımaktadır. Bu kavram sadece çevresel faktörleri değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik boyutları da içermektedir. Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması ve temiz bir çevrenin gelecek nesillere bırakılmasını hedeflerken, ekonomik sürdürülebilirlik, ekonomik büyümenin kaynakların tükenmesine yol açmadığı bir modeli vurgulamaktadır.

Ekonomik sürdürülebilirlik, kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, ekonomik büyümenin dengelemesi ve gelir dağılımının adil olması gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Kısa vadeli kar hedeflerine dayalı ekonomik modellere karşın, uzun vadeli sürdürülebilirlik ilkelerinin ekonomik sistemin temelinde olması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Ekonomik sürdürülebilir kalkınma modeli, çevreyi koruma, ekonomik büyümeyi dengeleme ve toplumsal refahı artırma hedefiyle çeşitli politika ve uygulamaları teşvik etmektedir. Bu, yeşil enerji kullanımının artırılması, atık yönetiminin geliştirilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi önlemleri

içermektedir. Bu yaklaşım, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve toplumun genel ekonomik refahı açısından büyük öneme sahiptir.

İktisadi sürdürülebilir kalkınma modeli, ekonomik büyüme ile çevresel ve sosyal faktörler arasındaki dengeyi kurmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu model, geleneksel büyüme odaklı kalkınma modellerinin aksine, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliği ve toplumsal refahı da önemseyen bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları içeren karmaşık bir kavramdır. Bu üç boyut arasındaki dengeyi korumak ve geliştirmek, sürdürülebilir kalkınmanın başarısı için son derece kritik bir rol oynamaktadır. İktisadi, sosyal ve çevresel alanları birbirine bağlayan yöntemler ve disiplinler, bu dengeyi sağlama ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma sürecinde önemli bir rol oynamaktadırlar.

Kalkınma terimi, net bir tanıma sahip olmayan ve sadece ekonomik büyümeyi değil aynı zamanda sosyal, kültürel, politik ve çevresel unsurları içeren geniş bir anlamı ifade etmektedir. Kalkınma çalışmaları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı, yoksulluğun azaltılmasını ve toplumların yaşam standartlarının yükseltilmesini amaçlamaktadır. Bu kavram, farklı ülkeler ve bağlamlarda farklı şekillerde yorumlanabilir ve uygulanabilir nitelik taşımaktadır.

Kalkınma, genellikle ekonomik büyüme, toplumun refahı, yaşam kalitesi, eğitim, sağlık, altyapı gelişimi gibi faktörlerle bağlantılı bir kavramdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde birçok ülke, ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarını artırmak amacıyla çeşitli ekonomik politikalar ve programlar oluşturmaya başlamıştır. Bu dönem, kalkınma ekonomisi ve uluslararası kalkınma iş birliği gibi konuların öne çıktığı bir dönem olarak tanımlanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra, ekonomik düşünce ve kalkınma yaklaşımları mevcut sosyal ve ekonomik konuma göre değişmiştir. Savaş sonrası dönemde ekonomik büyüme artık sadece maddi ilerlemeyi ifade etmemekle birlikte sosyal refah, insan hakları, sanayileşme, eşitlik ve çevre sürdürülebilirliği gibi daha geniş bir perspektife sahip bir kalkınma anlayışı gelişmiştir. Bu dönemde kalkınma ekonomisi ve kalkınma çalışmaları daha fazla önem kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Batı'da savaş sonrası dönemde ekonomik büyüme ve kalkınma yaşanmış, bu dönemde devlet müdahalesi ve refah devleti uygulamaları önemli hale gelmiştir. Ancak 1970'lerin ortalarına gelindiğinde, bu modelde sorunlar ortaya çıkmıştır. Enflasyon artmış, ekonomik büyüme yavaşlamış ve işsizlik oranları yükselmiştir. Özellikle İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan'ın liderliğinde, neoliberalizm ideolojisi yükselişe geçmiştir. Bu liderler, devlet müdahalesini azaltmayı, serbest piyasa koşullarını teşvik etmeyi ve özelleştirmeyi savunmuşlardır. Bu dönemde, kamu sektöründe reformlar, vergi indirimleri ve düzenlemelerin gevşetilmesi gibi politikalar önerilmiştir.

Birçok tarafıyla yeni bir çağın başlamasına sebep olan pandemi gerçeği, sürdürülebilirliğin önemini bir kat daha belirginleştirmiştir. İnsanlığı bekleyen iklim tehlikelerinin önüne geçebilmek için zaman daralmaktadır. Sıfır karbonlu, ekosistemi koruyan, kaynakların kontrollü kullanıldığı bir hayata geçiş yapılması hayati önem taşımaktadır. Sürdürülebilir bir gelecek kolaylıkla elde edilebilecek bir hedef değildir, ancak başarılabilir bir süreçtir. Kurumsal firmalar, stratejileri, yapılanmaları, tedarik zincirleri, müşterileri, dijital dönüşümlerinden inovasyona kadar süreç içerisindeki tüm boyutları sürdürülebilirliği merkeze koyarak ele almaya başlamış ya da başlayacaktır.

Son iki yıldır sürdürülebilirlik çalışmalarıyla ön plana çıkmış olan Mavi markası, örnek olarak incelendiğinde, insan, çevre ve denimi merkeze alan, markanın All Blue adını verdikleri bir yaklaşımla sürdürülebilirliği tüm firma bileşenlerine entegre etme konusunda önemli bir yol aldıkları görülmektedir. ‘‘Daha Mavi. Daha iyi. Hepimizin Mavi’si ‘‘ sloganıyla başlattıkları bu dönüşüm sürecini etkin bir şekilde sürdürmekte ve gelecek için harekete geçmeye hazır bir misyon üstlenmektedir. Bu hedeflerini gerçekleştirmek için de dönüşümü önce değer zincirinden başlatarak adaletli bir yaşam ve çalışma koşulları sağlama konusunda 2030 yılında kapsayıcı bir değer zincirine sahip olmayı hedeflemektedir. İkinci olarak, doğal kaynakları korumayı, dönüştürmeyi ve kontrollü kullanmayı en temel sorumluluğu olarak görmektedir. Bu şekilde Mavi, 2050 yılından itibaren iklim pozitif şirket haline gelmeyi hedeflemektedir. Markanın üçüncü amacı ise hedef kitesinin satın alma alışkanlıklarının da dönüşmesini sağlamak, bunu yaparken inovasyon ve kaliteden ödün vermemektir. Bu kapsamda 2030 yılına kadar tüm denim koleksiyonlarının sürdürülebilir All Blue koleksiyonu ürünlerinden meydana gelmesini amaç edinmiştir. Marka son olarak da Indigo Turtles

gibi deniz kaplumbağalarını korumayı hedefleyen ölçülebilir projeleri de hayata geçirerek toplumdaki hiçbir grubun geri kalmaması için özellikle gençleri ve kadınların aksiyon alacakları faaliyetlere odaklanmaktadır. Mavi, 2022 yılında Borsa İstanbul'da işlem gören ve kurumsal sürdürülebilirlik performansları üst seviyede olan şirketlerin paylarının bulunduğu BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan tek hazır giyim markası olma başarısını da koruduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Abacı, B. (2012). *Küreselleşme sürecinde neoliberal politikaların kalkınma üzerindeki etkileri: Türkiye örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü].
- Acı, E. (2005). Neoliberal yaklaşım ve yönetim kavramı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 201-216.
- Acuna, E., Oscar, A., & Gonzalez, P. A. (2011). Economic development From the ECLAC- Raul Prebisch Approach: In Search of welfare and life quality in Latin America. *Social Science Research Network*, 1-18.
- Ağır, H., & Kar, M. (2005). *Türkiye'de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme: Nedensellik testi (neoklasik büyüme teorisi)*. www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=234,
- Alpagut, B. (1997). Doğal Çevre ve insanın evrimi, (R. Keleş, Ed.). *İnsan, çevre, toplum* (İkinci baskı). İmge Yayınları.
- Argenti, Paul A. ve Forman, Janis (2002). *The Power of Corporate Communication*. New York: McGraw-Hill.
- Arntd, H. (1981). Economic development: A sementic history. *Economic Development and Cultural Chang*, 29, 457-466.
- Ateş, S. (1998). *Yeni İçsel büyüme teorileri ve türkiye ekonomisinin büyüme dinamiklerinin analizi* [Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Bakırtaş, T. (2014). *Dünya'da ve Türkiye 'de ekonomik kalkınma, küresel kalkınma odaklı sorunlar yeni model arayışları*. Nobel Yayınevi.
- Balmer, J. (2001). Corporate identity, corporate branding, and corporate marketing: seeing through the fog. *European Journal of Marketing*, 35 (3/4), 248- 291.
- Barbier, E. B. (1999). Endogenous growth and natural resource scarcity. *Environmental and Resource Economics*, 14(1), 51-74, doi:10.1023/A:1008389422019.
- Barrbier, E. B., Burgess, J. C., & Folke, C. (1995). *Paradise lost? The Ecological Economics of Biodiversity*. Earthscan, Londra.
- Başkaya, F. (2000). *Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü*. İmge Yayınları.
- Başkaya, F. (2009). *Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü*. Maki Basın Yayın.
- Bellu, L. G., & Cistulli, V. (2002). *Environmental economics for sustainable growth: A handbook for practitioners*. Edward Elgar.
- Belz, F. M., ve Riediger, B. (2009). Marketing Strategies in the Age of Sustainable Development: Evidence from the Food Industry. *Business Strategy and the Environment*, 19 (7), 401-416

- Berber, M. (2011). *İktisadi büyüme ve kalkınma* (Cilt 4). Derya Kitabevi.
- Bernstein, H. (1992). Emparyalizm, gelişme ve bağımlılık üzerine. *Gelişme toplumbilimine karşı az gelişmişlik toplumbilimi mi?* (ss. 41-74). İçinde. V Yayınları.
- Bibri, M. (2008). Corporate Sustainability/CSR Communications ve Value Creation: A Marketing Approach. Karlskrona, Sweden.
- Bielschowsky, R. (2006). Celso Furtado's contributions to structuanlism and their relevance today. *Cepal Review*.
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2017), 559-567.
- Boas, T., & Gans-Morse, J. (2009). Neoliberalism: From new liberal philosophy to anti-liberal slogan. *Studies in Comparative Economic Development*, 44(2), 137-161.
- Boeke, J. (1934). The effects of economic crises in Netherlands - İndia. *Pacific Affairs*, 1(7), 29-41.
- Borzova, A. Y., & Vinicio, X. M. G. (2023). The Role of mediation in resolving conflicts between Ecuador and Peru. *Vestnik RUDN. International Relations*, 23(2), 296-306.
- Boyd, Brian K.; Bergh, Donald D. ve Ketchen, David J. (2009). "Reconsidering the Reputation –Performance Relationship: A Resource-Based View." *Journal of Management*, doi:10.1177/0149206308328507.
- Bruff, I. (2014). The rise of authoritarian neoliberalism. *Rethinking Marxism*, 26(1), 113-129.
- Bulduklu, Y. (2015). Kurumsal Vatandaşlığın Kurum İmajı. Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 17 (1), 1-20.
- Cabeza Gutes, M. (1996). The concept of weak sustainability. *Ecological Economics*, 17(3), 147-56, doi:10.1016/S0921-8009(96)80003-6.
- Chenery, H. B. (1960). Patterns of industrial growth. *The American Economic Review*, 4(50), 624-654.
- Clark, C., & Lemco, J. (1988). The strong state and development. A Growing List of Caveats. (C. Clark and j. Lemco Eds.), *State and Development*, 1-8. E. J. Brill Pres
- Cole, M. A. (2006). Economic growth and the environment, (G. Atkinson, S. Dietz, & E. Neumayer Eds.). *Handbook of sustainable development*. Edward Elgar.
- Costanza, R., & Daly, H. E. (1992). Natural capital and sustainable development. *Conservation Biology*, 6(1), 37-46, doi:10.1046/j.1523-1739.1992.610037.x.
- Crouch, C. (2011). *The strange non-death of neo-liberalism*. Polity.
- Cserge Working Paper PA 92-09 (2014). *Centre for Social and Economic Research on the Global Environment, Norwich ve Londra*, http://www.cserge.ac.uk/sites/default/files/pa_1992_09.pdf
- Çam, T. (2006). *1980 sonrası neoliberal eğitim politikalarının Türk eğitim sistemine etkisi*. [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

- Demiray. M., & İnaç, H. (2011). *Siyasal bir ideoloji olarak neoliberalizm*. <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/11/163-184.pdf> (25.09.2011).
- Demircan. Ç. (2008). *Neoliberalizm ve reformizmin sınırları: Üçüncü yol mümkün mü?* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Antalya Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Doğan, A., & Öztürk, N. (2010). Yeni kalkınma kuramları. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 33(1), 35-55.
- Dos Santos, T. (1970). The structure of dependence. *The American Economic Review*, 231-236.
- Dow Jones Sustainability Index, D. (2016). Corporate Sustainability. <http://www.sustainability-indices.com/sustainability-assessment/>.
- Einwiller, S. ve Will, M. (2002) ‘ Towards An Integrated Approach to Corporate Branding –an Empirical Study ’, *Corporate Communications*, 7 (2), 100 – 110.
- Ercan, F. (1995). Gelişme iktisadı kuramı. *Gelişme yazını; eleştiriler ve yeni perspektifler* (s. 298- 428). İçinde. Beta Basım.
- Ercan, F. (2012). *Modernizm, kapitalizm ve az gelişmişlik*. Bağlam Yayınları.
- Erdoğan, S. (1992). Türkiye’de planlı dönemde bölgesel dengesizlikler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3-4), 89-100.
- Farman, J. C., Gardiner, B. G., & Shanklin, J. D. (1985). Large losses of total ozone in Antarctica reveal seasonal ClOx/NOx interaction. *Nature*, 315, 207-10, doi:10.1038/315207a0.
- Fastcompany (2022). *Türkiye’nin sürdürülebilirlik liderleri’22*. <https://fastcompany.com.tr/dergi/turkiyenin-surdurulebilirlik-liderleri22/>
- Ferguson, Tamela; Deephouse, David; Ferguson, William (2000). “Do Strategic Groups Differ in Reputation?” *Strategic Management Journal* 21 (12): 1195–1214.
- Fidancı, N. (2018). *Sürdürülebilir kalkınmada karbon maliyetlerinin işletme kararlarına etkisi*. Kitapana Yayınevi.
- Fisher, A. G. (1939). Production, primary, secondary and tertiary. *The Economic Record*, 1(15), 24-38.
- Fishlow, A. (2001). Backwardsness in historical perspective: A book of essays. *Annual Review of Sociology*, 60-80.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and freedom*. Univercity Chicago Press.
- Gasper, D. (1995). Kalkınma ahlakı: Yeni bir alan mı?, (F. Stewart , & R. Prendergast Dü). içinde, *Piyasa güçleri ve küresel kalkınma* (İ. Eser, Çev.), (ss. 205-236). Yapı Kredi Yayınları.
- Gereffi, G., & Fonda, S. (1995). Regional paths of development. *Annual Review of Sociology*, 18, 419-448.
- Gerschenkron, A. (1962). Economic backwardness in historical perspective. *A book of essays*. Belknaap Press of Harvard University Press.
- Gill, S. (1995). Globalisation, market civilisation, and disciplinary neoliberalism. *Millennium*, 24(3), 399-423.

- Gilpin, R. (2011). *Uluslararası ilişkilerin ekonomi politiği*, (M. Duran ve S. Oktay Çev.). Kripto Yayınları.
- Gowdy, J., & O'hara, S. (1997). Weak sustainability and viable Technologies. *Ecological Economics*, 22(3), 239-47, doi:10.1016/S0921-8009(97)00093-1.
- Gönel Doğaner, G. (2013). *Kalkınma ekonomisi* (Cilt 2). Elif Yayınevi.
- Görenel, Z. (2001). 1980 sonrası Neoliberalizm ve Neopopülizm. *İktisat Dergisi*, (418), 41-42.
- Görenel, Z. (2002). *Küreselleşme*. OM-Ekonomi Politik.
- Gübe, Y. (1997). İktisadi büyüme ve ihracat performansı. *Hazine Dergisi*, (6), 17–25.
- Günsoy, G. (2001). Yeni teoriler çerçevesinde beşeri sermayenin büyüme sürecindeki önemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 2(2), 163–181.
- Gürak, H. (2005). *Önce bilgili insan - ekonomik büyüme ve refahın gerçek kaynakları olan: üretken bilgi (teknoloji) ve bilgili insan üzerine*, http://www.bilgiyoneti.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=280.
- Gürgen, Haluk (1997). *Örgütlerde İletişim Kalitesi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Hamilton, C. (2006). Measuring sustainable economic welfare, (G. Atkinson, S. Dietz, & E. Neumayer Eds.), *Handbook of sustainable development*. Edward Elgar.
- Han, E., & Kaya, A. (2012). *Kalkınma ekonomisi teori ve politika* (Cilt 7). Nobel Yayınevi.
- Han, E., & Kaya, A. A. (2006). *Kalkınma ekonomisi teori ve politika*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Hanson, D., ve Stuart, H. (2001). Failing the Reputation Management Test: The Case of BHP, the Big Australian. *Corporate Reputation Review*, 4 (2), 128-143.
- Harris, F., ve Chernatony, L. (2001). Corporate branding and corporate brand performance. *European Journal of Marketing*, 3/4 (35), 441-456.
- Hartwick, J. M. (1977). Intergenerational equity and the investing of rents from exhaustible resources. *American Economic Review*, 67(5), 972-74.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin kısa tarihi*. Sel Yayıncılık.
- Hatch, M., ve Schultz, M. (2003). Bringing the corporation into corporate branding. *European Journal of Marketing*, 37 (7/8), 1041-1064.
- Hicks, J. (1946). *Value and Capital: An inquiry into some fundamental principles of economic theory*, Second Ed. Oxford University Press.
- Howard, S. (1998). *Corporate Image Management: A Marketing Discipline for the 21st Century*. Sigapore: Butterworth-Hinemann
- Ingham, B. (1995). *Economics and development*. Mcgraw-HILL Book Company.
- İnançlı, S. (2018). *Çevre ekonomisi*. Seçkin Yayıncılık.
- İşgüden, T. (1995). Gelişme kuramları. *Gelişme iktisadı kuram- eleştiri- yorum* (ss. 140-166) içinde. Beta Basım.
- Jessop, B. (2002). *The future of the capitalist state*. Polity.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma iktisadı* (Cilt 4.Baskı). Gazi Kitapevi.

- Kotop, F. (2000). What is sustainability?. *University of Wollongong, Faculty of Business*, 8(1), 3.
- Kuru, N. O. (2020) Slavoj Žižek ve Uluslararası İlişkiler Teorisi. *Spectrum: Journal of Global Studies*, 143-167.
- Kuznets, S. (1968). *Toward a theory of economic growth*. W.W. Norton.
- Kuznets, S. (1973). Modern economic growth: Findings and reflections. *The American Economic Review*, 3(63), 247-258.
- Lewis, A. (1954). Economic development with unlimited supplies of Labor. *The American Economic Review*, 3(63), 139-191.
- Lindgreen, A., Xu, Y., Maon, F., ve Wilcock, J. (2012). Corporate social responsibility brand leadership: a multiple case study. *European Journal of Marketing*, 46 (7/8), 965-993.
- Mavi (2021). *Mavi all blue*.
<https://www.mavi.com/sustainability/collections.html>
- Mavi (2022). *Mavi'nin sürdürülebilirlik dönüşümü*.
[https://www.mavicompany.com/i/assets/documents/2023/MAVI%20FAALİYET%20RAPORU%202022\(1\).pdf](https://www.mavicompany.com/i/assets/documents/2023/MAVI%20FAALİYET%20RAPORU%202022(1).pdf)
- Mavi (2023). *Mavi'nin sürdürülebilirlik yolculuğu*.
<https://www.mavi.com/sustainability/index.html>
- Markandya, A., Harou, P., Bellu, L. G., & Cistulli, V. (2002). *Environmental economics for sustainable growth: A handbook for practitioners*. Edward Elgar.
- Meier, G. M., & Baldwin, R. E. (1959). *Development, theory, history, policy*. NewYork Inc.
- Mirowski, P., & Plehwe, D. (Eds.). (2015). *The road from Mont Pèlerin: The making of the neoliberal thought collective, with a new preface*. Harvard University Press.
- Munasinghe, M. (1993). *Environmental economics and sustainable development*. The World Bank.
- Munasinghe, M. (2009). *Sustainable development in practice: Sustainability methodology and applications*. Cambridge University Press.
- Nafziger, E. W. (2006). *Economic development*. Cambridge University Press.
- Nakiboğlu. C. (2004). *Neoliberal küreselleşme sürecinde yoksulluk ve yoksullukla mücadele* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Navarro, V. (2007). Neoliberalism as a class ideology; or, the political causes of the growth of inequalities. *International Journal of Health Services*, 37(1), 47-62.
- Nelson, Richard Alan ve Kanso, Ali M. (2008). "Employing Effective Leadership In a Crisis: A Case Study of Malden Mills, Corporate Reputation and The Limits of Socially Responsible Public Relations." *Facets of Corporate Identity, Communication and Reputation T.C. Melewar (der.) içinde*. London : Routledge.

- Neumayer, E. (1999). *Weak versus strong sustainability: Exploring the limits of two opposing paradigms* [Doctoral Dissertation, London School of Economics and Political Sciences].
- Nurkse, R. (1952). Some international aspects of the problem of economic development. *The American Economic Review*, 2(42), 571-583.
- Nurkse, R. (1964). *Az gelişmiş ülkelerde sermaye teşekkülü*, (Ş. Adanalı, Çev.). Menteş Kitabevi.
- Ohring, G., Bojkov, R. D., Bolle, H. J., Hudson, R. D., & Volkert, H. (2009). Radiation and Ozone. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 90(11), 1669-81. doi:10.1175/2009BAMS2766.1.
- Okay, A. (2005) "Kurum Kimliği", Kapital Medya Yayınevi, İstanbul
- Oral, C. (2023, 15 Kasım). *Sürdürülebilir hisseler yatırımcısını üzmedi*. Ekonomist. <https://www.ekonomist.com.tr/makale/surdurulebilir-hisseler-yatirimcisini-uzmedi-45326>
- Öztürk, N. (2005). Kalkınma kuramlarına eleştirel bir yaklaşım. Roma Yayınları.
- Pearce, D. W., & Atkinson, G. D. (1993). Capital theory and the measurement of sustainable development-an indicator of weak sustainability. *Ecological Economics*, 8(2), 103-8. doi:10.1016/0921-8009(93)90039-9.
- Polat, E. (2014). *Türkiye'de düzey-2 bölgeleri kamu yatırımları etkinliğinin veri zarflama analizi ile ölçülmesi* [Doktora Tezi, Malatya İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Ponting, C. (2008). *Dünyanın yeşil tarihi: Çevre ve büyük uygarlıkların çöküşü*, (A. Başçı Çev.). Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Porter, M. E., ve Kramer, M. (2006). "Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. *Harvard Business Review*, 1-13
- Prebisch, P. (1959). Commercial policy in the underdeveloped countries. *The American Economic Review*, 2(43), 251-273.
- Rodrik, D. (1998). Has globalization gone too far?. *Challenge*, 41(2), 81-94.
- Romer, P. M. (2005). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102.
- Rosenstein Rodan, P. N. (1943). Problems of industrialisation of eastern and south-eastern Europe. *The Economic Journal*, 53(210-211), 202-211.
- Rostow, W. (1971). *The stages of economic growth: A noncommunist manifesto*. Cambridge University Press.
- Rowley, T., ve Berman, S. (2000). A Brand New Brand of Corporate Social Performance. *Business Society*, 39 (4), 397-418.
- Ruttan, V. W. (1965). Growth Stage Theories and Agricultural Development policy. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 1(9), 17-32.
- Sam, N. (2008). Yoksulluğa bir yaklaşım biçimi: Kapasite yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1) , 59-70.

- Sancar, P. (2007). *Türkiye’de çevre koruma ve ekonomik büyüme ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Seers, D. (1972). What are we trying to measure ?. *The Journal of Development Studies*, 1(9), 21-36.
- Semtrio, (2024). *BIST sürdürülebilirlik indeksi*.
https://www.semtrio.com/bist-surdurulebilirlik-indeksi?gad_source=1&gclid=CjwKCAiA2pyuBhBKEiwApLaIO0elDP-YBbR4GLwRWSH2BKSFxwc0HrbBS9h7nC4kCPGTvgs2_UPGphoCzW0QAvD_BwE
- Sen, A. (1983). Development, which way now?. *The Economic Journal*, 93(372), 745-762.
- Solow, R. M. (1974a). The economics of resources or the resources of economics. *American Economic Review*, 64(2), 1-14.
- Solow, R. M. (1974b). Intergenerational equity and exhaustible resources. *Review of Economic Studies*, 41, 29-45.
- Solow, R. M. (1986). On the intergenerational allocation of natural resources. *Scandinavian Journal of Economics*, 88(1), 141-49.
- Solow, R. M. (1999). Sustainability: An economist's perspective, (R. N. Stavins Ed.). In *Economics of the environment: Selected readings*. W. W. Norton & Co.
- Stiglitz, J., & Pike, R. M. (2004). Globalization and its discontents. *Canadian Journal of Sociology*, 29(2), 321.
- Şolt, H. B. H. (2019). Kentsel sürdürülebilirlik ve yerel yönetimler. *XI. IBANESS Kongreler Serisi*, 177-181.
- Taban, S., & Kar, M. (2014). *Kalkınma ekonomisi*. Ekin Yayınevi.
- Taş, D., & Olum, E. (2020). Yiyecek-içecek sektöründe sürdürülebilirlik ve yenilikçi yaklaşımlar. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 3082-3098.
- Thomas, D. (1964). The export base and development stages theories of regional economic growth: An appraisal. *Land Economics*, 4(40), 421-432.
- Thomas, D. M. (1962). The Export base and development stages theories of regional economic growth: Papers. X. *European Congress*, 61-75.
- Todaro, M. P., & C. Smith, S. (2012). *Economic development* (Cilt 11). Pearson Education Inc.
- Turner, R. K., & Pearce, D. W. (1992), "Sustainable Development: Ethics and Economics",
- Tutulmaz, O. (2012). Sürdürülebilir kalkınma: Sürdürülebilirlik için bir çözüm vizyonu. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 601-626.
- Türkay, M. (1995a). Gelişme iktisadının bir disiplin olarak ortaya çıkışı. *Gelişme iktisadi kuram-eleştiri- yorum* (ss. 112-139) içinde. Beta Basım.
- Türkay, M. (1995b). Gelişme: kavramsal köken ve yorumlar. *Gelişme İktisadi kuram - eleştiri - yorum* (ss. 89-110) içinde. Beta Basım.

- Tüylüoğlu, Ş., & Çeştepe, H. (2008). *Kalkınma ekonomisi seçme konuları*. Ekin Yayınevi.
- Uğur, M.nS. (2017). Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı ve insan merkezli bir kalkınma anlayışı. *Sosyoekonomi Dergisi*, 25(31), 94-95.
- Van Riel, Cees B.M. ve Fombrun, Charles J. (2007). *Essentials of Corporate Communication*. New York: Routledge
- Varol, Muharrem (1993). *Halkla İlişkiler Açısından Örgüt Sosyolojisine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Webster, A. (1995). Modernisation theory. *Development studies, anIntroduction through selected reading* (ss. 104-120) içinde. Green which University Press.
- Wise, T. A. (2001). Economics of sustainability: The social dimension-overview essay, (J. M. Harris, T. A. Wise, K. P. Gallagher, & N. R. Goodwin Ed.), *A survey of sustainable development: Social and economic dimensions*. Island Press.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın anabilimsel tarihi ve kavramsal kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, 1(3), 59-77.
- Yeldan. E. (2003). *Neoliberalizmin ideolojik bir söylemi olarak küreselleşme iktisat üzerine yazılar birinci küresel düzen: Birikim, devlet ve sınıflar*. İletişim Yayınları.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma: Bir yazın taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2014), 181-208.
- Yıldız. N. (2008). Neoliberal küreselleşme ve eğitim. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 13-32.
- Yılmaz, M. (2002). *İnsani kalkınma politikaları ve Türkiye üzerine bir deneme* [Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Алексеева Татьяна Александровна (Alekseeva Tatyana Aleksandrovna) (2011). “Неолиберальное Государство” в Контексте Глобализации (Küreselleşme Bağlamında “neoliberal devlet”). *Журнал Сравнительная Политика*, (2), 44-56.
- Сетов, Н. Р. (Setov, N. R.) (2012). Неореализм и Неолиберализм в Теории Международных Отношений” (Uluslararası ilişkiler teorisinde neorealizm ve neoliberalizm). *Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 12. Политические Науки*, (2), 28-32